

TÜRKİYE'DE NÜFUSUN YAPISI VE TARİHİ GELİŞİMİ

K.Sinan TABAK

**Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü**

97591

**Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınıf Yönetmeliğinin
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı İçin Öngördüğü
YÜKSEK LİSANS TEZİ
Olarak Hazırlanmıştır**

**Ankara
Ocak 2000**

**TC. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü'ne

İş bu çalışma, jürimiz tarafından Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan

: Prof.Dr. Bahaeddin YEDİYILDIZ

Üye

: Doç.Dr. Atilla HANCIOĞLU

Üye

: Doç.Dr. Mustafa YILMAZ

Üye

: Doç.Dr. Adil DAĞISTAN (Danışman)

Üye

: Yrd.Doç.Dr. Yusuf SARINAY

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

24 / 01 / 2000

Prof. Dr. Bahaeddin YEDİYILDIZ

Enstitü Müdürü

ÖZET

TÜRKİYE'DE NÜFUSUN YAPISI VE TARİHİ GELİŞİMİ

Dünyadaki tüm toprakların binde 6'ına sahip olan Türkiye, topraklarının genişliği açısından Avrupa ülkeleri arasında başta gelmektedir. Akdeniz'e kıyısı bulunan ülkeler arasında ise toprakları en geniş dördüncü ülkedir. Uzun süren savaşların etkisiyle Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda yaklaşık 12-13 milyon olan nüfus, 1997 yılında 62 milyon olmuştur. Bu nüfus ile Türkiye 6 milyar olan dünya nüfusunun yüzde birini oluşturmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren birbirine zıt iki ayrı nüfus politikası uygulanmıştır. 1923 yılından 1965 yılına kadar ki dönem içerisinde, ekonomik, demografik, siyasi ve askeri nedenlerle nüfusun artırılması amaçlanmıştır. Bu sayede 1927'de 13 milyon olan nüfus, 1960'da bir kat artarak 27 milyona ulaşmıştır. Nüfus artışının beraberinde getirdiği sağlık ve ekonomik sorunlar Türkiye'de bu tarihten sonra nüfus politikasında değişikliğe gidilmesi ihtiyacını doğurmuş ve Türkiye'de nüfusun azaltılması yönünde çalışmalar başlatılmıştır. Bu politika değişikliği ile beraber Türkiye nüfusu 1965 yılında 31 milyondan 1997 yılında 62 milyona ulaşmıştır. 1960 sonrası uygulanan politikalara rağmen Türkiye'deki nüfus artış hızı, gelişmiş ülkelere nazaran hala yüksek seviyededir.

Bu çalışmada Türkiye'de izlenmiş nüfus politikalarına uygun olarak, Osmanlı Devleti döneminde nüfus sayımlarının tarihsel gelişimi üzerinde durduk. Çalışmanın müteakip bölümlerinde ise, Cumhuriyet dönemindeki nüfus politikalarını gerekli kılan şartlar ile nüfus hareketliliğini çeşitli yönleriyle incelemeye çalıştık.

Bugün nüfus problemi Türkiye'de ciddi bir önem arz etmekte ve ekonomik, sosyal yönü ile bu meseleye acil bir çözüm yolu aramaya mecbur bırakmaktadır. Ülkenin batısı, doğusuna göre iç göç nedeniyle aşırı bir nüfus yoğunluğu göstermektedir. Doğudan batıya göç, süreklilik gösterdiğinden, aşırı kentleşme ve kalabalıklaşmanın getirdiği sosyal, ekonomik ve çevresel sorunlar bugün olduğu gibi önümüzdeki yıllarda da kendini gösterecektir.

ABSTRACT

HISTORICAL DEVELOPMENT OF POPULATION IN TURKEY

Turkey owns 6 % of the total land on earth and is a leading country in Europe from the point of magnitude of territory. She is the fourth country in magnitude of territory among Mediterranean countries. When the Turkish Republic was founded in 1923 the population was 12-13 million but it reached 62 million in 1997. With this population Turkey constitutes one percent of the whole population of the world which is 6 billion.

Within the period beginning with the foundation of Turkish Republic up until 1965 an increase in population was aimed due to economic, demographic, political and military reasons. Thus, the population which was 13 million in 1927 was doubled in 1960 and reached 27 million. The problems of health and economy related to population increase created a need for a change in the population policy from this date on and efforts to decrease the population of Turkey had a start. With that change in policy of population, the population of Turkey increased from 31 million in 1965 to 62 million in 1997. Despite the policies carried out, the population increase rate in Turkey is still high compared with developed countries.

The historical progress of census during the period of Ottoman Government, parallel to the policies of population which have been followed after by Turkish Republic is primarily pointed out. In the following parts of my study, I tried to analyse the circumstances which made the policies of population necessary and mobility of population in different perspectives.

Today the population problem has a serious importance for Turkey and it obliges the country to find an immediate solution for this problem which has social and economic consequences. The western part of the country holds an extremely dense population compared with the eastern part due to national migration. Because migration from east to west is ever continuing, the social, economic and environmental troubles caused by extreme urbanization and overpopulation will be felt in future years as it is today.

İçindekiler

-Özet.....	I
-Abstract.....	II
-İçindekiler.....	III
-Önsöz.....	IV
-Kısaltmalar.....	V
-Giriş.....	1

I. BÖLÜM

CUMHURİYET ÖNCESİNDE TÜRKİYE’NİN NÜFUSUNA

GENEL BAKIŞ 6

A. CUMHURİYET ÖNCESİ NÜFUS SAYIMLARININ

TARİHSEL SÜRECİ..... 7

B. CUMHURİYET ÖNCESİ YAPILAN SAYIMLARA GÖRE NÜFUS

MİKTARI.....11

II. BÖLÜM

TARİHİ ARKAPLAN VE HUKUKİ DÜZENLEMELER.....17

III. BÖLÜM

NÜFUSUN HACMİ VE GELİŞİMİ.....36

IV. BÖLÜM

NÜFUSUN DOĞURGANLIK VE ÖLÜMLÜLÜK ORANI.....44

V. BÖLÜM

NÜFUSUN CİNSİYET BİLEŞİMİ.....54

VI. BÖLÜM

NÜFUSUN EĞİTİM VE ÖĞRETİM DURUMU.....58

VII. BÖLÜM

NÜFUSUN YAŞ GRUPLARINA GÖRE GELİŞİMİ.....64

VIII. BÖLÜM

YATAY HAREKETLİLİK : İÇ GÖÇ VE KENTLEŞME.....72

- Sonuç.....	86
- Bibliyografya.....	93
- Tablo Dizini.....	100
- Ekler.....	102

ÖNSÖZ

Dünya nüfusunun büyük bir hızla artışı ve yarattığı sorunların yanında, ülkemizde de 1960'lı yıllardan itibaren nüfus artışının ekonomi ve toplum üzerindeki olumsuz etkileri, zaman zaman tartışma konusu olmuştur. Bugün nüfus sorunu ülkemiz açısından çok boyutlu bir hale gelmiştir. Toplumumuzun gerek ekonomik ve gerekse sosyal alanlarda karşılaştığı ve yakın gelecekte de karşılaşacağı her sorun ve gelişmede nüfusun izlerini görmek mümkündür. Hızla artan nüfus ve onun getirdiği işsizlikle mücadele, kontrol edilemeyen göç ile birlikte düzensiz ve sağlıklı büyüyen kentlerin sorunları, her kademede eğitime duyulan yüksek talep, sağlık koşullarının düzeltilmesi gibi sorunlar nüfus artışından önemli derecede etkilenmektedir.

Bu tezin amacı Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet sonrası Türkiye nüfusunu çeşitli boyut ve yönleriyle ele alarak incelemektir. Çalışmamızı yürütürken, Devlet İstatistik Enstitüsü'nün çalışmalarından, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Kütüphanesinden, Milli Kütüphaneden faydalanmaya çalıştık. Ayrıca, gazete ve dergilerden oluşan süreli yayınlar ve konu ile ilgili kitapları inceledik.

Bütün bu kaynak ve araştırmalardan yola çıkarak, Türkiye nüfusunun tarihsel gelişimini ortaya çıkarmaya, bu gelişime etki eden politikaları, uygulamaları ve sonuçlarını da incelemeye çalıştık.

Tezimizin hazırlanmasında birçok kişiden teşvik ve yardım gördük. Öncelikle tez danışmanım Sayın Doç.Dr.Adil Dağıstan'a bana göstermiş olduğu yardımlarından dolayı teşekkür ederim. Enstitü Müdürü Sayın Prof.Dr.Bahaeddin Yediyıldız'a bana göstermiş olduğu yakın ilgi, anlayış ve yardımlarından dolayı teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, Sayın Doç.Dr.Mustafa Yılmaz'a bana karşı gösterdiği yakın ilgi ve yardımlarından dolayı teşekkürlerimi sunarım. Çalışmamız boyunca desteklerini esirgemeyen Enstitü'nün tüm personeline teşekkür ederim.

Tez çalışmalarım sırasında başından sonuna kadar devamlı desteğini gördüğüm eşim Pamir Tabak'a ve tüm arkadaşlarıma sonsuz teşekkür ediyorum.

K.Sinan TABAK

Ocak, 2000

KISALTMALAR

A.Ü	Ankara Üniversitesi
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
H.Ü.	Hacettepe Üniversitesi
İ.Ü.	İstanbul Üniversitesi
SSYB	Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TDH	Toplam Doğurganlık Hızı
TTK	Türk Tarih Kurumu

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı sonunda yeni antibiyotiklerin bulunması, bulaşıcı hastalıkların kontrol edilmesi, sağlık ve yaşama koşullarının düzelmesi sonucu pek çok ülkede ölümlerin azalması ile dünya nüfusunun birden artış göstermesi, dikkatleri üzerine çekerek nüfus ve nüfusla ilgili konuların dünya kamuoyunda tartışılmaya başlanmasına neden olmuştur. Gerçekten de ikinci dünya savaşından bugüne kadar geçen zaman içinde dünya, insanlık tarihinde görülmemiş derecede yüksek nüfus artış hızlarına şahit olmuştur.

1900 yılında 1,5 milyar tahmin edilen, 1960 yılına kadar bir misli artış göstererek 3 milyarı bulan ve 1999 yılında 6 milyara ulaşan dünya nüfusundaki bu nüfus patlaması, dünyanın her yerinde aynı ölçüde olmamıştır. Nüfus artışı durgun olan ülkeler olduğu gibi, nüfus artış hızı fazla olan ülkeler arasında artış hızı bakımından önemli farklar vardır. Bugün gelişmiş ülkelerde yıllık nüfus artış hızı yüzde 1'in altında kaldığı halde, geri kalmış ülkelerde bu oran yüzde 2-3 hatta yüzde 4 gibi yüksek seviyelere ulaşmaktadır.¹ Böyle bir süratin, nüfusun her 25 yılda bir misli artmasına sebebiyet vereceği göz önünde bulundurulursa, nüfus artışının önemi kolayca anlaşılabılır.²

Dünya nüfusu bugün 6 milyara ve yüzde 1,5 artış hızına ulaşmıştır. Dünyada nüfus artışının özellikle gelişmekte olan ülkelerde görülmesi, kalkınma çabası içindeki bu ülkelerde kıt kaynaklar üzerinde nüfus baskısı şeklinde ortaya çıkan sorunların giderek önem kazanma nedenini açıklamaktadır. Doğum ve ölüm oranları arasındaki dengesizlikten kaynaklanan hızlı nüfus artışı, bir dizi sorunun da başlamasına ya da hızlanmasına neden olmuştur.³ Söz konusu dengesizlikler bu ülkelerde ailelerin yaşama koşullarını etkilerken, iç ve dış göçler şeklinde nüfusun hareketliliğini ve dağılımını etkilemekte ve sonuç olarak da ülkelerin doğal kaynakları ve çevre üzerinde olumsuz baskılar meydana getirmektedir.

¹ DİE, *1997 Türkiye İstatistik Yıllığı*, DİE mat., Ankara Nisan 1998, s.700-701

² Kenan Gürtan, *Türkiye'de Nüfus Problemi ve İktisadi Kalkınma İle İlgisi*, İ.Ü.yay.No.1166, İstanbul 1966, s.3

³ Sunday Üner, *Türkiye Nüfusu, Boyutlar, Sorunlar, Yorumlar*, H.Ü.Nüfus Etüdleri Enstitüsü, Ankara 1984, s.3

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmekte olan ülkelerde karşılaşılan hızlı nüfus artışının ne kadar bir süre devam edeceği merak konusu olmuş, bu artışın çok uzun sürmesi halinde dünya kaynaklarının çok ciddi bir şekilde zorlanacağı, gelişmekte olan ülkelerin çoğunluğunda açlık ve sefaletin devam edeceği, çevre koşullarının giderek bozulacağı gibi görüşler benimsenmeye başlanmıştır. Bu durum, çoğu ülkelerin yönetimleri kadar dünya kamuoyunun ve uluslararası kuruluşların da ilgisini çekmiş ve dengesizliğin düzeltilmesi yönündeki çabalar yoğunlaşmıştır.⁴ Pek çok kimse, nüfus artışının kısıtlanmasına yönelik politikalar uygulanmasını önermiş, buna karşılık bazıları ise bugünkü nüfus artışından korkulmaması gerektiğini, batı ülkelerindeki evrime uygun olarak nüfus artışının zamanla hızını yitireceğini savunmuşlardır. Bütün bu düşünceler, insanları çeşitli toplumlarda demografik alanlarda meydana gelen değişimlerin belli bir kalıba uyup uymadığı konusunda araştırmaya yöneltmiştir.⁵ Yapılan araştırmalarda “Demografik Evrim Teorisi” ortaya atılmıştır. Demografik Evrim Teorisi, sanayileşme, doğum ve ölüm oranları, dolayısıyla gelişme hızı arasındaki ilişkiyi detaylı bir şekilde açıklamaya çalışan bir teoridir. Günümüzde Demografik Evrim Teorisi denildiğinde üç aşamalı bir evrim anlaşılmaktadır. İlk aşamada, yüksek doğurganlık ve ölümlülük seviyesinde belli bir denge görülür. İkinci aşamada ekonomik gelişme başlar. Buna bağlı olarak toplumda işbölümü artar, teknolojik gelişme ortaya çıkar, toplum daha çok piyasa için üretime yönelir. Yaşam düzeyindeki artışlara paralel olarak sağlık koşullarında da düzelmeler başlar. Ölüm oranları düşmeye başlar. Doğum oranları ise yüksek düzeyini korumaya devam eder. Üçüncü aşama olan gelişmiş ekonomi safhasında doğum oranları da düşmeye başlar. Bu aşamada, ekonomik gelişme bir yandan çocuğun ekonomik alandaki değerini azaltırken, kadının ekonomideki rolünü artırır ve büyük ailenin çekiciliğini ortadan kaldırır. Bütün bunlar, doğum oranlarını düşürücü yönde etkiler ve belli bir seviyede dengeye ulaşmasını sağlar.

⁴ “Geniş Bilgi için bkz.” Paul R.Erhlick, *Nüfus Bombası*, (çev.: Nurullah İ. Tolon), Ankara 1976, Goron Ohlin, *Nüfus Kontrolü ve Ekonomik Kalkınma*, Ankara 1976, Haluk Cillov, *Nüfus İstatistikleri ve Demografinin Genel Esasları*, İ.Ü.yay.,No:839, İktisat Fakültesi No:111, Sermet mat.,İstanbul 1960, Baran Tuncer, *Ekonomik Gelişme ve Nüfus*, H.Ü.yay., D-20, Lider mat., Ankara 1976

⁵ Baran Tuncer, *a.g.e.*, s.38

Toplumlarda, düşünürlerin ortaya atmış oldukları teorileri⁶ benimsemeleri ile doğru orantılı olarak nüfus politikaları üretmişlerdir. Nüfusun miktar ve kalitesi ile ilgili tedbirlere yani nüfus politikalarına baktığımızda, üç çeşit politikanın uygulandığını görmekteyiz. Bunlar, nüfus artışını yavaşlatıcı, hızlandırıcı ve nüfusun kalitesini yükseltici politikalardır. Nüfusun kalitesini iyileştirici politika diğer ikisi ile birlikte ayrı ayrı uygulanabilmiştir.⁷ Nüfus artışını yavaşlatıcı politika, gebeliği ve doğumu önleyen, doğumdan sonra çocuk sayısını azaltan önlemlerden oluşur. Gebeliği önleyici tedbirler, en ilkel toplumlarda bile kullanılmıştır. Bu politikanın günümüzdeki şekli, aile planlamasıdır. Aile planlaması, rahat bir hayatın gereği olarak nüfus miktarını toplumun kendi şartlarına göre ayarlamayı amaç edinmektedir.⁸

Türkiye’de de, 1923 yılında Cumhuriyet’in ilan edilmesinden sonra ülkenin Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı’nı kapsayan on yılı aşkın bir sürekli savaş döneminin sonunda, büyük insan kayıplarının etkisi ve insan gücündeki bu azalmayı telafi etmek maksadıyla nüfus artırıcı politika izlenmiştir. 1960’lı yıllara kadar da, hükümetler parti programlarında nüfus artışını sağlamaya yönelik politikalara yer vererek bu politikayı çeşitli yasalarla desteklemeye çalışmışlardır. 1965 yılından sonra ise hızla artan bu nüfusun artış hızını azaltmayı amaçlayan yeni nüfus politikası uygulanmaya başlanmıştır.

Bugün nüfus konusu, Türkiye açısından da önemli bir hale gelmiştir. Bugün toplumumuzun gerek ekonomik ve gerekse sosyal alanlarda karşılaştığı çoğu sorunda nüfusun etkilerini görmek mümkündür. Her yıl yaklaşık yüzde 2,5-3 oranında, son yıllarda ise 1990-1997 döneminde yüzde 1.6 oranındaki nüfus artışı, ekonomik

⁶ Yukarıda Belirtilen “Demografik Evrim Teorisi”nin dışında, *Malthus Teorisi*; 1798 yılında bir İngiliz rahip ve ekonomist olan Malthus tarafından ortaya atılmıştır. Malthus teorisi, savaşlar ve hastalıklar gibi sebepler tarafından engellenmediği takdirde nüfusun geometrik diziye göre artacağı, oysa kaynakların ve üretim vasıtalarının en iyi şartlar altında bile ancak bir aritmetik dizi halinde artabileceği şeklinde özetlenebilir. “Geniş bilgi için bkz. K.Marx-F. Engels, *Nüfus Sorunu ve Malthus*, (çev.: Oya Yaylalı), Ankara 1979 *Doğurganlığın Ekonomik Teorisi*; Doğurganlığın çeşitli faktörler tarafından nasıl etkilendiğini incelemekle kalmayıp, doğurganlıkta meydana gelen değişmelerin, ailelerin tüketim standartları, tüketim ve işgücüne katılma eğilimleri üzerinde etkisi ile de ilgilenmekte ve ailede nüfus baskısına çiftlerin davranışlarını nasıl etkilediğini araştırmaktadır. “Geniş bilgi için bkz.” Baran Tuncer, *Ekonomik Gelişme ve Nüfus*.

⁷ Özer Serper, *Demografiye Giriş*, Filiz Kitapevi, İstanbul 1980, s.9

⁸ a.g.e., s.9-10

kalkınmanın oluşmasına da engel olmaktadır. Ekonomik gelişmenin en önemli göstergelerinden biri milli gelirin artmasıdır. Milli gelirde meydana gelen artışlara rağmen nüfusun artması oranında gerileme olacaktır. Bu durum daha çok yatırım yapılmasını gerektirecektir. Yapılacak yatırımlar ise üretimin ve milli gelirin dolayısıyla refahın artmasında olumsuz bir rol oynayacaktır.⁹ Bunun yanında, artan işgücüne verimli iş alanlarının açılması ve işsizlikle mücadele, göç, düzensiz büyüyen kentlerin sorunları, eğitime duyulan ihtiyaç, bebek ölümlerinin azaltılması yönündeki çabalar ve bunlar gibi daha pek çok konu ve sorunlar nüfus artışından birinci derecede etkilenmektedir.¹⁰

Nüfusun bugünkü süratli artış temposu, doğumlar aşağı yukarı aynı seviyede kalmış olmakla beraber, tıp alanındaki son gelişmeler ve buluşlar sayesinde ölüm oranlarının düşmüş olmasının neticesidir. Doğum ve ölüm oranları arasındaki bu fark doğumlar lehine genişledikçe, nüfusa her sene daha büyük bir kütle ilave edilmektedir.¹¹

Türkiye nüfusu 1960 sayımına göre 27.7.milyon idi. 1997 yılında ise 62.8 milyonluk nüfusu ile 37 yıllık süre zarfında iki mislinden fazla artmıştır. Başka bir deyişle, 37 yıllık sürede Türkiye nüfusuna 35.1 milyon kişi daha eklenmiştir. Bu ek 35.1 milyon kişi, bugün Yunanistan, Suriye ve Irak'ın toplam nüfuslarına eşittir.¹² Yurt dışına göçen işçiler ve aileleri de dikkate alınırsa, son 37 yılda Türkiye nüfusunun her yıl ortalama bir milyon arttığı dikkati çekmektedir.

1923 yılında Cumhuriyetin ilan edilmesinden bugüne kadar, Türkiye'nin nüfus yapısında önemli değişimler olmuştur. Bu dönem boyunca nüfusun tamamı yenilenmiş olup, Cumhuriyetin başlangıcında hayatta olan insanların çok azı günümüzde hala hayattadır. Bugün nüfusun büyüklüğü, coğrafi dağılımı ve yerleşme yoğunluğu önemli ölçüde değişmiştir. Bu değişimlerin Türkiye'nin sosyal, politik ve

⁹ Nabi Dinçer, "Doğum Kontrolü ve memleketimizin Durumu", *Sosyal Hizmet dergisi*, 1/3, 1961, s.24, Saadettin Eryılmaz, "Türkiye'de Nüfus ve Aile Planlaması, *Sosyal Hizmet Dergisi*, 1/11 Ocak 1965, s.19; Erdoğan Alkin, "Hızlı Nüfus Artışının Yarattığı Ekonomik Sorunlar", *İktisat Dergisi*, XXXIII/195, Şubat 1981, s.40

¹⁰ Sunday Üner, *a.g.e.*, s.3

¹¹ Kenan Gürtan, *a.g.e.*, s.14

¹² DİE, *a.g.e.*, s.701-702

ekonomik yaşamı üzerinde çok büyük etkileri vardır. Bu değişimlerin getirdiği etki ve sorunlar bugün olduğu gibi önümüzdeki yıllarda da kendini gösterecektir.¹³

Biz de bu çalışmamızda bugün olduğu gibi önümüzdeki yıllarda da çeşitli yönleriyle ülkemizi etkileyecek olan nüfus sorununu tarihi gelişimi içinde çeşitli yönleriyle ele alarak, çeşitli bulgu ve önerilerin ışığında ortaya çıkan sorunları tartışmaya çalıştık.

¹³ DİE, *Türkiye Nüfusu, 1923-1994 Demografi yapısı ve Gelişimi*, DİE mat., Ankara Aralık 1996, s.3

BİRİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET ÖNCESİNDE TÜRKİYE’NİN NÜFUSUNA GENEL BAKIŞ

A. CUMHURİYET ÖNCESİ NÜFUS SAYIMLARININ TARİHSEL SÜRECİ

Osmanlı İmparatorluğu döneminde istatistik çalışmaları, başlangıçta devlete belirli hizmetler yapmakla yükümlü memur ve sipahilere bırakılan gelir kaynaklarının nicelik ve değişmelerini saptamak amacıyla, 30 – 40 yıl gibi aralıklarla nüfus ve toprak sayımları yapılması şeklinde düşünülmüştür.¹ Bu sayımların temel amacı ise asker ve vergi toplamak olmuştur.² Osmanlı Dönemi öncesine ait istatistik çalışmaları hakkındaki bilgilerimiz eksik olmakla birlikte Osmanlıların yapmış oldukları nüfus ve arazi tahrirlerini onlardan önceki Türk – İslam, devletlerinde de görmekteyiz. Araplar, Mısır'da ve İspanya'da, Selçuklular İran'da, İlhanlılar Hint'te nüfus ve arazi sayımları yapmışlardır. Osmanlıların diğer birçok konuda olduğu gibi nüfus ve arazi sayımlarını da Selçuklulardan aldığını ve geliştirerek uyguladıklarını söyleyebiliriz.³

İmparatorluk yeni kurulduğu sıralarda, nüfusla birlikte tarım ve arazi konularında bilgi toplamaya özel önem verilmiştir. Kemankeş Kara Mustafa Paşa Sadrazamlığı (1638-1643) sırasında nüfus sayımlarının ülke için gereğini belirtmiş ve bunların otuz yılda bir tekrarlanmasını karar altına aldırılmıştır.⁴ Kemankeş Kara Mustafa Paşanın Sultan İbrahim'e sunduğu lahiyada ; “ Tahrir memleket yazımı demektir. Gayet lazımdır. Otuz yılda bir kere tahrir-i memleket kanundur. Amma gayet Müslüman ve dindar adamlar tayin olunup cümle mahsusa bir uğruna tahrir lazımdır.” Defterdar Sarı Mehmet Paşa'da, otuz yılda bir nüfus sayımının kanun olduğu hakkında şöyle demektedir; “Reayanın (halkın) defteri dahi Divan-ı ali (Yüce divan) defterhanesinde mazbut (kayıtlı) olup otuz senede bir tahrir (sayım) olunup mürde ve marizleri(hastaları) ifraz ve hariç ez-defter olanları müceddeten deftere kaydettirmek lazımdır.⁵ Ancak sayısız savaş nedeniyle, bu süreye uyulmadığı gibi, sayım girişimleri sonuçlandırılmamış, fakat çalışmalara ve bilgi toplama faaliyetlerine devam edilmiştir.

¹ Devlet İstatistik Enstitüsü, *1990 Genel Nüfus Sayımı, DİE mat, Ankara Ekim 1997, s. ix*

² Ömer Lütfi Barkan, “Türkiye’de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri(I)”, *İktisat Fakültesi Mecmuası, II/1-2, İstanbul 1941, s.26*

³ *a.g.m, s.28*

⁴ DİE, *1990 Genel Nüfus Sayımı, s. ix*

⁵ Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğu’nda İlk Nüfus Sayımı 1831, Ankara 1943, s.6*

Osmanlı Devletinde 1326 – 1360 ve 1360 – 1389 yılları arasında toprak ve nüfus sayımları yapılmıştır. Daha sonra padişah Kanuni Sultan Süleyman genel bir sayım yaptırmaya teşebbüs ederek, bunun her yüz yılda bir tekrar edilmesini kanunnameye yazdırtmıştır.⁶ Bu dönemde, Kanuni Sultan Süleyman'ın tahta geçişini takip eden ilk on sene (1520 – 1530) içinde bütün Osmanlı memleketlerini içine alacak şekilde yaptırılmış olan sayımın sonuçlarını içeren bir koleksiyon hemen hemen tam olarak mevcut olduğundan, o tarihlerdeki Türkiye nüfusunu tahmin etmek mümkün olmuştur.⁷

Barkan'ın incelediği bu defterlerde, vergi verecek yaşa (14- 16) geldiği halde evlenmemiş olanlar “mücerret” başlığı altında yazılmış, ancak yazımlarda evlenerek bir hane oluşturmuş erkekler esas alınmıştır. Defterlere asker, memur, emekli, kötürüm, iflas etmiş, misafir gibi herkes tam olarak kaydedilmiştir. Buna karşılık olarak, ümeranın maiyet halkı, saray ve konak halkı, yeniçeri ocağına mensup kıt'alar, köleler, tüccarlar ve bazen medrese öğrencileri defterlerde kayıtlı değildir.⁸ Bu sayıma göre Türkiye nüfusunun 1520 – 1530 yıllarında 12 – 12,5 milyon kadar olduğu sanılmaktadır.⁹ Bu dönem içinde son sayım Mustafa Nuri Paşa'ya göre Selim II (1566 – 1574) zamanında yapılmıştır.¹⁰ Barkan'a göre ise Murat III (1574–1595) zamanında yapılmıştır.¹¹ 1608 yılında tekrar bir nüfus sayımı yapılmıştır.

Devletin kuruluşundan itibaren 17. Yüzyıla kadar düzenli olarak yapılan nüfus sayımlarının bu yüzyıldan sonra yapılmadığı ve yalnızca yoklamalarla yetinildiği görülmektedir.¹² Yakınçağa gelindiğinde devleti dağılma ve çökmekten kurtarma amacıyla yapılan ıslahat çalışmalarının yanında arazi ve mal mülk sayımları da önem kazanmaya başlamıştır. Özellikle III. Selim zamanında başlayan yeni düzenlemeler, II. Mahmut'la gelişerek devletin bütün kurumları, Avrupa'daki benzerlerinin şekline

⁶ DİE, 1997 *Türkiye İstatistik Yıllığı*, s.58

⁷ Ömer Lütfi Barkan, “Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”, *Türkiyat Mecmuası*, c:X, İstanbul 1953, s.11

⁸ Barkan, *a.g.m.*, s.12-13

⁹ Nevzat Yalçıntaş, *Türkiye'nin Sosyal Bünyesi*, İ.Ü.yay No:1762, İktisat Fakültesi No:313, Fakülteler mat., İstanbul 1972, s.6

¹⁰ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ü'l-Vukuat (sad:Neşet Çağatay)*, c:III-IV, TTK yay., Ankara 1980,s.145

¹¹ Barkan, “Türkiye’de imparatorluk...” s.32

¹² Karal, *a.g.e.*, s.7

sokulmaya çalışılmıştır. III. Selim, devletin ileri gelenlerinin görüşlerine başvurmuş ve çoğunluk, yeni bir askeri düzenleme yapılmasını önermişlerdir. Bazıları ise yönetim ve vergilendirmede birtakım değişiklikler yapılmasını, bunun içinde yapılamayan nüfus ve mal mülk sayımına yeniden başlanmasını öngörmüşlerdir. Ancak, askeri düzenlemeye önem verilmesi nedeniyle bu görüşler, gereken ilgiyi görmemiştir.¹³

Nüfus sayımlarının II. Mahmut zamanında yapılmaya başlandığını görmekteyiz. Üstelik bunlar, toprak ve mülk yazımları değil, doğrudan doğruya nüfus sayımı olarak yapılmıştır. II. Mahmut zamanındaki ilk nüfus sayım girişimi Yeniçeri ocağının kaldırılması ile Rusya'ya karşı girilen savaş yılları arasında olmuştur (1826-1828). 19. yüzyılın başından itibaren merkezde her nezalette, taşrada ise vilayet ve kazalarda istatistik büroları açılmış ve bunların çalışmalarını takip ve kontrol etmek için de ayrı bir merkezi organ kurulmuştur. Geniş ölçüde hazırlıklar yapılarak Rumeli ve Anadolu sancakları ve kasabalarında başka bir nüfus sayımı 1831 yılında yapılmıştır. Esas amacı askerlik yapabilecek halkın sayısı ve yeni vergi kaynaklarının saptanması olan bu sayımda, Rumeli ve Anadolu'da bulunan İslam ve Hristiyan tüm erkek nüfus kapsanmıştır. 1831 sayımından sonra 1844 yılında Padişah Abdülmecit zamanında kadın nüfusu da kapsayan bir nüfus sayımı daha yapılmıştır.¹⁴ Nicolos V. Michoff, 1856 yılında kısmi nitelik taşıyan başka bir nüfus sayımının yapıldığını belirtmiştir. 1870 yılında ise genel bir nüfus sayımı için irade çıkarılmış, ancak iç koşulların kötülüğü yüzünden bu irade yürürlüğe konamamıştır. 1874 yılında yalnız Tuna vilayetini kapsayan bir sayım yapılmıştır. 1877 – 1878 Osmanlı – Rus savaşından sonra yapılan bir nüfus sayımı yalnızca İstanbul'da altı ay sürmüştür.¹⁵ Bu sayımda Trablus ve Arabistan nüfusu tahmin edilmiştir.

Sultan II. Abdülhamit zamanında, yeni bir nüfus sayımı yapılması ve nüfus sayımı ile ilgili hukuki düzenleme yetkisi, Şura-yı Devlet'e verilmiştir. 4 Eylül 1881 tarihinde Şura-yı Devlet'çe hazırlanan "Sicil-i Nüfus Nizamnamesi" padişah tarafından imzalanarak yürürlüğe girmiştir. Aynı tarihte, nüfus sayımının nasıl

¹³ Musa Çadircı, "1830 Genel Sayımına Göre Ankara Şehir Merkezi Nüfusu Üzerinde Bir Araştırma", *Osmanlı Araştırmaları I*, İstanbul 1980, s.110

¹⁴ DİE, *1990 Genel Nüfus Sayımı*, s.XI

¹⁵ Karal, *a.g.e.*, s.10

yapılacağına dair bir de talimat kabul edilmiştir. Nüfus sayımı, kaza düzeyinde organize edilmiş ve her kazada bir nüfus komitesi meydana getirilmiştir.¹⁶ Mahalle ve köylerdeki nüfus sayımı ve yazımı, ulaşım imkanlarının yetersizliği ve kötü hava şartları gibi sebeplerden dolayı planlanan zamanda bitirilememiştir. Ulaşım imkanları elverişli olan yerlerde bile, sayım sonuçları 1884 yılında gelmiştir. Vilayetlerin büyük bir kısmında nüfus sayımı, 1886 yılının sonuna kadar devam etmiştir. Osmanlı toprakları genelinde nüfus sayımı büyük ölçüde 1888 – 1889 yıllarında tamamlanabilmiştir. Sadrazam Cevat Paşa bu sayım sonuçlarını, 17 Ağustos 1893’de Sultan II. Abdülhamit’e sunmuştur.¹⁷ Sultan II. Abdülhamit’in Saltanatının son yıllarında da nüfus sayımına verilen önem devam etmiştir. İstatistik Umumi İdaresinde uzman memurlar çalıştırılmış, hatta İngiltere ve Fransa’ya modern sayım tekniğini araştırmak için personel gönderilmiştir. 1900 yılında devletin nüfus sayımı ile ilgili organizasyonu ve usülleri gözden geçirilerek Sicil-i Nüfus Nizamnamesi yeniden düzenlenmiştir. Osmanlı Devleti genelinde 1903 yılında yeni bir nüfus sayımına başlanarak 1906 yılında tamamlanmıştır. Osmanlı Devleti’ndeki son nüfus sayımı ise 1914 yılında yapılmıştır. Ancak, bu son sayım bizzat mahallinde yapılmak yerine taşradaki nüfus idaresinin yıl içindeki değişikliklerle ilgili verdikleri bilgiler dikkate alınarak yapılmıştır.¹⁸ 1918 yılında çıkarılan yeni bir kanunla istatistik faaliyetleri sadarete bağlı İstatistik Müdüriyet-i Umumiye’si bünyesinde toplanmış, kanunun uygulanmasına bir yıl devam edildikten sonra kaldırılmış ve eski sistem Cumhuriyet’e kadar devam etmiştir.¹⁹

Sonuç olarak, Osmanlı Devleti’nde yapılan geniş veya dar kapsamlı nüfus sayım sonuçları hiçbir zaman devlet tarafından yayınlanmamış ve yapılan nüfus sayımları özellikle 19. yüzyılda yapılanlar, devletin nüfus varlığını gerçek, düzenli ve bilimsel bir şekilde yansıtmaktan uzak kalmıştır.²⁰

¹⁶ Bilal Eryılmaz, “Osmanlı Devleti’nde Nüfus sayımları ve Nüfusun yapısı”, *Türk İdare Dergisi*, LX/380 Eylül 1980, s.79

¹⁷ Kemal H. Karpat, “Ottoman Population Records and The Census of 1881/82-1893”, *International Journal of Middle East Studies*, s.249 naklen Bilal Eryılmaz, a.g.m.,s.79

¹⁸ Stanford J. Shaw, “The Ottoman Census System And Population”, 1831 – 1914, *International Journal of Middle East Studies*.9 (1978), Cambridge University Press, s.335-336 naklen Bilal Eryılmaz, a.g.m., s.89

¹⁹ DİE, 1990 Genel Nüfus Sayımı, s.XI

²⁰ Ethem Kerim, “Türkiye’de Nüfusun Tarihsel Gelişimi (1923-1990), (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, H.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü), Ankara Ocak 1997, s.21

B. CUMHURİYET ÖNCESİ YAPILAN SAYIMLARA GÖRE NÜFUS MİKTARI

Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşundan yani 14. Yüzyıl başlarından 19. Yüzyıla kadar, Osmanlı Devletinin nüfusunu gösterecek sağlıklı rakamlara sahip bulunmamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu zamanında büyük nüfus ve arazi tahrirleri yapıldığını ve istatistik defterleri tutulduğunu Barkan'dan öğreniyoruz. Bu defterlerin incelenmesi neticesinde, Kanuni Sultan Süleyman tahrirlerine göre 1520 – 1530 yılları arasında Türkiye nüfusunun(Mısır, Irak ve Tuna ötesi Avrupa bölgeleri hariç) 11.357.365 kişi olduğu tahmin edilmiştir.²¹

TABLO : I.1

Osmanlı Devleti Nüfusu (1520 – 1530)

Vilayetler	Hane Adedi			Hane Yekün	5 emsaline göre Hesaplanan Nüfus sayısı
	Müslim	Hristiyan	Yahudi		
Anadolu	540,963	4,471	---	545,434	2,727,170
Karaman	143,254	2,448	---	145,702	728,510
Zülkadriye	66,776	2,687	---	69,463	347,315
Diyarbakır	72,675	11,979	---	84,654	423,270
Rumeli	118,683	55,237	---	173,920	869,600
Arap	131,399	444	---	131,843	659,215
Yekün	1,073,750	77,266	---	1,151,016	5,755,080
Rumeli	211,783	824,613	4,061	1,040,457	5,202,285
İstanbul şehri	(?)	(?)	(?)	(?)	400,000 (?)
Yekün					5,602,285
U. Yekün					11,357,365

Kaynak : Ömer Lütfi Barkan, “Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”, *Türkiyat Mecmuası*, c:X, İstanbul 1953, S.11

Gerçi bu rakama doğrudan doğruya tahrir kayıtlarından ziyade, tahmin vasıtasıyla varılmaktadır. Fakat yine de nüfus kütüklerinin büyüklük oranları ve ilişkileri hakkında kıymetli ölçüler tahmin etmesi bakımından neticeler büyük bir önem taşımaktadır. Tablo-1’deki Arap ve Rumeli vilayetlerinin bazı bölgeleri dışında kalan vilayetler, büyük ölçüde bugünkü Türkiye’nin sınırları içindedir. Tabloda ortaya çıkan nüfus sayısına yüzde 10 oranında bir eksik sayım rakamı eklendiğinde Türkiye nüfusunun 1520 – 1530 yıllarında 12 – 12,5 milyon kadar olduğu sanılmaktadır.²²

²¹ Barkan, “Tarihi Demografi Araştırmaları...”,s.11

²² Yalçıntaş, *a.g.e.*, s.6

Avrupa nüfusunun şiddetli artış kaydettiği 19. Yüzyılda, İmparatorluk nüfusunun durumunu bilmek, hele bu devirde memleket nüfusunun genel gelişmeye ne dereceye kadar ayak uydurduğunu tespit etmek, elbette çok önemlidir. Her şeyden önce şunu bilmek gerekir ki, Osmanlı İmparatorluğu 19 ve 20. Yüzyıllarda devamlı olarak büyük toprak kayıplarına uğramıştır. Bu sebeple Osmanlı Devleti nüfusunu safha safha takip etmek mümkün olmayacaktır. Esasen batı ülkelerinde olduğu gibi, ne hakiki nüfus miktarını biliyor ve ne de doğum, ölüm ve göçler gibi nüfus hareketlerini sağlıklı şekilde takip edebilmemizi mümkün kılacak doğru dürüst rakamlara sahip bulunuyoruz. Bununla beraber çeşitli zamanlarda yapılan sayım denemeleriyle bazı ip uçlarından, memleket nüfusunun hiç değilse sonuçlarını, ana hatları itibariyle görmek mümkün olmaktadır.²³

Osmanlı İmparatorluğunda, İkinci Mahmut zamanında 1831 yılında yapılan ilk nüfus sayımı, her ne kadar bugünkü anlamıyla hakiki bir sayım olmaktan uzak bulunuyor ve mesela yalnız erkek nüfusu kapsıyor, Rumeli ve Anadolu sancakları nüfus sayım çerçevesi içine alınmıyorsa da ²⁴, İmparatorluğun ilk nüfus sayımı olması nedeniyle, büyük bir önem taşımaktadır. Sayımdan elde edilen neticelere göre, o zaman tahriri yapılan bölgelerde yalnız erkeklerin sayısı 3,753,643 olarak tespit edilmiştir(Tablo-2). Sonradan yapılan bir tahminle bugünkü Türkiye'nin Asya arazisine tekabül eden kısmında yaşayanların sayısı 7 – 7,5 milyon olarak kabul edilmiştir.²⁵

TABLO : I.2

Osmanlı Devleti Nüfusu (1831)

	İslam	Reaya	Kıpti	Yahudi	Ermeni	TOPLAM
Rumeli toplamı	513,448	811,546	29,532	11,674	3,566	1,369,766
Anadolu toplamı	1,988,027	366,625	7,143	5,338	16,743	2,383,876
Genel toplam	2,501,425	1,178,171	36,675	17,012	20,309	3,753,642

Kaynak : Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara 1943, s.215

²³ Haluk Cillov, *Nüfus İstatistikleri ve Demografinin Genel Esasları*, İ.Ü.yay. No:839, İktisat Fakültesi No:111, Sermet mat., İstanbul 1960, s.49

²⁴ Ömer Celal Saraç, *Türkiye Ekonomisinin Genel Esasları*, İstanbul 1949, s.141

²⁵ a.g.e., s.144

Bu sayımdan 13 sene sonra, 1844 yılında, Padişah Abdülmecit zamanında ikinci bir sayım denemesi yapılmıştır. Orduyu yeniden tanzim ve asker alma usulünü değiştirmek amacıyla modern esaslara göre bütün devlet dahilinde Serasker Rıza Paşa tarafından yapılan sayım, halk tarafından tereddütle karşılanmıştır. Hükümetin nüfus miktarına göre, her eyalet, liva ve kazaya teklifler yükleteceği söylentisi ortaya çıkmış ve halk, nüfus miktarını olduğundan az göstermeye çalışmıştır.²⁶ Bunun yanında 1844 sayımının, bütün devlet topraklarını kapsamı, kadın ve erkek ayırımı yapmadan bütün halkın sayılmasından dolayı kesin olmasa da sayısal olarak gerçeğe yakın bir rakam verdiği söylenebilir.²⁷ Bu sayımın mükemmel olduğunu iddia etmek bir hayli güçtür. Çünkü yayınlanan rakamlar birbirini tutmadığı gibi, askerlik korkusu ile bir çok kimsenin saklanmış olduklarına ve dolayısıyla sayıma ithal edilmediklerine de muhakkak nazarı ile bakılmaktadır. Bununla beraber o tarihte imparatorluk hudutları içinde bulunan arazideki nüfusun 35,5 milyon olduğu ifade edilmektedir (Tablo-3).

TABLO : I.3

Osmanlı Devleti Nüfusu (1844)

	Müslüman	Rum Ortodoks	Katolik	Yahudi	TOPLAM
Avrupa	3,800,000	11,370,000	260,000	70,000	15,500,000
Asya	12,950,000	2,360,000	640,000	100,000	16,050,000
Afrika	3,800,000	---	---	---	3,800,000
TOPLAM	20,550,000	13,730,000	900,000	170,000	35,350,000

Kaynak : M.A. Ubicini, *Türkiye 1850*. (Çev: Cemal Karaağaçlı), C:I, Tercüman 1001 Temel Eser No:63, s.48-49

1881 yılında başlayan genel nüfus sayımı padişaha 1893 yılında sunulmuş ve sayım sonuçları istatistik Umumi idaresi tarafından yayınlanmıştır.²⁸ Sayım sonuçları Tablo- 4’de gösterilmiştir.

1906 ve 1914 yıllarındaki nüfus sayımlarına göre Osmanlı Devleti’ndeki müslüman ve gayrimüslimlerin nüfusları ise Tablo-5’de gösterilmiştir.

²⁶ İbrahim Hakkı Akyol, “Tanzimat Devrinde Bizde Coğrafya ve İdeoloji”, *Tanzimat I, Maarif mat.*, İstanbul 1940, s.548-549

²⁷ M.A. Ubicini, *Türkiye 1850*, (Çev: Cemal Karaağaçlı), C:I, Tercüman 1001 Temel Eser No:63, s.49

²⁸ Eryılmaz, *a.g.m.*, s.80

Osmanlı Devleti nüfusu hakkında, tahrir ve istatistik defterlerinden ve nüfus sayımlarından elde ettiğimiz rakamlardan kesin olmasa da çok önemli bilgilere sahip bulunmaktayız. 16.yüzyıldan 19.yüzyılın sonuna kadar olan dönemde Osmanlı Devleti'nin nüfusuna baktığımızda toprak kazanımı ve kaybından dolayı nüfusun artışı veya azalışı hakkında yorum yapma olanağı bulamamaktayız. Ancak toprak kayıplarının fazla olmadığı Anadolu'daki nüfus miktarına baktığımızda bu konuda fikir sahibi olabiliriz.

Saraç, 1831 yılında yapılan sayımın sonucuna göre devletin bugünkü Türkiye'nin Asya topraklarına tekabül eden bölgesinde 7 – 7,5 milyon nüfusun yaşadığını hesaplamıştır. 1844 yılındaki sayıma göre Anadolu'da 10,5 – 12 milyon nüfusun yaşadığını belirtmiştir. 1884 yılında ise Anadolu'da yaşayan nüfusu 11,8 milyon olarak tahmin etmiştir.²⁹ Bu tahminlere göre 19.yüzyılda Avrupa'da şiddetli nüfus artışı yaşanırken Türkiye'de belirli bir gelişme olmamıştır. 1831 ile 1884 yılları arasındaki 53 senede devletin Anadolu'ya tekabül eden topraklarında nüfus 7,5 milyondan 11,8 milyona yükselmiştir. Bir katına dahi varmayan bu nüfus artış oranı, Avrupa ülkelerindekilerle kıyaslanamaz. Aynı şekilde 1844 ile 1884 yılları arasındaki kıyaslamada ise ülke nüfusunun aşağı yukarı sabit kaldığı anlaşılır.³⁰

TABLO : I.4
Osmanlı Devleti Nüfusu (1884 – 1897)

Yıllar	Müslüman	Gayri Müslim	TOPLAM
1884	12,590,352	4,553,507	17,143,859
1885	12,707,638	4,578,774	17,286,412
1886	12,824,924	4,603,041	17,427,965
1887	12,942,210	4,637,308	17,579,918
1888	13,059,496	4,661,579	17,721,071
1889	13,176,782	4,685,842	17,862,624
1890	13,294,068	4,701,109	18,400,177
1891	13,411,354	4,734,376	18,145,730
1892	13,411,361	4,763,381	18,174,742
1893	13,578,647	4,776,737	18,316,295
1894	13,645,933	4,804,640	18,457,845
1895	13,763,219	4,832,543	18,599,398
1896	13,890,910	4,848,849	18,739,759
1897	14,111,945	4,938,362	19,050,307

Kaynak : İstatistik Umumi İdaresi, Devlet-i Aliyye-i Osmaniyyenin 1313 senesine mahsus İstatistik-i Umumi, Alim mat., İstanbul 1316, s.15 naklen Bilal Eryılmaz, a.g.m., s.80

²⁹ Saraç, a.g.e., s.144

³⁰ Cillov, a.g.e., s.50-51

TABLO : I.5
Osmanlı Devletinin Nüfusu (1906 – 1914)

	1906	1914
Müslümanlar	15,508,753	15,044,846
Gayrimüslimler	5,375,877	3,475,170
TOPLAM	20,884,630	18,520,016

Kaynak : Kemal H. Karpat, Ottoman Population 1830 – 1914, The University of Winconsin Press, 1985, s. 168-169

Nüfus artışının çok düşük düzeyde olmasının nedeni savaşlardır. Savaşlar, verimli yaştaki erkeklerin askere alınmalarına ve birçoğunun hayatlarını kaybetmelerine yol açmıştır. Kaybedilen topraklarla birlikte nüfus kaybına da uğranılmıştır. Meydana gelen göçler, hastalıklar ve ölümle sonuçlanan yetersiz beslenme, yerleşim ve diğer bazı sorunları doğurarak nüfus artışını yavaşlatıcı nedenler arasında yer almıştır. Doğumdan sonraki ilk yıllarda çocuk ölümlerinin yüksek olması, ortalama hayat süresinin kısalığı, salgın hastalıklar ve zaman zaman ortaya çıkan kıtlıklar ise nüfus artışını engelleyen diğer sebepler arasında yer almaktadır.³¹

Osmanlı Devletinde nüfusun yapısını etkileyen en önemli unsurlardan birisi de göçlerdir. 1774 yılında Osmanlı-Rus Savaşı sonunda imzalanan Küçük Kaynarca Anlaşmasından sonra Osmanlı topraklarına göç başlamıştır. 1788-1792 Osmanlı-Rus-Avusturya savaşlarından sonra ise göç kitleler halinde yapılmaya başlamıştır. 1800 yılına kadar Kırım, Kazan, Kafkasya, Özi havalisi ve diğer Türk ülkelerinde Türkiye'ye gelen göçmenlerin sayısı 300-500 bin arasında olmuştur.³²

19. Yüzyılın başından itibaren Osmanlı devleti bu göç sorununu çözebilmek amacıyla 5 Ocak 1860'da "Muhacirin Komisyonu"nu kurmuştur.³³ 1854-1856 Kırım savaşından sonra göç akınları çoğalmış, 1860'dan 1865 yılına kadar Kafkasya, Kırım ve diğer Türk illerinden bir milyon civarında göçmen gelmiştir. Bunlardan 300 bin kadarı Rumeli'ye yerleştirilmiş, Ürdün, Şam, Halep'e gidenlerin dışında da 600 bin kadarı Anadolu'ya yerleştirilmiştir.³⁴

Balkanlardan gelen büyük göçler ise 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile başlamıştır. "93 Muhacereti" denilen bu göçler sırasında Anadolu topraklarına 1

³¹ Yalçıntaş, a.g.e., s.8

³² Ahmet Cevat Eren, *Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri*, Nurgök mat., İstanbul s.32-33

³³ a.g.e., s.58

³⁴ a.g.e., s.75

milyon kadar göçmen geldiği tahmin edilmektedir.³⁵ 1893-1902 yılları arasındaki dönemlerde ise Bulgaristan istatistiklerine göre Türkiye'ye 70.603 kişi göç etmiştir.³⁶ Bu dönemden sonra Balkanlardan Türkiye'ye en fazla göç, Balkan Savaşı (1912-1913) dönemine rastlamaktadır. Balkanlardan göç edenlerin sayısı 1912-1913'de 117.352 iken, 1914-1915'de 120.556'a, 1920'de ise 413.922'ye çıkmıştır.³⁷ Osmanlı Devleti döneminde olan bu göçler, Türkiye Cumhuriyeti döneminde de devam etmiştir. Özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda meydana gelen göçler, Anadolu'daki nüfus yoğunluğunun yeniden artmasını etkilemekle kalmayıp, nüfusun köy-kent dağılımı üzerinde de etkili olmuştur.

³⁵ Gülten Kazgan, "Milli Türk Devleti'nin Kuruluşu ve Göçler", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c-6, s.1556

³⁶ Karpat, a.g.e., s.75

³⁷ Oğuz Arı, *Bulgaristan'lı Göçmenlerin İntibakı*, Rekor mat., Ankara 1960, s.6

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHİ ARKA PLAN VE HUKUKİ DÜZENLEMELER

Cumhuriyet döneminde, Türkiye Devleti'nin üzerinde önemle durduğu sosyal konulardan birisi de nüfus sorunu olmuştur.¹ Çünkü, Cumhuriyetin ilanından sonra, Türkiye'nin karşılaştığı önemli ihtiyaçlardan birisi de ülkemizde yaşayan nüfusun sayısının, sosyal ve ekonomik niteliklerinin bilinmesi olmuştur.² Atatürk, gerçekleştireceği kalkınma hamlesinde en büyük desteğin ülkenin durumunu belirleyen ve planlamaya temel teşkil edecek istatistik verileri olduğu gerçeğini görerek, 25 Nisan 1926 tarihinde Cumhuriyetin ilk İstatistik teşkilatını 3721 sayılı ve kendi imzasını taşıyan kararname ile Başbakanlığa bağlı olarak Merkezi İstatistik Dairesi adı altında kurmuştur.³ Türkiye'de ilk kez 1927 yılında yapılan genel nüfus sayımı, ikinci kez 1935 yılında yapılmış ve bunu izleyen her beş yılda bir yenilenmiştir. Genel Nüfus sayımları, 53 sayılı kanun ve 219 sayılı kanun hükmünde Kararname uyarınca sonu sıfır (0) ve beş (5) ile biten yıllarda uygulanmıştır. 219 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 2. Maddesinin (d) fıkrasını değiştiren 23 Şubat 1990 tarih ve 403 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname gereği ülkemizde bundan sonra Genel Nüfus Sayımları 10 yılda bir sonu sıfır (0) ile biten yıllarda⁴ Ekim ayının sonuncu Pazar günü sabahın erken saatlerinde başlanarak aynı gün güneş batmadan tamamlanacaktır.⁵ Genel Nüfus Sayımlarının amacı, sayım günü, ülke sınırları içinde bulunan asker, sivil, yerli ve yabancı nüfusun sayısını, sosyal ve ekonomik niteliklerini il, ilçe merkezleri, bucak ve köy içinde eksiksiz olarak saptamaktır. Diğer bir deyimle nüfusun belli bir andaki görüntüsünü yansıtmaktır. Türkiye'de nüfus sayımı, hali hazır (De Facto)⁶ nüfus temel alınarak, ülkenin her yerinde bir gün içerisinde yapılır ve kişiler nerede bulunuyorsa oranın nüfusuna katılmış olurlar.

¹ Kemal Arı, "Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar", *AAMD*, VII/23, Mart 1992, s.409

² DİE, 1997 Türkiye İstatistik Yıllığı, s.59

³ Şeref Hoşgör, *Demografi Teknikleri Dersi Notları*, Ankara 1994, s.3

⁴ DİE, *a.g.e.*, s.59

⁵ Sabahattin Alpat, "Türkiye'de Genel Nüfus Sayımlarından elde olunan Demografik Veriler", *Türkiye Demografisi*, H.Ü.Yay., No. D-13, Ankara 1971, s.51

⁶ De Facto Nüfus ; Geçici olarak bulunan ziyaretçilerin kapsandığı, ancak geçici bir süre için bulunmayan yerleşik nüfusun kapsanmadığı, belirli bir anda bulunan nüfus temeline göre sayılan nüfustur. bkz. DİE, *Türkiye Nüfusu, 1923-1994 Demografi Yapısı ve Gelişimi*, s.152

Türkiye’de nüfus konusunda başlıca istatistik kaynak, nüfus sayımlarıdır. Bundan başka doğum, ölüm, evlenme, boşanma istatistikleri ve göç kayıtları bulunmakla beraber bunlar, sağlıklı ve ayrıntılı bilgiler verecek şekilde tam ve düzenli olarak tutulmamıştır. Ancak, 1963 yılından itibaren her beş yılda bir sayımlararası dönemlerde yapılan nüfus araştırmaları da önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Türkiye’de yapılan nüfus sayımları sonuçlarının da bazı hataları bulunmaktadır. Ancak bütün bunlara rağmen sayımlar, sadece nüfusun sayısını ve çeşitli bakımlardan bünyesini göstermekle kalmamakta, aynı zamanda nüfusun hacminde beşer sene aralıklar ile meydana gelen değişiklikleri tespit etmek sureti ile gelişme tirendini, artış oranını da vermektedir.⁷

Uzun süren savaşlar, salgın hastalıklar, açlık vb. nedenlerle Cumhuriyet’in ilanından sonra ülkenin durumu demoğrafik açıdan pek iç açıcı görünmemekteydi. Nüfusun bileşimi⁸ uzun süren savaşların sonucu olarak erkeklerin aleyhine bozulmuştu. Nüfusun bileşimi 1927 sayımına göre 927, 1935 sayımına göre ise 965’dir. Aynı şekilde 15-49 yaş arasındaki nüfusun oranı toplam nüfusa göre oldukça azdı.⁹ Verem, frengi, tifüs, sıtma vb. gibi salgın hastalıklar nedeniyle çocuk ve yetişkin ölümleri çok yüksek düzeyde olmakta ve bu ölümler de doğal nüfus artışını önemli oranda etkilemekteydi.¹⁰

Nüfusun büyük bir çoğunluğunu kırsal kesimde yaşayan halk oluşturmaktaydı. Sadece İstanbul ve İzmir, şehirleşme açısından belirli bir düzeye erişmişlerdi. İzmir’in 1922 yılı sonunda geçirdiği yangın ve büyük göç hareketleri bu kenti önemli ölçüde sarsmış, nüfus sayısal ve ekonomik olarak zayıflamıştı.¹¹ 1927’deki sayıma göre Türkiye nüfusunun ancak yüzde 24’ü şehirlerde yaşamaktaydı.¹²

⁷ Kenan Gürtan, *Demografik Analiz Metodları*, İ.Ü. yay.No:1479, İktisat Fakültesi No:620 İstanbul 1969, s.62-66

⁸ Cinsiyet Oranı; Erkeklerin kadınlara oranıdır. genellikle her 100 veya 1000 kadın için erkeklerin sayısını ifade eder.Geniş Bilgi için bkz. 5 nci Bölüm

⁹ D.İ.E., *İstatistik Göstergeler 1923-1992*, DİE mat., Ankara Haziran 1994, s.14

¹⁰ Mümtaz Peker, “Nüfus Politikaları”,*Türkiye’de Planlı Dönemde Nüfus ve Aile Planlaması Çalışmaları*, DPT.yay.No. DPT:1931 SBP:379, Ankara 1983, s.42

¹¹ Tevfik Çavdar, “Türkiye’de Nüfus ve Nüfus Sorunu”,*Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.VI,s.1552

¹² Yakut Irmak, “Atatürk Döneminde Nüfus Politikamız”,*Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri*,İstanbul 1992, s.212

Ülkenin ekonomik bakımdan da durumu oldukça kötü görünmekteydi. Ülkede hemen hemen sanayi yoktu. 1923’de daha çok küçük işletmeler olmak üzere 386 iş yeri ve 20.000 sanayi işçisi bulunmaktaydı. 1923’de dışarıya 85 milyon liralık mal satabilen Türkiye, 145 milyon liralık mal satın almaktaydı. Ülkenin ihtiyacı olan bazı ürünler ve yiyecekler dışarıdan geliyordu. Demiryolları, elektrik ve ulaşım şirketleri, İstanbul ve İzmir liman işletmeleri yabancı şirketlerin elinde bulunmaktaydı.¹³

Ekonomisi kötü durumda bulunan Türkiye Cumhuriyeti hızla kalkınmak zorundaydı. Ekonomisini düzeltmek ve kalkınmak için ise sermayenin yanında önemli olarak, yetişmiş insan gücüne ihtiyacı vardı. O günkü koşullar içinde ise ancak tarımsal üretimin artırılması ile mümkün olabilecekti. Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde izlenecek genel ekonomi politikasının ilkelerinin saptandığı İzmir İktisat Kongresi’nde ilk alınan kararlardan biri de savaşlar yüzünden azalan ve sağlığı bozulan nüfusun sorunlarının ekonomik gelişmeye yardım edecek biçimde çözümlenmesi şeklindedir.¹⁴ Nüfus konusunda alınacak bütün önlemlerle nüfusun hızla artacağı, teknolojinin modernleşeceği ve ülkedeki iş bölümü ile ihtisaslaşmanın artacağı düşünülmekteydi.¹⁵

Diğer bir yandan Türkiye Cumhuriyeti için dıştan gelebilecek saldırı olasılığı henüz geçmiş değildi. O zamanın şartları içerisinde askeri güç, silah kuvvetinin yanında asker sayısına da dayanmaktaydı. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti gibi yeni kurulmuş olan bir ülke bağımsızlığını korumak için insan sayısı bakımından da kuvvetli bir orduya ihtiyaç duymaktaydı.¹⁶ Bunun içinde fazla nüfusa sahip olmak gerekiyordu. Yunanistan’ın bile saldırılabilmek için Türk Nüfusunu beş altı milyon gösterip, diğer etnik grupların daha çok olduğunu bahane etmesi, nüfusun önemini daha açık ortaya koymaktaydı.¹⁷

Savaşlar sonucunda Türkiye nüfusunun hem sayısal hem de mekansal dağılım olarak değişmesi ve bu durumun özellikle yabancı basın ve devlet adamları tarafından istismar edilmesi, Türkiye Cumhuriyeti için tehlikenin geçmediğinin en

¹³ İsmail Cem, *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Cem yayınevi, İstanbul 1973, s.286-287

¹⁴ İrmak, *a.g.m.*, s.213

¹⁵ Haluk Cillov, *Türkiye Nüfusundaki Gelişmeler ve Bu Gelişmeye Etken Olan Amiller*, *Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, VI/1-2, Ankara 1974, s.5

¹⁶ Peker, *a.g.m.*, s.42

¹⁷ İsmail Habib, *"Sayım Gününün Büyüklüğü"*, *Nüfus Meselesi ve Nüfus Sayımı Hakkında Fikirler*, İstatistik Umum Müdürlüğü neş.No:73, Köyhocas Basımevi, Ankara 1936, s.56

büyük kanıttır.¹⁸ Anadolu’da uğradıkları yenilginin ardından Yunanlı bir araştırmacı yayınladığı eserinde Türkiye nüfusunu 10 milyona yakın tahmin ediyor ve bunun da 1,8 milyonunu yani yaklaşık yüzde 18’inin Türk ırkından olduğunu iddia ediyordu. Ayrıca, İngiliz Dışişleri Teşkilatı 1924 yılı için Türkiye nüfusunu 9 milyon, Fransa Dışişleri Bakanlığı ise 8 milyon olarak tahmin ediyordu. Ayrıca Mussolini, 1926 yılındaki nutuklarından birinde Türkiye nüfusunun 6 milyon olduğunu söylüyordu.¹⁹

Yabancı basın ve devlet adamları Türkiye üzerindeki iddialarını, Anadolu’da yaşayan Hititler ve Sümerler gibi eski halkları sahiplenecek kadar ileri götürüyorlardı. Böylece Anadolu’ya yönelik siyasi ve ideolojik amaçlarına zemin hazırlamaya çalışıyorlardı.

Türkiye Cumhuriyeti’nin izleyeceği politikanın içe dönük siyasi nedenleri de vardır. Osmanlı dönemindeki geniş toprakların özlemini duyan bazı grupların, mevcut siyasal sınırlar ötesinde macera arayışına girmelerinin önüne geçilmeye çalışılmıştır.²⁰ Türkiye Cumhuriyeti’nin izlediği nüfus artışını hızlandıran politikanın siyasal ve askeri nedenlerinin özünü Mustafa Kemal Atatürk’ün şu sözlerinde görmek mümkündür; “Milli sınırlarımız içinde nüfusumuz 25 milyona yükselirse, hariçten uğrayacağımız tecavüz ve taarruzu karşılar, memleketi müdafaa ederiz. Nüfusumuz 50 milyonu bulmadıkça sınır ötesi maceralara kapılmak cinnettir, memleketimize ve milletimize büyük fenalıktır. Bu maceradan uzak kalmak ve hazer etmek lazımdır.”²¹

Buraya kadar ana hatlarıyla ele almaya çalıştığımız konular, Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk dönemlerinde izleyeceği nüfus artırıcı politikanın ana hedeflerini oluşturmaktadır. Bu nedenledir ki Türkiye, ülkenin ekonomik ve sosyal alanda kalkınmasını sağlamak ve asıl önemlisi yurdu tehlikelerden korumak için, kısa zamanda mümkün olduğunca çoğalma esasına dayanan nüfus politikası (Pronotalist) izlemiştir.²²

¹⁸ Peker, *a.g.m.* aynı yer

¹⁹ Ratip Yüceuluğ, *Savaş Sonu Nüfus Meseleleri, Türkiye Nüfusu Üzerinde İncelemeler ve Fikirler*, İstatistik Genel Müdürlüğü yay. No:230, Ankara 1944, s.38

²⁰ Arı, *a.g.e.*, s.415

²¹ Damar Arıkoğlu, *Hatıralarım*, Tan Gazetesi mat., İstanbul 1961, s.350

²² Arı, *gös.yer*

Türkiye Cumhuriyeti ekonomik, sosyal, askeri, siyasal vb. sebeplerden dolayı nüfusunu hızla artırabilmek için üç önemli konu üzerinde çalışma yapmıştır;

1. Ölümleri azaltmaya yarayacak önlemler,
2. Doğumları artırmaya yarayacak önlemler,
3. Dışarıdan vatandaş sağlamak.²³

Türkiye’de nüfusu hızla artırabilmek ve ölümleri azaltarak, doğumları artıracak önlemler konusunda Akalın, “Türk ırkı bereketlidir, Türk kadını doğurgandır. Fakat ömrümde yedi sekiz hatta daha çok doğurduğu halde hiçbir çocuğu yaşamamış ne kadar kadın gördüm!” diyerek, ülkemizde doğumun ikinci derecede önemli olduğunu, asıl sorunun ölüme karşı koymak olduğunu belirtmiştir. Halkı çoğaltmak, korumak ve ırkı kuvvetlendirmek olan nüfus politikasının, sağlık şartlarının iyileştirilmesiyle özellikle çocuk ölümlerinin önüne geçilmesiyle gerçekleşebileceğini söylemiştir.²⁴

Mustafa Kemal Atatürk’te 1 Mart 1922 tarihinde “Milletimizin sağlığının korunması ve kuvvetlendirilmesi, ölümlerin azaltılması, nüfusun artırılması, toplumsal ve bulaşıcı hastalıkların etkisiz bir duruma getirilmesi, böylece bireylerin dinç ve çalışmaya yetenekli bir biçimde sağlıklı yetiştirilmesi, amacımızdır”²⁵ diyerek salgın hastalıklarla mücadele etmeyi, ölümleri azaltmayı dolayısıyla nüfusu çoğaltmayı etkin ve zorunlu bir yol olarak görmüştür. Bu konuda 1 Mart 1923 tarihinde Türkiye Büyük millet Meclisi’nin Dördüncü toplantı yılını açış konuşmasında ise şöyle sesleniyordu Mustafa Kemal; “Efendiler, nüfus bir memleketin en mühim mesail-i hayatiyesindendir (hayati sorunlarındandır)”²⁶. 1 Kasım 1924 günü İkinci Dönem İkinci Toplanma Yılını açarken yapmış olduğu konuşmada; “Zamanımıza kadar toplum sağlığının uğradığı ihmalin derecesi, mücadeleye girişildikçe, daha kuvvetle belirmektedir. Önümüzdeki yıl da genel

²³ Yaşar Nabi Nayır, “Nüfus Meselesi Karşısında Türkiye”, *Ülkü*, XIV/79, 1939, s.35

²⁴ A.İhsan Tokgöz- K.Köyden, “Dr.Besim Ömer Akalın ve Nüfus İşimiz”, *Ülkü*, VII/39, Mayıs 1936, s.207

²⁵ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, c.I, Atatürk Araştırma Merkezi yay., TTK Basımevi, Ankara 1989, s.223

²⁶ *Türkiye’nin Fırsat Penceresi, Demografik Dönüşüm ve İzdüşümleri*, TÜSİAD-T/99-1-251, İstanbul 1999, s.39

sağlık mücadelesi için özellikle önlemler alınması gerekmektedir. Bu, sıtmaya karşı başlıca bir mücadele devresine girilmesi için Büyük Meclisin öngöreceği konulardan sayılmalıdır. Şu kesindir ki, bizim için nüfusun korunması ve artırılması, çalışanların kuvvetini ve canlılığını sağlayan önlemlerin başında sıtma mücadelesi bulunmaktadır.”²⁷ Yine 1924 yılında bir başka konuşmasında; “Nüfusumuzun korunması ve artırılması amacına önemle dikkatlerinizi çekerim. Kamu sağlığı için öngörülen köklü önlemler durmaksızın geliştirilmeli ve genişletilmelidir. Bereketli ve verimli olan Türk Milletinin sürekli ve teknik sağlık koşullarına kavuşunca, Türk vatanını süratle dolduracak ve şenlendirecek kuvvette olduğuna kimsenin şüphesi yoktur.”²⁸ Atatürk, halkın sağlığına ne denli önem verdiğini 1 Kasım 1929 tarihinde yapmış olduğu konuşmasında açıkça ortaya koymaktadır; “ Geçen sene memleketin sıhhati mühim bir arızadan müteessir olmaksızın geçmiştir. Her nevi sıhhi mücadeleyi, mümkün derecede seri ve geniş surette takip etmek başlıca hedeflerden olmaya layıktır.”²⁹

Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda nüfusu artırıcı politika ve bununla ilgili önlemleri, partilerin ve hükümetlerin programlarında görmek mümkündür. 1924 yılında kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın programının 13. maddesi, nüfusu artırmaya yöneliktir. Bu maddeye göre partinin nüfusla ilgili görüşü “nüfusun bir memleket için en büyük servet olduğu” şeklindedir. Parti, bu konudaki amacını şöyle ifade etmiştir; “...Nüfusun artırılması ve en küçüğünden en büyüğüne kadar tüm vatandaşların hayat ve sağlığının korunması en büyük gaye ve emel olarak bilinmektedir.”³⁰ Nüfusun artırılmasına yönelik olarak Atatürk bir başka konuşmasında, “Türk kadınının görevi, Türk’ü düşüncesiyle, kuvvetiyle, kararlılığıyla koruma ve savunmaya gücü yetecek nesiller yetiştirmektir.”³¹ Yine bir başka konuşmasında, “... Görüyorsunuz ki bugünkü neslimiz, dünyaya hakim olmuş

²⁷ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, s.352

²⁸ Türkiye’nin Fırsat Penceresi, , s.39

²⁹ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, s.379

³⁰ Peker, a.g.m.,s.43

³¹ Atatürk’ün Sağlıkla İlgili Özdeyişleri ve Sözleri, S.S.Y.B., Ankara 1981, s.16

koskoca Türk Milletinin varisi olduğunda, bu koca milleti biraz zayıf, biraz hasta, biraz cılız bulmuştur. Efendiler, gürbüz, yavuz evlatlar isterim.”³² 21 Mart 1923 yılında yaptığı bir başka konuşmada ise, “Kadınların genel görevlerde paylarına düşenlerden ayrı olarak kendileri için en önemli, en yararlı, en erdemli bir görevleri de iyi ana olmaktır.”³³

İzlenen nüfus politikasına yön veren asıl husus, dönemin tek partisi olan Cumhuriyet Halk Fırkası’nın programında yer alan görüşlerdir. Cumhuriyet Halk Fırkası’nın görüşlerini ise Nüfus Komisyonunun çalışmaları sonucu hazırlanan rapora dayandığını söyleyebiliriz.

Atatürk’ün ölümünden sonra da aynı politikanın izlenmesine devam edildiğini görmekteyiz. 27 Ocak 1939’da kurulan Dr.Refik Saydam hükümetinin programında, “...Cumhuriyet’in kuruluşundan beri memlekette yepyeni bir devlet sağlığı kurmak ve halkın yaşamını korumak amacı ile takip edilen program içerisindeki çalışmalar devam ettirilecektir...”³⁴ denilmiştir.

Cumhuriyet yöneticilerinin nüfusu artırmak için uyguladıkları politikanın bir aşamasını da dışarıdan vatandaş getirmek oluşturmuştur. Cumhuriyet hükümetleri Kurtuluş Savaşı sonunda ana yurda gelmek isteyen Türk ırkına ve diline ait milyonlarca insan olması dolayısıyla dışarıdan vatandaş almakta zorluk çekmemiştir.³⁵

Cumhuriyetin kurulduğu 1923 yılından sonra Türkiye’ye dışardan gelenleri üç grupta toplamak mümkündür. Birinci grubu ve ülkemize gelenlerin büyük bir çoğunluğunu göçmen adı verilenler oluşturmaktadır. İkinci grubu, 1923-1924 yıllarında Lozan Antlaşması uyarınca Türkiye’de yaşayan Rumlar ile Yunanistan’da

³² *a.g.e.*, s. 11

³³ *a.g.e.*, s. 7

³⁴ İsmail Arar, *Hükümet Programları 1920-1965*, İstanbul 1968, s. 128

³⁵ Nayır, *a.g.m.*, s. 38

yaşayan Türkler'den değiş-tokuşa bağlı tutulanlar meydana getirmektedir. Üçüncü grubu ise ülkemize çeşitli ülkelerden kaçıp sığınanlar oluşturmaktadır.³⁶

Türkiye'ye Cumhuriyet döneminde yapılan göçlerin, Türk hükümetlerinin göç edenleri kabul etmelerinin yanında özellikle Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Anadolu'ya yönelik göçlerin nedenlerinin de etkili olduğunu söyleyebiliriz. Ülkemize 1923-24 yıllarında gelen göçmenlerin çoğu Lozan'da 30 Ocak 1923 tarihinde Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan "Türk –Yunan Nüfus Mübadelesi'ne İlişkin Sözleşme ve Protokol" gereğince ülkemize gelen göçmenler oluşturmaktadır. Yunanistan'dan 500.000'den fazla Türk yurdumuza gelmiştir.³⁷

Türkiye Cumhuriyeti bu dönemde izlediği nüfus artırıcı politikayı desteklemek için idari önlemlerin yanında bazı yasal önlemlere de baş vurmuştur. Çünkü kanunlar, izlenen nüfus politikalarını bazen doğrudan doğruya bazen dolaylı olarak etkileyebilir.³⁸

Görevi nüfusun çoğaltılması için, idari anlamda ne gibi önlemlerin alınması gerektiğini incelemek olan Cumhuriyet Halk Fırkası Grubu Nüfus Komisyonu'nun hazırladığı raporun sonuç bölümünde yasal önlemlerin önemini şu cümlede görmek mümkündür; "Hıfzısıhha, Belediye ve Köy kanunlarımız en asri hükümleri ihtiva etmektedir. Bunların tam tatbiki Türkiye Cumhuriyeti'ni dünyanın en kuvvetli, en sağlam bünyeli, en mesut memleketi haline getirebilir."³⁹

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarından itibaren çıkarılan kanunlarda toplum yararı düşüncesinin yanı sıra, doğrudan veya dolaylı olarak nüfus artışını etkileyen hükümleri görmek mümkündür. Bu hükümlerin nüfus artışına ne kadar etki ettiği tartışma konusu olabilirse de, olumlu yönde etkileri inkar edilemez. Kanun hükümleri ile nüfusun artışını engelleyen her fiil yasaklanarak cezai yaptırımlar getirilmiş ve nüfus artışı teşvik edilmeye çalışılmıştır. 1926 tarihli Türk Ceza

³⁶ Cevat Geray, "Göçler Ülkesi Türkiye ve Son Göç Olayı", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, XIII/110, Ağustos 1989, s.3

³⁷ Cevat Geray, "Göçmenlerin yerleştirildikleri Yerler Bakımından Bazı Dengesizlikler", *İller ve Belediye Dergisi*, y:19 S:209, Mart 1963,s.32

³⁸ Adnan Güriz, *Türkiye'de Nüfus Politikası ve Hukuk Düzeni*, Türkiye Kalkınma Vakfı yay. No:2, Sevinç mat., Ankara 1975, s.141

³⁹ Cumhuriyet Halk Fırkası Nüfus Komisyonu, *Rapor*,s.137

Kanunu'nda "Kasten Çocuk Düşürmek ve Düşürtmek Cürümleri" fasıl başlığı ile bu tür fiillere cezai yaptırımlar konulmuştur. 11 Haziran 1936 tarih ve 3038 sayılı Türk Ceza Kanununun bazı maddelerini değiştiren kanun ile bu madde "İrkin Tümlüğü ve Sağlığı Aleyhine Cürümler" olarak değiştirilmiştir. Ayrıca çocuk yapmaya engel olan fiillerin işlenmesi ve bu fiillerin işlenmesi için propaganda yapılması da suç kabul edilerek cezalar getirilmiştir.⁴⁰

Nüfus artırıcı politikayı etkileyen kanunlardan birisi de 4 Ekim 1926 tarihinde yürürlüğe giren 743 sayılı Türk Kanun-ı Medenisi'dir. Kanunun 88 nci maddesi şöyle demektedir: "Erkek onsekiz ve kadın onyediyi yaşını ikmal etmedikçe evlenemez. Şu kadar ki hakim, fevkalade hallerde ve mühim bir sebebe mebni onbeş yaşını ikmal etmiş erkek ve kadının evlenmesine müsaade edebilir. Ana ve baba ve vasi de dinlenir."⁴¹ Ancak evlenme yaşları 28 Haziran 1938 tarih ve 3453 sayılı kanun ile erkeklerde onyediyi, kadınlarda onbeş yaşına indirilmiştir.⁴² Kadınlarda evlenme yaşının küçük tutulması, kadının doğurma süresini uzatarak daha çok çocuk doğurmasına imkan sağlamıştır.

Nüfus artırıcı politikanın yasal önlemleri arasında yer alan en önemli kanunlarından birisi de 6 Mayıs 1930 tarih ve 1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu'dur. Kanunun 156 ncı maddesine göre altı veya altıdan fazla çocuk sahibi kadınlara devletçe para ödülü verileceği veya isteyenlere para yerine madalya verileceği belirtilmektedir.⁴³

Aynı görüş dönemin diğer siyasi partilerinin programlarında da dile getirilmiştir. Örneğin, 1946 yılı ilk Demokrat Parti Programında ve 1950 sonrası tüm Menderes hükümetlerinin programlarında nüfus artırma politikası yönündeki görüşlere kesin bir dille yer verilmektedir.⁴⁴

⁴⁰ *T.C. Sicill-i Kavanini, c:XVII, 1936, İstanbul 1937, s.600*

⁴¹ *Türk Kanun-ı Medenisi, Hakimiyet-i Milliye mat., Ankara 1927, s.32*

⁴² *Türk Kanun-ı Medenisi ve Borçlar Kanunu, İstanbul 1946, s.34*

⁴³ *Resmî Gazete, 6 Mayıs 1930, S:1489*

⁴⁴ *Türkiye'nin Fırsat Penceresi, s.39*

Türkiye’de 1960 yıllarına kadar izlenen nüfus artırıcı politika 1960’lı yıllardan itibaren nüfus artışını yavaşlatıcı politikaya dönüşmüştür. Bu politikanın başlangıcı olarak 10 Nisan 1965 tarihli “Nüfus Planlaması Hakkında Kanun”un yürürlüğe girmesini kabul etmek mümkündür. Gerçi bu kanun yürürlüğe girmeden önce devam etmekte olan nüfus artışını hızlandırıcı politika ile ilgili tartışmaların başladığını görüyoruz. Bu konudaki ilk tartışmalar 1958 yılında ortaya çıkmıştır.⁴⁵

1958 yılında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığınca çocuk düşürme ve düşürtme konusunu incelemek, tıbbi endikasyonları tespit etmek ve çocuk düşürmelerini önleyecek tedbirleri saptamak maksadıyla bir komisyon kurulmuştur. Komisyon 26 Mayıs 1958 tarihinden itibaren Ankara ve İstanbul’da toplantılar yapmış ve varılan sonuçları 21 Haziran 1958 tarihli bir raporla açıklamıştır.⁴⁶ Komisyonun görüşü özellikle çocuk düşürme ve bunun sonucu meydana gelen anne ölümleri konusunda toplanmaktadır. Türk Ceza Kanunu’ndaki ağır yaptırımlara rağmen sağlıksız koşullarda, gizlice çocuk düşürmeler ve düşürtmeler olmakta ve bunlar yargıya intikal etmemektedir. Komisyon bu sorunların çözümü için yürürlükteki yasalarda bazı değişiklikler yapılmasını istemektedir. Bu da nüfus planlamasının bir nevi yasalaştırılması anlamına gelmektedir.

Daha sonra Nusret Fişek ve arkadaşlarının 1959 yılında Orta Anadolu ve Ege Bölgelerinde 137 köyde yapmış oldukları araştırmanın sonuçları, komisyonun görüşlerinin bilimsel dayanağı niteliğindedir. Bu araştırmanın sonucuna göre köylerde çocuk ölüm oranı binde 165’tir. Bebek ölümlerinin nedenlerinden biri ailelerin bakabileceklerinden çok çocuğa sahip olmalarıdır. Ana ölümleri ise binde 6.7 olup, ana ölümlerinin yüzde 53’ü çocuk düşürme sonucudur.⁴⁷

1960 yılından sonra kurulan Devlet Planlama Teşkilatı yetkilileri ile Sağlık ve Sosyal Bakanlığı yetkilileri yeni bir nüfus politikası oluşturulması konusunda fikir birliğine varmışlardır.⁴⁸ Nüfus artış hızının düşürülmesi görüşü, geleneksel nüfus artırma politikasını değiştirecek kanun tasarısı olarak Türkiye Büyük Millet

⁴⁵ Güriz, *a.g.e.*, s.88, Kocaman- Öztalın, *a.g.e.*, s.4

⁴⁶ Ragıp Üner-Nusret Fişek, *Türkiye’de Doğum Kontrolünün Uygulanması Üzerine İncelemeler*, SSYB yay.No:264, Ankara 1961, s.131-132

⁴⁷ *a.g.e.*, s.137

⁴⁸ Peker, *a.g.m.*, s.49

Meclisi'ne sevk edilmiştir. Aynı görüş Devlet Planlama Teşkilatı'nca hazırlanan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda da yerini almıştır.⁴⁹

Nüfus politikasının değiştirilip değiştirilmemesi konusunda bu tarihten sonra önemli tartışmalar başlamıştır.

1958 yılında başlayan nüfus konusu ile ilgili tartışmalar, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığınca oluşturulan bazı komisyon çalışmalarında ve bilimsel toplantılarda ele alınmıştır. Nüfus artışını yavaşlatma düşüncesi, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yer alarak hukuki bir nitelik kazanmış ve nüfus konusunda devletin politika değiştirmesinin ilk işaretini vermiştir.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığınca hazırlanan nüfus planlaması hakkında kanun tasarısı, 1962-1963 yıllarında görev yapan İnönü Hükümeti zamanında Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulmuştur. Kanun Tasarısı yeni nüfus politikasını oluşturmuştur. Yeni nüfus politikası ile ilgili olarak alınması istenen tedbirler özetle şöyledir; Gebeliği önleyici bilgilerin yayılması ve gebeliği önlemekte kullanılan araç ve ilaçların ithal ve satışını yasaklayan kanun hükümlerinin kaldırılması, sağlık hizmetlerinde çalışan personele nüfus planlaması ile ilgili olarak gereken bilgilerin verilmesi, mevcut imkanlardan faydalanarak nüfus planlaması eğitimi verilmesi, gerekli araç ve ilaçların ucuza ithali, yurt içinde imali ve muhtaç olanlara parasız dağıtılması imkanlarının araştırılması.⁵⁰

İsmet İnönü Hükümetinin yukarıda özetle belirtilen gerekçelerle Meclise sunduğu “Nüfus Planlaması Hakkında Kanun Tasarısı”, Millet Meclisi Adalet Komisyonu'nda görüşülerek aynen kabul edilmiştir.⁵¹ Adalet Komisyonu'da 17 Temmuz 1963 tarihli bir yazıyla Meclis Başkanlığı'na göndermiştir. Kanun Tasarısı ile ilgili gerek Millet Meclisi'nde gerekse Cumhuriyet Senatosu'nda çeşitli tartışmalar olmuştur. Millet Meclisi'nin 8 Aralık 1964 tarihli birleşiminde Adalet Partisi Gümüşhane milletvekili Sabahattin Savacı, nüfusu kontrol etme düşüncesinin başka devletlerin tavsiyesi sonucu ortaya çıktığını şu sözleri ile ifade etmiştir: “..Bize yardım eden memleketler, bu yardımı yürütememeleri, devam ettirememeleri nedeniyle bu kere tavsiyelerini değiştirerek artan nüfusları, devamlı artan nüfusu

⁴⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967*, DPT yay., Ankara 1963

⁵⁰ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 8 Aralık 1964, B.19, S sayısı 388'e ek, s.1-3

⁵¹ Kanun Tasarısının tam metin için bkz. *a.g.e.*, s. 8-12

kontrol ediniz diye tavsiye etmektedirler..”⁵² Genel olarak kanun tasarısı ile ilgili eleştiriler, ülkemiz için nüfus sorunu olmadığı, nüfus sorunundan daha önemli sorunlarımız olduğundan bu konunun ele alınmasının gereksizliği üzerinde durmuşlardır.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Kemal Demir, konunun 1958 yılından beri süre gelen çalışmaların sonucu olarak ortaya çıktığından bahsederek kanun tasarısını şöyle savunmuştur: “...Biz bu kanun tasarısıyla Sağlık Bakanlığı ekipleri köylere dağılsın, önüne çıkan aileleri kısırlaştırsın iddiasında değiliz, böyle bir düşüncemiz de yoktur. Gebeliği önleyici tedbirleri halka öğretmek için eğitim yapmayı düşünüyoruz.”⁵³ Sonuçta, Millet Meclisi’nin 17 Aralık 1964 günkü görüşmeleri neticesinde tasarı kabul edilerek Cumhuriyet Senatosu’na gönderilmiştir. Senato’da da Millet Meclisindekilere benzer tartışmalar olmuştur.⁵⁴

Cumhuriyet Senatosu’ndaki görüşmeler ve maddeler üzerindeki oylamalardan sonra tasarının tamamı oylanmış, Kanun kabul edilmiştir. Yapılan değişikliklerden sonra Kanun metni, Millet Meclisi’ne gönderilmiştir. Millet Meclisi 1 Nisan 1965 tarihli birleşiminde, Senato’da yapılan değişikliklerle kanunu kabul etmiştir. Nüfus Planlaması Hakkında Kanun 10 Nisan 1965 tarihinde yayınlanmıştır.⁵⁵ Böylece Türkiye Cumhuriyeti’nin izlediği “Nüfus Hızını Yavaşlatıcı Politika” (Antinotalist Nüfus Politikası) resmen yasalaşarak yürürlüğe girmiştir.

Bu tarihten sonra uygulanmaya başlanan bu politika ile ilgili olarak Türkiye’de 1960 yılından sonra ülke olarak kalkınmayı gerçekleştirmek amacıyla kurulan Devlet planlama Teşkilatı’nın Beş Yıllık Kalkınma Planlarında da görmek mümkündür. 1963-1967 yılları arasında uygulanan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı nüfus sorununun yer aldığı ilk hukuki belge olması itibarıyla önem arz etmektedir. Bu planda “Nüfus meselesi” başlığı altında şu ifadeler kullanılmıştır;

“Nüfusla İktisadi gelişme arasındaki sıkı bağlantı, gelişme planlarında nüfus eğilimlerine ve politikasına büyük bir ağırlık verilmesini gerektirir. İkinci Dünya

⁵² *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 8 Aralık 1964, s.747

⁵³ *a.g.e.*, s.754-759

⁵⁴ *Cumhuriyet Senatosu’ndaki tartışmalar için bkz. Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, 17 Mart 1965, B.55,B.56, 19 Mart 1965 B.57;22 Mart 1965 B.58

⁵⁵ *Resmi Gazete*, 10 Nisan 1965, S:11976

Savaş'ından bu yana geri kalmış ülkelerin çoğunda ölüm hadleri hızla düşmekte, fakat doğum hadleri pek değişmemektedir. Böylece nüfus artışı gittikçe büyümektedir. Bu durum iktisadi gelişme çabalarını kösteklemektedir. Çünkü iktisadi gelişme, en basit deyimle, adam başına düşen milli gelirin artmasıdır. Milli gelir belirli bir hızla artmakta iken nüfus da aynı hızla artarsa adam başına düşen gelir seviyesinde hiçbir değişme olmaz. Bu yüzden fakir ülkelerin bir kısmı, geliri artırma çabalarının yanında nüfus artışını yavaşlatmak için de uğraşmaktadırlar. Türkiye'de nüfus büyük bir hızla artmaktadır.

İktisadi gelişim hızının mümkün olduğu kadar büyük olması da bir milli politika haline gelmiştir. Bu sebeple nüfus politikamızda bir değişikliğe şiddetle ihtiyaç vardır.”⁵⁶

Plana göre, nüfus politikasının değiştirilmesinin gereği daha çok ekonomik nedenlere dayandırılmıştır. Nüfusun hızla artması ekonomik gelişme çabalarını zora sokmakta, her yıl yüzde 7 artması amaçlanan milli gelir, yüzde 3 artış gösteren nüfustan dolayı yüzde 4 olarak kalmaktadır. Ayrıca, önlenemeyen gebeliklerden kurtulmak isteyen ve tehlikeli yollara başvuran kadınlardan köylerimizde her yıl 12 bininin ölmesi neden olarak gösterilmiştir.⁵⁷

İzlenen ve izlenecek yeni nüfus politikası, “ailelerin istedikleri sayıda ve istedikleri zamanda çocuk sahibi olmalarını kolaylaştıran demokratik bir usul” olarak tarif edilmiştir.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)'nda da nüfus artışının sorun olarak devam ettiği belirtilmiş ve nüfus sorunu ile ilgili olarak amacın “nüfusun yapısını iyileştirmek ve nüfus artış hızını iktisadi gelişmeyi güçleştirmeyecek ölçüde azaltmak” olduğu şeklinde ifade edilmiştir.⁵⁸

İkinci Planda “yeni politikanın esasını aile planlaması teşkil etmektedir” ifadesi kullanılarak nüfus planlaması dar anlamından bir dereceye kadar kurtarılmıştır.⁵⁹ İkinci Plan, nüfus planlaması yerine aile planlaması kavramını kullanması

⁵⁶ *Kalkınma Planı Birinci Beş Yıl 1963-1967*, DPT yay., Ankara 1963, s.67

⁵⁷ *a.g.e.*, s.68-69

⁵⁸ *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968- 1972*, DPT yay., Ankara 1967, s.220

⁵⁹ *Kocaman-Özaltın, Sosyal Yapı I – Türkiye’de Nüfus Yapısındaki Gelişmeler ve Uluslar arası Karşılaştırmalar*, DPT yay. No : DPT:2054-SBP: 396, Nisan 1986, s.5

bakımından Birinci Plandan farklılık göstermektedir.⁶⁰ Diğer farklı bir ifade “ana çocuk sağlığı”dır.⁶¹

1973-1977 yılları arasında uygulanan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında Türkiye nüfusunun, yüksek hızla çoğalmasının doğal bir sonucu olarak genç nüfus niteliğinde olduğu açıklanmaktadır. Ayrıca Nüfus sorunu ile ilgili olarak, “...Türkiye’nin nüfusu 1970 sayım sonuçlarına göre 35.7 milyonu bulan büyüklüğü, yüzde 2.7 oranındaki doğal artış hızı, 0-14 genç yaş grubundaki nüfusun toplam içinde yüzde 41.1’e ulaşan yüksek payı ve yurt düzeyindeki dengesiz dağılımı ile ekonomik ve sosyal kalkınma nüfusun; ölüm, doğum, göç gibi üç temel unsurunu etkileyerek yapısal niteliğini değiştirmektedir. Sağlık koşullarının iyileşmesi, ekonomik ve sosyal refahın artması sonucunda ölümlerin, özellikle çocuk ölümlerinin azalması, kadının ekonomik ve sosyal hayatta geleneksel fonksiyon ve rolünün değişmesi ve ailelerin küçülmesi, bir yandan nüfus yapısındaki değişimleri hızlandırırken öte yandan nüfusun artışını yavaşlatacaktır. Gerek yüksek bağımlılık oranı, gerek hızlı nüfus artışı nedeniyle fertlerin alt yapıdan beslenmeye, eğitimden sağlığa kadar her türlü ihtiyaçlarının karşılanması, gelecek dönemlerin önemli bir sorunu olacaktır.”⁶²

Ayrıca Üçüncü Planda, Ana-Çocuk sağlığı ve aile planlaması hizmetleri konusunda da şöyle denilmektedir. “Ana-Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması hizmetlerinin merkezi düzeyde ve taşrada sosyalleştirme programı ile bütünleşmiş tek bir örgüt tarafından yürütülmesi sağlanacaktır...Doğum oranlarının Türkiye ortalamasını aştığı yerlerde özel programlar uygulanacaktır. Sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmediği illerde aile sağlığı ve planlaması hizmetlerinin geliştirilmesine önem verilecektir.”⁶³ Bu planda aile planlaması faaliyetleri, ana-çocuk sağlığını tamamlayan bir sağlık hizmeti olarak düşünülmüştür.⁶⁴

1979-1983 yılları arasında uygulanan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda doğum, ölüm ve sanayileşme ile birlikte iç ve dış göçler gibi üç ana demografik

⁶⁰ Ethem Kerim, *a.g.t.*, s.74

⁶¹ *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972*, s.220

⁶² *Yeni Strateji ve Kalkınma Planı, Üçüncü Beş Yıl,(1973-1977)*, DPT yay., Ankara 1973, s.73-106

⁶³ *a.g.e.*, s.825

⁶⁴ Zerrin Toprak-Hüseyin, “Nüfus Planlamasının Ekonomik ve Sosyal Kalkınmadaki Önemi,” *Türk İdare Dergisi*, yıl.63 S:391, Haziran 1991, s.213

öğenin nüfusun yaş yapısını etkilediği belirtilmektedir. Nüfus sorunu “karşılıklı etkileşim içinde olan demografik faktörler ile toplumsal ve ekonomik faktörler arasındaki dengenin bozulması sonucu ortaya çıkan sorunların tümü” olarak tanımlanmıştır. Bundan dolayı nüfus politikası “tüm toplumsal ve ekonomik politikaların bir türevi olarak ele alınacaktır.”⁶⁵

Dördüncü Plana göre ana-çocuk sağlığı hizmetlerinin yürütülmesi önemli bir sorun olarak devam etmektedir. Bu nedenle aile planlaması ve ana çocuk sağlığı hizmetleri için ana sağlığına zarar verecek uygulamaların sona erdirilmesi amacıyla sosyalleştirme programının bir bütün olarak ele alınması ve bu hizmetlerin sağlık ocakları ve evlerinde yürütülmesi gibi önlemlerin alınması belirtilmektedir.⁶⁶

Yukarıda özetle izah edilmeye çalışılan ve 1965 yılında 557 sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun’un kabul edilmesiyle Cumhuriyet’in kurulmasından itibaren takip edilen politikanın yerine nüfus azaltıcı politika uygulanmaya başlanmıştır. Bu politika ile kişilerin istedikleri sayıda ve istedikleri zamanda çocuk sahibi olma ilkesi benimsenmiştir. Gebeliğin belirli şartlarda sona erdirilmesi dışında, nüfus planlamasına yararlı ilaçların ve araçların kullanılması serbest bırakılmıştır. Nüfus planlamasına aykırı hükümler içeren kanun maddelerinde gerekli değişiklikler yapılarak nüfusun kontrol altında tutulması amaçlanmıştır.

12 Eylül 1980’den sonra da hızlı nüfus artışı, Türkiye’de ele alınan önemli konulardan biri olmuştur. Özellikle evlenme yaşının yükseltilmesi ve kürtajın serbest bırakılması basında, çeşitli toplantı ve konferanslarda uzun süre tartışılmıştır.⁶⁷ Dönemin Başbakanı Bülent Ulusu tarafından 28 Haziran 1982 tarihinde 557 sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun ile Türk Ceza Kanunu’nda değişiklik yapılmasına dair kanun tasarısı Danışma Meclis Başkanlığı’na gönderilmiştir. Tasarının gerekçesinde şöyle denilmektedir. “...557 sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun uygulamaya konulduğundan bu yana 15 seneyi aşkın bir süre geçmiş olmasına karşın nüfus artış hızının azaltılması konusunda istenilen düzeyde başarı elde edilememiştir. Ayrıca ülkemiz için sorun olan düşük ve bebek ölümleri giderek

⁶⁵ *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı(1979-1983)*, DPT yay., Ankara 1979, s.24-25

⁶⁶ *a.g.e.*, s.463-469

⁶⁷ *Türkiye'nin Nüfus Politikası*, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı yay., Ankara 1983, s.61-117

artmış ve yalnız düşük nedeni ile her yıl binlerce annenin hayatını kaybetmesi yada sakat kalması devam etmiştir.

Çocuk düşürmeye yasal izin verilmeyen ülkelerde ve ülkemizde düşüklerin ya kadınların kendileri veya ehliyetsiz kişiler elinde çok kötü koşullarda yapılması nedeniyle tüm anne ölümlerinin yarısından fazlası bu düşükler nedeni ile olmaktadır...

Ülkemizde kadın veya erkeğin arzusu ile sterilizasyon ameliyesinin yapılması nüfus planlaması çalışmalarına olumlu yönde katkıda bulunacaktır. Ancak, kürtajın tıbbi nedenler haricinde ekonomik ve sosyal nedenlerle yapılmasının yasaklanması gizliliğe neden olmuştur...Hiçbir önleyici niteliği bulunmayan, uygulama oranı yüzbinde dört olan ve herkes tarafından kolaylıkla işlendiği nedenle kanuna saygıyı da azaltan rızalı çocuk düşürmenin suç olmaktan çıkarılmasının zorunlu olduğu inancındayız.”⁶⁸

Kanun Tasarısının gerekçesinden de anlaşılacağı gibi 557 sayılı kanun ile nüfus planlaması konusunda istenilen düzeyde başarı sağlanamamış, düşüklerin ve bebek ölümlerinin önüne geçilememiştir.⁶⁹

13-14 Nisan 1983 günlerinde yapılan görüşmelerden sonra Kanun Tasarısı kabul edilerek Milli Güvenlik Konseyi'ne gönderilmiştir. Konseyin onayından sonra 2827 sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.⁷⁰

2827 sayılı kanunun 557 sayılı kanundan farklı olarak getirdiği en önemli yenilik, gebeliğin sona erdirilmesi ve sterilizasyonun devlet denetimi ve gözetimi altına alınmasıdır. 557 sayılı kanun gebeliğin sona erdirilmesi ve sterilizasyonu zorunlu kılan haller dışında yasaklamıştır. Ancak 2827 sayılı kanun, anne açısından tıbbi sakınca olmaması halinde dahi istek üzerine 10 haftaya kadar olan gebeliklerin sona erdirilmesine ve sterilizasyon yapılmasına izin vermektedir. Böylece, bütün korunma yöntemlerine rağmen meydana gelen gebelikleri sona erdirmede sağlıksız şartlarda ve ehil olmayanların bu işi yapmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır.⁷¹

Kanunun getirdiği bir diğer yenilik ise doktor, hemşire ve ebe gibi sağlık personeline gebeliği önleyici yöntemleri uygulama yetkisi vermesidir. Ancak,

⁶⁸ *a.g.e.*, s.119-121

⁶⁹ *Ethem Kerim, a.g.t.*, s.78

⁷⁰ *Resmî Gazete*, 27 Mayıs 1983, S:18059

⁷¹ *Ethem Kerim, a.g.t.*, s.79

yetkinin, yerinde, zamanında ve doğru olarak kullanılabilmesi için; eğitim bir zorunluluk olarak getirilmiştir. Bu konu ile ilgili olarak, “Nüfus Planlaması Hizmetlerini Yürütecek personelin Eğitimi, Görev, Yetki ve Sorumlulukları Hakkındaki Yönetmelik”⁷² ve “Nüfus Planlaması Hizmetlerini Yürütme Yönetmeliği” olmak üzere iki yönetmelik çıkarılarak uygulamaya konulmuştur.⁷³

Bu dönemde nüfus politikaları ve uygulamaları konusunda önemli bir gelişmede, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı’nda nüfusla ilgili konularda doğrudan sorumlu iki genel müdürlüğün geç de olsa Şubat 1982 tarihli bir Kararname ile ve bu konuda önceden yapılan tavsiyelere uyularak Ana-Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü olarak birleştirilmesidir. Söz konusu birleşme, merkezden mahalli birimlere kadar Aile Planlaması hizmetlerinin Ana-Çocuk sağlığı bünyesi içinde daha yaygın ve etkin bir şekilde sunulmasına imkan tanımaktadır.

1980 yılından sonraki Kalkınma Planlarında da nüfus artışını yavaşlatmaya yönelik planlamaları görmek mümkündür. Gerek 1984-1988 yılları arasında uygulanan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ve gerekse 1990-1994 yılları arasında uygulanan Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında, nüfusun ekonomik gelişme ve sosyal kalkınma hedefleriyle uyumlu bir yapıya kavuşması ve bu amaçla çalışmalar yapılmasının esas alınacağı belirtilmiştir. Ana-çocuk sağlığı ve aile planlaması hizmetleri önemini korumaktadır. Planlanan hedeflerin başında bebek ölüm hızının azaltılması ile göç veren ve doğurganlığın yüksek olduğu illerde aile planlaması hizmetlerine önem ve öncelik verilmesi gelmektedir.⁷⁴ 1996-2000 yılları arasında uygulanacak olan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda ise özetle; Ülkemizde oldukça yüksek olan anne ölümlerinin temel nedenlerini çok genç yaşta doğumlar ile sık aralıklı çok sayıda doğumların oluşturduğu belirtilmekte, ana sağlığı yanında yeni doğanların yaşama şansını da sınırlayan ve oldukça yaygın olan riskli gebeliklerin azaltılması için doğum öncesi bakım ve doğum sonrası bakımın tüm gebelere ulaştırılması ve bu hizmetten yararlandırılması amaçlandırılmaktadır. Yine bu planda, sağlık personelinin eğitimi, hizmetin kalitesinin yükseltilmesi ve

⁷² *Resmi Gazete*, 10 Eylül 1983, S:18161

⁷³ *Resmi Gazete*, 6 Ekim 1983, S:18183

⁷⁴ Ayrıntılı Bilgi için bkz. *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1984-1988*, DPT.yay. Ankara 1984, *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994*, DPT.yay. Ankara 1990

sürekliliğinin kazandırılmasının öneminin devam ettiği de vurgulanmaktadır.⁷⁵ Özellikle son yıllarda bebek ölüm hızlarında önceki dönemlere göre düşüşler görülmekteyse bunun en büyük nedeni, bölgelere göre dağılım olduğu söylenebilir. Kente yapılan göç sonucu, bebeklerin ölüm riski az olan kentlerde büyütülmesi sağlanmış, bu da bebek ölüm hızlarının genel düşüşünü etkilemiştir.⁷⁶ Görüldüğü üzere, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, nüfus artışını yavaşlatıcı politikayı izlemeye başladıktan sonra gerek planlamalarında ve gerekse uygulamalarında halka dolaylı tesir etme yolunu seçmiştir.⁷⁷ Dolayısıyla yeni nüfus politikası konusundaki uygulamalar, istenilen yaygınlığın çok gerisinde kaldığı gibi demografik açıdan da son derece etkisiz olmuştur.

⁷⁵ *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)*, DPT yay., Ankara 1998, s.175

⁷⁶ *Frederic Shorter- Miroslav Macura, Türkiye’de Nüfus Artışı 1935-1975, Doğurganlık ve Ölümlülük eğilimleri*, Yurt yay.7, Ankara 1983, s.22

⁷⁷ *Ali Rıza Okur- Köksal Bayraktar, Doğum Kontrolünün Ortaya Koyduğu Hukuki Problemler ve Çözüm Yolları*, İstanbul 1970, s.37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NÜFUSUN HACMİ VE GELİŞİMİ

Türkiye'deki toplumsal değişme sürecinin somut etkileri nüfus üzerinde kolaylıkla gözlenebilir. Ayrıca bir toplumun yapısını ve değişmesini, o toplumun nüfusunu incelemekten anlamak imkanı da yoktur.¹ Türkiye'de ilk resmi nüfus sayımı, Cumhuriyet döneminde, 1927 yılında yapılmıştır. Cumhuriyet dönemi Türkiye nüfusu, sayım yılları ve bu dönemler arasında artış hızları ile nüfusun ikiye katlanma süresi aşağıdaki Tablo-1'de gösterilmiştir. Tablodaki verileri incelediğimizde 1927 – 1960 yılları arasında Türkiye nüfusunun 33 yıllık bir sürede yaklaşık olarak iki katı arttığı görülmektedir. Bir ülkenin nüfusu doğumlar, ölümler ve göç hareketleriyle sürekli olarak değişir ve yenilenir.² Bunların nüfusun gelişmesine olan etkilerini incelemekten önce sayım sonuçlarında hata olup olmadığına bakmak, doğru bir davranış olur. Sayım sonuçlarının ise kesin doğruyu vermesi mümkün değildir. Bu yüzden her sayımda aynı yönde ve aynı oranda hata olması önemli değildir.

TABLO : III.1 Sayım Yıllarına Göre Nüfus ve Artış Hızları

Yıllar	Nüfus	Sayımlararası Artış	Yıllık Nüfus Artış Hızı	Nüfusun İkiye Katlanma Süresi
1927	13,648,000	-----	-----	-----
1935	16,158,000	2,510,000	21,10	33.2
1940	17,821,000	1,663,000	19,59	35.8
1945	18,790,000	969,000	10,59	66.6
1950	20,947,000	2,157,000	21,73	32.2
1955	24,065,000	3,118,000	27,75	25.2
1960	27,755,000	3,690,000	28,53	24.5
1965	31,391,000	3,636,000	24,62	28.4
1970	35,605,000	4,214,000	25,19	27.8
1975	40,348,000	4,743,000	25,00	28
1980	44,737,000	4,389,000	20,65	33.9
1985	50,664,000	5,927,000	24,88	28.2
1990	56,473,000	5,809,000	21,71	32.2
1997	62,865,574	6,392,574	15,08	46.6

Kaynak : 1. DİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1997*, DİE mat., Ankara Nisan 1998, s.63

2. DİE, *1990 Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri*, DİE mat.,

¹ Emre Kongar, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Yedigün Mücellithanesi, İstanbul 1976, s.344

² Gürtan, *Demografik Analiz...*, s.4

Ancak hata, sayımdan sayıma yönü ve büyüklüğü farklı olduğundan artış hızları gerçekte olduklarından farklı görünecekleri için önemli olur. Sayımlara ait sayım formları ve arasındaki farklılıklar Ek'lerde sunulmuştur.³ Türkiye'deki şartlar göz önüne alındığında sayım sonuçlarında hata yapılmış olması ihtimali yüksektir.⁴

1927, 1935 ve 1940 yıllarında yapılan sayım sonuçlarında sayılmayan nüfus bulunduğu gerçeği yansıtmadığı tahmin edilmektedir. 1927 sayımında, sayımın ilk olması ve Doğu İllerindeki halkın, okuma – yazma oranının düşük olması, sayım hakkında açık ve doğru bir fikre sahip olmamalarından dolayı özellikle Doğu illerinde önemli miktarda nüfus sayılamamıştır.⁵ Saraç'ın hesaplamalarına göre sayılmayan nüfus 1927'de 370 bin, 1935'de 120 – 150 bin, 1940'da ise 50 – 100 bin kadardır.⁶ Gurtan ise, 0 – 4 yaşındakilerin noksan sayılması ve genç yaşlardaki kadın nüfusun sayımlarda gizlenmesi sebeplerinden dolayı Türkiye'de sayım noksanlığı olduğunu söylemektedir. Müslüman ülkelerde evlenme çağındaki kızların gizlenmesinden ileri gelen sayım noksanlığı görülür. Gurtan'ın hesaplamalarına göre 1960 yılında yapılan sayımda yüzde 5 oranı da yani 1.398.000 kişi eksik sayılmıştır. Bunun en önemli nedeni ise 0 – 4 yaş grubunda 1960 sayımında yüzde 19.8 gibi yüksek oranda noksan sayım yapılmasıdır.⁷

Türkiye'de sayım sonuçlarında yapılan hatalara değindikten sonra nüfus artışının gösterdiği eğilimleri sayım devrelerine göre gözden geçirelim. 1927'de 13.648.000 olan Türkiye Nüfusu 1935'de 16.158.000'e yükselmiştir. Nüfus artış hızı bu dönemde binde 21.1 olmakla birlikte sayılmayan nüfusu (400.000 civarında) ve yurt içine göçleri (200.000) göz önüne alırsak gerçek nüfus artış hızının biraz daha düşeceği sonucuna varılır. Ancak, bu artış oranı bile birçok doğu memleketlerinden daha yüksektir.⁸ 1935 – 1940 döneminde artış hızı⁹ binde 19.59 olmakla beraber bu

³ Sayımlar arasındaki farklılığı ortaya koyabilmek maksadıyla 1927-1997 yılları arasında icra edilen sayımlara ait sayım formları EK'de sunulmuştur.

⁴ Orhan Türkay, *Türkiye'deki Nüfus Artışı ve İktisadi Gelişme*, Doğu mat., Ankara 1962, s.10

⁵ *Konjonktör*, Seri: A Sene:1, No:10, Ankara 1940, s.14

⁶ Ömer Celal Sarac, "Türkiye Nüfusunun Tabii Artış Nisbeti", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, II/1 – 2, İstanbul 1941, s.74 - 82

⁷ Gurtan, *Türkiye'de Nüfus Problemi...*, s.120 - 128

⁸ Cillov, *Nüfus İstatistikleri ve...* s.52

⁹ Artış Hızı ; Büyüme hızı genellikle nüfusu ifade eder. Yıllık olarak her 1000 nüfus için artan nüfus olarak ifade edilir.

dönemde 1939 yılında Hatay'ın Türkiye'ye katılması (208.000) ve yurda göçlerin olması, bu yılı içine alan sayım rakamlarında bir artışa yol açmıştır. Göçler Türkiye nüfusunun artışını 1940 yılına kadar etkilemiştir.¹⁰

1940 – 1945 döneminde nüfus artış hızı binde 10.59 olmuş ve diğer dönemlere göre düşüş görülmüştür. Bunun belli başlı sebepleri, doğumların azalıp ölümlerin artmış olmasıdır. Üstelik bu dönemde yurt içine hiç göç hareketi olmamıştır. Bu dönemin İkinci Dünya Savaşı'na rastlaması dolayısıyla ülkenin refah içinde olmaması ve memurlar gibi sabit gelirliilerin çocuk yapmaktan kaçınmaları gibi psikolojik nedenlerden doğumlar sınırlanmış olabilir. Diğer taraftan baba olabilecek genç yaştaki geniş bir nüfus kitlesinin silah altında bulunması, doğumların azalması sonucunu doğurmuştur. Ayrıca, savaş yıllarındaki ithalat güçlükleri dolayısıyla ilaç temininde ortaya çıkan sıkıntılar da ölüm oranlarını arttırmıştır.¹¹

1945 – 1950 döneminde nüfus artış hızı binde 21.73 olmuştur. Bunun belli başlı sebepleri vardır. Genellikle savaşlardan sonra doğum oranı normalin üstünde olur. Gerçekten bizde de İkinci Dünya Savaşı sonunda, silah altında bulunanların terhis edilmesiyle evlenmeler ve dolayısıyla doğumlar artmıştır. Savaş yıllarında sıkıntısı çekilen ilaçların savaş sonunda ülkeye rahatça girmesi ölümleri azaltmıştır. 15 – 49 yaşındaki yani doğum yapabilecek yaştaki kadınların oranının yükselmesi ve bunların içinde evli olanların artması doğum oranını arttırmıştır. Ayrıca, savaş sonrası ülkede huzur ve sükunun sağlanması dolayısıyla geleceğe daha güvenle bakılması gibi psikolojik sebepler ve nüfus başına milli gelirde belirli bir artışın olması gibi ekonomik sebeplerle de doğum oranı artmıştır.¹² Ayrıca bu dönemde Türkiye'ye yaklaşık 75 bin göçmenin girmesi de nüfus artış hızını yükselten diğer bir faktördür.¹³

1950 – 1955 döneminde nüfus artışındaki eğilim bir önceki dönemde olduğu gibi devam ederek nüfus artış hızı binde 27.75'e ulaşmıştır. 1950 – 1955 yılları arasında yurda giren göçmenleri dikkate alsak dahi nüfus artış hızında çok küçük bir azalma

¹⁰ Emre Kongar, *21.Yüzyılda Türkiye, 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Remzi Kitapevi, İstanbul 1998, s.522*

¹⁰ Cillov, *Nüfus İstatistikleri ve...., s.53*

¹² Gürtan, *Türkiye'de Nüfus Problemi...., s.99*

¹³ Cillov, *Nüfus İstatistikleri ve...., s.53*

görülecektir. Nitekim 1950 – 1953 yılları arasında Türkiye’ye aşağı yukarı 125 bin göçmenin girdiği dikkate alınacak olursa, nüfus artış hızının biraz azalma göstereceği anlaşılır. Ancak buna rağmen artış hızının yüksek olduğu ve seviyesini muhafaza ettiği görülmektedir.¹⁴

1955 – 1960 yılları arasında ise nüfus artış hızı görülen en yüksek rakama (28.53) ulaşmıştır. Türkiye’de nüfus artışı bazen temposunu kaybetmekle beraber özellikle bu dönemdeki hızı ile 19. Yüzyılda Avrupa ülkelerinde görülen nüfus artışını anımsatmaktadır.¹⁵ Özellikle bu dönemde Türkiye’deki nüfus artış hızının yüksek olması daha çok doğumların yüksek olması ve doğumların ölümlerden fazla olması ile ilgilidir. Artış hızına göçlerin etkisinin belirli dönemler dışında çok az olduğu görülmektedir.¹⁶

1960 – 1965 döneminde nüfus artış hızı bir önceki döneme göre bir hayli düşerek binde 24.62 olmuştur. Bu orana, dışarıya giden 200.000 dolayında işçi katıldığında dahi binde 26’yı geçmemektedir. Bu dönemde nüfus artış hızının gerilemesindeki ana neden, doğurgan çağda olanların nisbi azlığıdır. Bu dönemde doğurganlık çağında olan kadın nüfusun büyük bir bölümü, 1940 – 1945 yılları arasında doğmuştur. 1940 – 1945 döneminde doğan kadınların sayısı Birinci Dünya Savaşı ve diğer faktörler yüzünden az olmuştur. Aynı şekilde doğurgan çağdaki kadınların az olması nedeniyle doğumlarda bir azalma olduğu sonucuna varabiliriz.¹⁷

1965 – 1975 yılları arasında 1960 – 1965 dönemine göre nüfus artış hızında çok küçük bir artış olmasını, doğurgan çağdaki kadınların genel nüfus içindeki oranının yükselmesine bağlayabiliriz. Ancak dış ülkelere olan işçi göçünün devam etmesi, bu dönemde nüfus artış hızının daha da büyük olmasını önlemiştir.¹⁸

Yurtdışına işçi göçünün azalmasına rağmen 1975 yılından günümüze kadar nüfus artış hızındaki düşme devam etmektedir. Bunun nedenlerinden biri, 1960’lı yıllarda

¹⁴ Cillov, *a.g.e.*, s.54

¹⁵ Necdet Tunçbilek – Erol Tümerterkin, *Türkiye Nüfusu (Nüfus Kesafeti, Nüfus Artışı, İç Göçler ve Şehirleşme)*, İ.Ü. yay. No: 802 Coğrafya Enstitüsü No:25, İstanbul Mat. 1956, s.7

¹⁶ *Türkiye’de Nüfus*, H.Ü.Nüfus Etüdleri Enstitüsü, Ankara 1975, s.4

¹⁷ Yalçıntaş, *a.g.e.*, s.15

¹⁸ Uğur Tuncer, “Türkiye Nüfusunun Yapısı ve Özellikleri”, *Dünya’da ve Türkiye’de Nüfus Sorunları, Ekonomik ve Sosyal Konferans Heyeti, İstanbul 1975*, s.196

başlayan planlı kalkınma döneminde, nüfus artışının durdurulması gerektiğinin nüfus politikası olarak benimsenmesi ve buna bağlı olarak oluşturulan sosyal ve ekonomik politikalar. Ayrıca, şehirli nüfusun giderek artması, şehirde kadının iş hayatına artan oranda katılması ve eğitim seviyesinin yükselmesi de nüfus artış hızının düşmesine neden olmuştur.¹⁹

1960 yıllarından itibaren başlayan planlı kalkınma dönemi ve nüfus artışının durdurulması fikri ve buna bağlı olarak benimsenen politikalar, sosyal ve ekonomik nedenlerle nüfus artış hızı giderek düşmüş ve 1985 yılında binde 24.88'e, 1990 yılında ise binde 21.71'e gerilemiştir. Bu dönemde özellikle 1989 yılının Haziran ayından itibaren Bulgaristan'dan zorunlu göçe tabi tutulan yaklaşık 300.000 soydaşımızın Türkiye'ye gelmesi neticesinde nüfus artış hızının biraz daha yükselmiş olduğu değerlendirilebilir. Bu nüfusun çıkarılması durumunda artış hızının daha da düşeceği görülecektir. 1990-1997 yılları arasında ise nüfus artış oranı binde 15.08'e düşmüştür. Bu oranın önümüzdeki dönemlerde de giderek düşeceğini tahmin etmek zor olmayacaktır. Tablo-1'de de açık olarak görüleceği gibi, Türkiye'nin nüfus artış hızı yıllar içinde düzenli olarak düşmektedir. Hiç kuşkusuz, sanayileşmenin ve kentleşmenin sonucu olan bu azalan artış eğilimi, Türkiye'nin toplumsal ve ekonomik gelişmesinin kesin bir göstergesidir. 1997 yılında yapılan nüfus tespiti sonuçları, en azından Devlet İstatistik Enstitüsü'nün beklediğinden daha hızlı düştüğünü göstermiştir. D.İ.E.'nin ön hesaplamalarına göre 1997 yılı Türkiye Nüfusu 65.300.000 olarak öngörülmüş, oysa sayım sonuçlarına göre 1997 yılında nüfus tahmin edilen bu rakamdan yaklaşık 2.500.000 kişi daha eksik çıkmıştır. 1997 yılı nüfus tespit sonuçları göstermiştir ki, Türkiye 21. yüzyıla giderken, en azından nüfus artış hızı bakımından, gelişmemiş ülke kategorisinden, sanayileşmiş ülkeler grubuna doğru hızla yol almaya başlamış olduğunu göstermektedir. Türkiye genelindeki nüfus artış hızındaki düşüşe rağmen bazı bölgelerde nüfus artışının yoğun bir şekilde artmaya devam ettiği ve bölgeler arasındaki ciddi farklılıklar devam ettiği görülmektedir.²⁰

¹⁹ Kocaman – Özeltin, *a.g.e.*, s.11

²⁰ *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, s.175

TABLO:III.2
Bölgelere Göre Nüfus Artış Hızı (1980 – 1990)

Bölgeler	1980-1985 Arası Nüf.Art.Hızı	Nüfusun İkiye Katlanma Süresi	1985-1990 Arası Nüf.Art.Hızı	Nüfusun İkiye Katlanma Süresi
Trakya	34,42	20.3	33,65	20.8
Karadeniz Kıyısı	13,25	52.8	7,41	94.4
Marmara ve Ege kıyıları	30,97	22.6	36,21	19.33
Akdeniz	33,55	20.8	33,34	20.9
Batı Anadolu	18,80	37.2	19,72	35.4
İç Anadolu	21,18	33.05	15,18	46.11
Güney Doğu Anadolu	39,96	17.5	43,12	16.23
Doğu Anadolu	21,00	33.3	13,63	51.35

Kaynak : DİE, 1990 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, DİE mat., Ankara Ekim 1993, s.26-27

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, özellikle Karadeniz bölgesinde nüfus artışının ülke ortalamasının altında kaldığı ve bu bölgenin sürekli göç verdiği anlaşılmaktadır. Trakya, Marmara ve Ege kıyıları, Akdeniz bölgeleri genelde göç alan yöreler olması nedeniyle 1980-1990 yılları arasında kalan 10 yıllık zaman süreci içerisinde nüfus artış hızı ülke ortalamasının üzerindedir. Özellikle bu bölgelerin sanayi bölgesi olması nedeniyle kente olan göçün artması ve insanların kentlerde iş bulma umutlarının devam etmesinden kaynaklanmaktadır. Batı Anadolu, İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinde ise nüfus artış hızı, ülke seviyesi dolaylarında artmıştır. Burada önemli olan bir gelişme ise Güneydoğu Anadolu Bölgesi ülkemizin en fazla göç veren bölgesi olmasına rağmen 1980-1997 yılları arasındaki nüfus artış hızı ülke ortalamasının hemen hemen iki katı seviyesinde olmuştur. Bu artış hızına göç eden miktarlarda dahil edildiğinde yukarıda belirtilen rakamlardan çok daha fazla olacağı değerlendirilmektedir. Günümüzde doğum kontrolünün yaygınlaştığı, eğitim seviyesinin giderek arttığı bir dönemde artış hızının bu denli yüksek olması düşündürücüdür. Tablo-3'de Güneydoğu Anadolu bölgesindeki bazı illerin nüfus artışı verilmiştir.

TABLO: III.3
Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki Bazı İllerin
Nüfus Artış Hızları(1985-1997)

İller	1985-1990 Arası Nüf.Artışı	1990-1997 Arası Nüf.artışı
Adıyaman	35.01	39.04
Batman	37.72	21.30
Diyarbakır	31.70	22.07
Hakkari	43.58	33.81
Mardin	25.87	20.71
Şanlıurfa	46.16	37.09
Şırnak	38.98	28.38
Türkiye	21.71	15.08

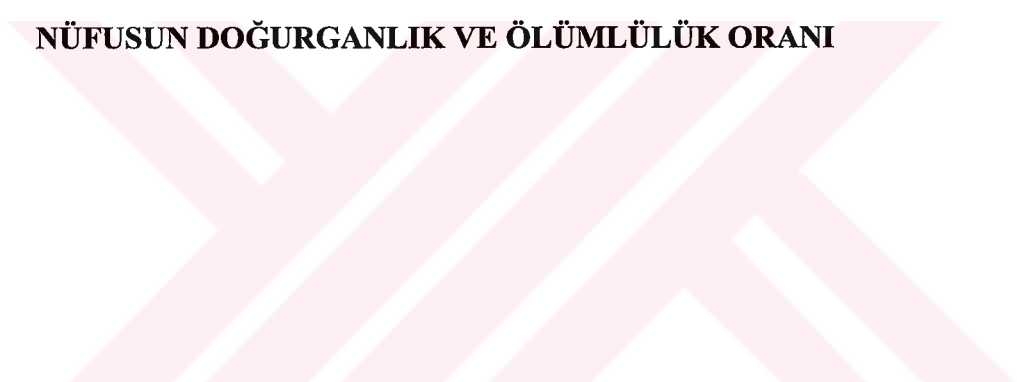
Kaynak : 1. DİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1997*, DİE mat., Ankara Nisan 1998, s.71
2. DİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1998*, DİE mat. Ankara Mayıs 1999 s.75-76

Yukarıdaki tablodan da görüleceği gibi Güneydoğu Anadolu bölgesindeki illerin ortalama nüfus artış hızı Türkiye ortalamasının çok üstündedir. Her ne kadar bu artış oranı bölgenin feodal yapısının ve toprağa bağlılığının hala güçlü olması, bölgenin ekonomik yapısının, çocuğa duyulan ihtiyacın yüksek olması, son yıllarda azalmış olmasına rağmen çok kadınla evliliğin devam etmesi²¹, eğitim düzeyinin düşüklüğü, kişi başına düşen milli gelirin azlığı, doğurganlığın fazlalığı gibi hususlar neden olarak gösterilebilirse de özellikle bölgenin 1980'li yıllardan beridir terörle iç içe yaşaması ve politik nedenlerle artışın fazla olduğu değerlendirilmektedir. Özellikle bu bölgedeki nüfusun 16 sene sonra ikiye katlanacak olması konunun önemini daha da artırmaktadır.

²¹ Nahsen Badeli, "Türkiye'de Nüfus Artışı ve İktisadi Gelişmeler", *Türk İdare Dergisi*, Y:62, s.312

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

NÜFUSUN DOĞURGANLIK VE ÖLÜMLÜLÜK ORANI

Türkiye’de doğumlar ve ölümler kaydedilmekle beraber bu kayıtlar ülkenin tümünü kapsamadığından ve özellikle kırsal alanlara inmediğinden güvenilir olmaktan uzaktır.¹ Fakat nüfus artırıcı bir faktör olan doğumların ve azaltıcı bir faktör olan ölümlerin genel seviyesi hakkında bilgi sahibi olmadan nüfusun zaman içerisindeki gelişmesi hakkında bir hesap yapmak mümkün değildir.²

Bugün nüfus büyümesini göstermede kullanılan en önemli ve yaygın indeks, Toplam Doğurganlık Hızıdır (TDH). Toplam Doğurganlık Hızı, bir kadının doğurgan olduğu dönem boyunca (15-49 yaşları arasında) söz konusu yaşa özel doğurganlık hızlarının geçerli olması durumunda kadınların doğuracakları toplam çocuk sayısı³ olarak ifade edilmektedir. Kadınların doğurganlığı yaşlara göre farklılık gösterdiğine göre, yaşa özel doğurganlık hızlarının bir özeti olan toplam doğurganlık hızı, bir nüfusun en yaygın kullanılan ve en sağlam doğurganlık ölçütlerinden biridir.⁴

Ülkemizde 1923-1990 yılları arasındaki Toplam Doğurganlık hızları Tablo-1’de gösterilmiştir. Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki istatistikler tam olmamakla ve bu tarihlere ait farklı tahminler karşılaştırıldığında sonuçların yaklaşık olarak aynı olduğu görülmektedir. 1927 nüfus sayımında, yaş gruplarının düzenlenme şekline dolaylı kullanılmamış olması nedeniyle 1935 nüfus sayımından tahmin edilmiştir.⁵ 1935 yılı nüfus sayımının, Türkiye’nin ikinci modern sayımı olması nedeniyle daha güvenilir olduğu değerlendirilmektedir.

Türkiye’de özellikle nüfus artırıcı politikanın uygulandığı 1960 yılına kadar ki dönem boyunca, daha önce yaşadığı belirli demografik ve sosyo-ekonomik olaylar, doğurganlık hızının yükselmesine neden olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında, çalışabilecek yaşlardaki yetişkinlerde, özellikle erkeklerde, ciddi eksiklikler vardı. Bu yapısal durum, Osmanlı döneminin ve pek çok yetişkinin şehit olduğu bağımsızlık mücadelesinin etkileri ve organize olmamış kötü sağlık koşulları

¹ Türkiye’de Nüfus, s.19

² Gürtan, Türkiye’de Nüfus Problemi..., s.27

³ Aykut Toros, “Doğurganlık”, 1998 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, H.Ü.Nüfus Etüdları Enstitüsü, Ankara Ekim 1999, s.37

⁴ Sunday Üner, a.g.e.,s.20

⁵ DİE, Türkiye Nüfusu, 1923-1994 Demografi Yapısı ve Gelişimi, s.10

nedeniyle ortaya çıkmıştır. Ailenin ve sosyal hayatın yeniden oluşturulması ve özellikle tarım alanındaki işgücü eksikliklerinin giderilmesi için hem aileler, hem de devletin uyguladığı politika sonucu doğurganlığın gerekli olduğu düşünülmüştür. Seferberliğin bitmesi ve barış ortamı, ailelerin yeniden oluşmasına, evlilik yaşının düşmesine ve herşeyden önce doğurganlık hızının artmasına neden olmuştur. Bu dönem boyunca toplam doğurganlık hızı 1923'de 5.6 çocuktan, yaklaşık 7 çocuğa yükselmiştir.⁶

TABLO :IV.1

1923-1998 Yılları Arasında Toplam Doğurganlık Hızları(TDH)

Sayım Analizlerine Göre		Sayıma Dayalı Tahminler	
Tarih	TDH	Tarih	TDH
1923	5.6		
1927	6.6		
1933	7.1		
1938	6.6		
1943	6.5		
1948	6.8		
1953	6.5	1953	6.6
1958	-	1958	6.2
1963	6.1	1967	5.6
1968	5.7	1968	5.6
1973	5.5	1971	5.7
1978	5	1976	4.9
1983	4.1	1981	4.2
1986	3.4	1992	3.5
1988	3.2	1993	3.4
1989	3.7	1994	3.4
1990	3.6	1995	2.6
1993	2.7	1996	2.5
1998	2.6	1997	2.4

Kaynak : 1. DİE, *Türkiye Nüfusu, 1923-1994 Demografi Yapısı ve Gelişimi*, DİE mat., Ankara Aralık 1996 s.12

2. DPT, *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)*, DPT yay., Ankara 1998, s.175

⁶ Ayrıntılı Bilgi için bkz. DİE, *Türkiye Nüfusu, 1923-1994 Demografi Yapısı ve Gelişimi*, s.12

Türkiye’de demografik gelişiminin ikinci dönemi, 1960-1980 yılları arasındır. Bu dönemin başlarında 1960 yılında nüfus artış hızı yüzde 28.53 ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Toplam Doğurganlık Hızı’da 1963 yılında 6.1 çocuktan başlamış ve dönem içinde düşmeye devam etmiştir. Bu oran 1980’de 4.11’e gerilemiştir. Doğurganlık hızının bu dönemde azalmasının en büyük nedeni devletin uygulamış olduğu nüfus azaltıcı politikadan ziyade şehirleşmedir. Çünkü, doğurganlığın azalması ve şehirleşme, karşılıklı olarak birbirlerini güçlendiren süreçlerdir. Bu dönemde kırsal alandan kentsel alana geçenler, daha düşük üreme hızını tercih etmişlerdir. Dolayısıyla çok çocuk sahibi olma eğilimi azalmış ve aileler doğurganlıklarını düzenleme yollarını araştırmışlardır.⁷ 1980-1997 yılları arasında doğurganlıktaki azalma devam etmektedir. Yapılan nüfus araştırmalarında da TDH’nın düştüğünü görmek mümkündür. Dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da, Türkiye’de hem kırsal ve kentsel yöreler, hem de coğrafi bölgeler arasında doğurganlık açısından çok belirgin farklılıklar görülmesidir. Kırsal yörelerde doğurganlık çağına gelmiş kadınlar⁸, aynı yaşa gelmiş kentte yaşayan kadınlara göre, ortalama bir çocuktan fazla doğum yapmaktadır. 1998 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması sonuçlarına göre kentsel alanlarda yaşayan kadınlar yüzde 2.4, kırsal alanlarda yaşayan kadınlar ise yüzde 3.1 çocuk doğurmaktadır.⁹ Doğu Anadolu’da yaşayan kadınlar aynı yaştaki batı Anadolu’da yaşayan kadınlara göre ise iki çocuk daha fazla doğurmaktadır.¹⁰

Kadınların doğurduğu çocuk sayısına göre sosyo-ekonomik farklılıklar, kadının ve kocasının eğitimine, eşlerin okur yazarlığına ve çalışma durumları ile yerleşim yerinin büyüklüğüne göre değişmektedir.¹¹ Doğurganlıkla ilgili en önemli değişken okur yazarlık ve eğitim düzeyidir. Doğurulan çocuk sayısı, kadınların eğitim düzeyine göre TDH’da farklılıklar göstermektedir. 1998 yılı Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması’na göre, eğitimsiz kadınlar ile karşılaştırıldığında, en az ortaokul bitirmiş kadınların hem toplam doğurganlık hızları, hem de canlı doğan çocuk sayılarında

⁷ DİE, *Türkiye Nüfusu, 1923-1994 Demografi yapısı ve Gelişimi*, s.5

⁸ *Çocuk Doğurma yaşları (Doğurganlık çağı), Kadınların çocuk doğurma yeteneğine sahip oldukları yaş aralığıdır ve genellikle 15 yaşından 49 yaşına kadar olan dönem alınır.*

⁹ Toros, *a.g.m.*, Gös.yer

¹⁰ DİE, *1997 Türkiye İstatistik Yıllığı*, s.115

¹¹ Sunday Üner, *a.g.e.*, s.21

yarıdan fazla bir düşme olduğu görülmüştür. Toplam Doğurganlık Hızı, okur yazar olmayan kadınlar için 3.9, ilkokul mezunu kadınlar için 2.6'ı, ortaokul ve üzeri eğitimi olan kadınlar için ise 1.6'dır. Bu da kadınların eğitim düzeylerinin doğurulan çocuk sayısına önemli ölçüde etkisi olduğunu göstermektedir.¹²

Yerleşim yerinin nüfus büyüklüğüne göre doğurganlıktaki farklılaşmalar, genellikle kentle kır arasındaki farklılığa benzemektedir. Başka bir deyişle, köylerden kasabalara, küçük kentlerden büyük kentlere ve nihayet metropollere doğru gidildikçe doğurganlıkta bir azalma görülmektedir.

Bütün bu verilerin ışığında, Türkiye'de doğurganlık hızını etkileyen belli başlı faktörler, ortalama kişi başına düşen gelir, eğitim ve öğretim durumu, kentleşme ve sanayileşme diyebiliriz.¹³ İncelenen yıllarda görülmektedir ki, Türkiye'deki toplam doğurganlık 1978 yılından 1998 yılına kadar ki dönem içinde 4.3'den 2.6'a düşmüştür. Başka bir deyişle, ülkemizdeki kadınlar 20 yıl öncesine göre ortalama 2 çocuk daha az doğuruyorlar.

Ülkemizde ailelerin doğurganlıklarını ne şekilde düzenledikleri konusunda ilk araştırma 1963 yılında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından yapılmıştır. Bu araştırmadan sonra 1968 yılından başlayarak her beş yılda bir Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından doğurganlık araştırmaları yapılmış ve bu araştırmalarda ailelerin gebeliği önleyici yöntem kullanma konusundaki bilgileri ve davranışlarını saptayacak sorular sorulmuştur. Bu araştırmaların sonuçlarının 1963'den bu yana önemli ölçüde değişmediğini görmekteyiz. 1978 yılında yapılan araştırmaya göre, Türkiye'de aileler ortalama olarak 3 çocuk sahibi olmak istemektedir. Daha fazla çocuk istemeyen kadınların oranı kentlerde yüzde 80'in üzerinde, köylerde ise yüzde 65'e yakındır. Batı Anadolu kentlerinde ideal çocuk sayısı 2 iken Doğu Anadolu'nun köylerinde bu miktarın 4'e yükseldiğini görüyoruz.¹⁴

¹² Ayrıntılı bilgi için bkz. *DİE, 1997 Yılı Türkiye İstatistik Yıllığı*, s.86,87, *1998 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması*, H.Ü.Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara Ekim 1999, 3.Bölüm

¹³ *Badeli, a.g.m.*, s.311

¹⁴ *Nusret Fişek, "Dünya'da ve Türkiye'de Nüfus Sorunu", Akın A. Hekimler için Aile Planlaması El Kitabı İçinde*, Ankara, 1983, s.15

1998 yılı Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmasına göre ülkemizde kadınlar ortalama olarak 2,5 erkekler ise 2,7 çocuk sahibi olmak istemektedirler. Her ne kadar ülkenin batısı doğusuna, kenti kırsal alanına göre farklılıklar gösteriyor olmasına rağmen bugün ülkemizde çok çocuklu aile isteğinin ve yapısının önemli ölçüde terk edildiği anlaşılmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanından bu yana ülkemizde iki ayrı ve birbirine zıt hedefleri amaçlayan nüfus politikasının izlendiğini biliyoruz.¹⁵ Bunlardan ilki, Cumhuriyetin ilk birkaç on yılında ülkenin nüfus hacmini artırmaya, ikincisi ise nüfus artış hızını bilinçli olarak azaltmaya yöneliktir. Bu nüfus politikaları siyasi iktidarların Türkiye'nin nüfus sorununa nasıl baktıklarının da bir göstergesidir. Esas önemli olan yanına belki budur. Ne var ki, bu iki nüfus politikasının da tam anlamıyla başarılı olduğunu, yani uzun vadeli amaçlarına ulaştıklarını söylemek mümkün değildir.¹⁶

Nüfus artışını artırmaya yönelik politikaya uygun yasal önlemlerin alınması ve bunların uygulanmasında o dönemin nüfus artışı üzerine bir katkı yapıp yapmadığını irdelendiğinde, herşeyden önce, bu önlemlerin bir çoğu sosyal eşitlik sağlamak veya zaten var olan uygulamalara yasal geçerlilik kazandırmak amacıyla yapılmışlardır.

Ayrıca, Ceza yasasının 1983'e kadar sürmüş olan yasağına ve ağır cezai yaptırımlara rağmen, kürtaj geniş çapta uygulanmıştır. 1973 yılındaki bir araştırmaya göre Türkiye'de isteyerek yapılmış düşük sayısı yıllık doğumların yüzde 16'sına eşittir. Bu oran büyük kentlerde ise yüzde 31'e ulaşmaktadır.¹⁷

Yukarıda bahsedilen ve genel olarak doğurganlığı artırmaya yönelik olan bu yasal önlemler ve politikanın etkili olduklarını da söylemek pek gerçekçi olmayacaktır. Çünkü, Cumhuriyetin ilk yıllarında sağlık koşulları genel olarak düzelmiş, uzun süren savaş yılları da bitince hem evli çiftler biraraya gelmiş, hem de evlilikler oluşabilmiştir.

Böylece, Cumhuriyet öncesi savaş yıllarından sonra hızlı bir demografik telafi sürecine girilmiştir. Cumhuriyetin ilk 30-40 yılında doğurganlığın yüksek seyretmesinin asıl nedeni de budur. Ülke çapında doğurganlığın düşmeye başlaması

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. II.Bölüm

¹⁶ Türkiye'nin Fırsat Penceresi, s.38

¹⁷ a.g.e.,s.40

ancak 1950'lerin sonlarından itibaren başlamış ve 1970'lerden itibaren ise ivme kazanmıştır. Son yıllarda ise, doğurganlıktaki hızlı azalmanın yerini tedrici bir azalmaya bıraktığı görülmektedir. Ne var ki, doğurganlığın düşmeye başladığı bu süre zarfında yukarıda saydığımız ve doğurganlığı artırmaya yönelik yasal önlemler yürürlükte olmasına rağmen doğum oranlarının hızla azalmasını engelleyememiştir.¹⁸

1965 sonrasındaki dönem de ise nüfusun azaltılmasına yönelik politika izlenmeye başlanmış olmasına rağmen, 1965-1980 yılları arasındaki dönem, çok sayıda evli çiftin doğum kontrol yöntemlerini kullanıp bilinçli bir şekilde doğurganlıklarını düşürmeye başladıkları bir dönemdir. Bu nedenledir ki, Türkiye'de böyle bir hızlı doğurganlık düşüşü döneminde evli çiftler doğurganlıklarını düşürmeyi resmi nüfus planlaması programının dışında kendi inisiyatifleriyle başarmışlardır denilebilir. Diğer bir deyişle, Türkiye'de doğurganlığın azalışında devletin nüfus politikasının doğrudan etkisi çok önemsiz olmuştur.

Diğer bir yandan konuya bir de İslam Dini'nde nüfus ve aile planlaması açısından bakmanın faydalı olacağını değerlendiriyoruz. İslam Dini'nde nüfus ve aile planlaması konusundaki ilk tartışmalar 19. yüzyılın başlarında başlamıştır. İslam Dini'nde aile planlaması üzerinde durulması başlangıçta Hadis ve Fıkıh kitaplarında çocuğun olmasını engellemenin caiz olmayacağı sorunu olarak ortaya çıkmıştır. Hazreti Peygamber zamanında bu konuda bilinen yöntemin, azil¹⁹ olması ve bunun Hazreti Peygamber tarafından tavsiye edilmiş olması çeşitli İslam Mezheplerinde çeşitli yorumlara neden olmuştur.²⁰ Bu farklı yorumların hepsi, Aile Planlamasının lehine olan görüşlerdir. Netice olarak, aile planlamasında gebeliği önleyici veya bir süre geciktirici yöntemlerin kullanılması dinen uygun bulunmuştur. Bunun yanında, kürtaj veya düşük yapmak ise zaruret durumları dışında dinen caiz olmadığı belirtilmiştir.²¹ Özellikle aile planlamasının gündeme geldiği ve yeni nüfus politikalarının tartışılmaya başlandığı dönemde, aile planlamasında kullanılacak yöntemlerin dini değerler bakımından, Türkiye'deki din bilginleri ve otoritelerince incelenmesi istenmiştir. İlk kez 1960 yılında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na

¹⁸ *a.g.e.*, s.41

¹⁹ Azil; Kadının gebe kalmaması için meninin ondan uzaklaştırılmasıdır.

²⁰ Lutfi Doğan, "Türkiye Nüfusunun Kültürel, Dini ve Politik Özellikleri", *Türkiye'de Nüfus Konuları, Politika Öncelikleri*, H.Ü.Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara 1993, s.247

²¹ *a.g.e.*, s.253

konu Diyanet İşleri Başkanlığı'na iletilmiş ve yorum istenmiştir. Müsavere ve Dini Eserler İnceleme Kurulu 19.12.1960 tarihinde aile planlamasında kullanılacak yöntem ve usullerde kadının rızası olmak kaydıyla caiz olduğunu belirtmiştir.²²

Sonuç olarak İslam Dini'de aile planlaması veya doğum kontrolünde çeşitli tedbirlere başvurmada hoşgörülüdür. Eğer bu konuda şimdiye kadar yapılan uygulamalarda istenilen sonuca ulaşamamışsa bunda Hükümet politikalarının temel çizgide yürüyememiş oluşunun bir sonucudur denilebilir. Ve yine, eğer Türkiye'de doğurganlık son birkaç on yılda hızla ve önemli ölçüde azalmışsa, bunun nedenlerini devletin bu konudaki girişim, eylem ve politikalarında değil, çeşitli ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerde aramak gerekir.²³

Nüfus azaltıcı bir etken olan ölümlülük genel olarak 3 bölümde incelenmektedir. Çocuk ölümlülüğü, yetişkin ölümlülüğü ve genel ölümlülük. Genel ölümlülük, çocuk ve yetişkinlerin bileşimidir.²⁴ Çocuk ölümlülüğünün düzeyi, bir toplumun kalkınma düzeyinin, özellikle de sağlık koşullarının önemli bir göstergesidir. Bu nedenle de bebek ölüm hızları ve beş-yaş altı ölüm hızları, çoğunlukla bileşik endekslere dahil edilerek kalkınma düzeyinin belirlenmesinde kullanılmaktadır.²⁵ Bu nedenle de Türkiye'de bebek ve çocuk ölümlülüğü ve bu hızların incelenmesinin faydalı olacağını değerlendiriyoruz.

Çocuk ölümlülüğünün ilk tahminleri, Macura tarafından yapılmıştır. Macura'nın ölçümlerine göre 1945 yılında 1000 doğuma karşılık 274 bebek ölümü olmuştur. Bebek ölüm hızı bu tarihten itibaren günümüze kadar sürekli bir azalma eğilimindedir. Türkiye'de nüfus sayımı dışında çeşitli kaynaklardan elde edilen gözlemler neticesinde ortaya çıkan Bebek Ölüm Hızları Tablo-IV-2'de gösterilmiştir.

Tablonun incelenmesi neticesinde özellikle son 15-20 yıl içerisinde bebek ölüm hızında önemli azalmalar görülmektedir. 1965-1980 yılları arasında tedricen bir azalma söz konusu iken, bu tarihten sonra çok hızlı bir azalma görülmektedir. Diğer bir yandan bebek ve çocuk ölümleri bakımından da ülkemizde farklılıklar

²² *a.g.e.*, s.254-255

²³ *Türkiye'nin Fırsat Penceresi*, s.45

²⁴ *DİE, Türkiye Nüfusu, 1923-1994 Demografi yapısı ve Gelişimi*, s.35

²⁵ Atilla Hancıoğlu, "Bebek ve Çocuk Ölümlülüğü", *1998 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması*, H.Ü.Nüfus Etüdleri Enstitüsü, Ankara Ekim 1999, s.97

görülmektedir. Tablo-IV-3 bebek ve çocuk ölümlülüğündeki eğilimleri göstermektedir.

TABLO :IV.2
Bebek Ölüm Hızları

Tarih	Bebek Ölüm Hızı
1965	169
1967	153
1975	134
1982	108
1985	85
1988	82
1993	53
1998	43

Kaynak : 1. DİE, Türkiye Nüfusu, 1923-1994 Demografi Yapısı ve Gelişimi, DİE mat., Ankara Aralık 1996 s.37

TABLO :IV.3
Bebek ve Çocuk Ölümlülüğündeki Eğilimler

Araştırma Yılı	Neonatal	Postneonatal	Bebek	Çocuk	Beş yaş altı
1988 Türkiye Nüfus ve Sağlık Arş.	35	48	82	17	98
1993 Türkiye Nüfus ve Sağlık Arş.	29	23	53	9	61
1998 Türkiye Nüfus ve Sağlık Arş.	26	17	43	10	52

Kaynak: 1998 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, H.Ü.Nüfus Etüdleri Enstitüsü, Ankara Ekim 1999, s.100

Tabloda yer alan hızlar yada ölme olasılıklarından biri bebeğin birinci yaş gününe ulaşmadan önce ölme olasılığıdır. Buna bebek ölüm hızı diyoruz. Diğer ölçütler ise neonatal ölüm hızı yani yaşamın birinci günü ile birinci ayı arasındaki ölme olasılığı ve postneonatal ölüm hızı, yada başka bir deyişle yaşamın ikinci ayı ile 12 nci ayı arasında ölme olasılığı olarak ortaya konmuştur. Ayrıca doğumla beşinci yaş arasında ölme olasılığı da, çocuk ölüm hızı olarak gösterilmiştir.

1998 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması'nın sonuçları ölümlülükte meydana gelen iyileşmelere rağmen, Türkiye'de bebek ölümlerinin çoğunluğunun birinci

aydan önce meydana gelmekte olduğunu göstermektedir.²⁶ Yeni doğan yada neonatal ölümlerinin büyük bir çoğunluğunun, doğumdan sonraki ilk hafta içerisinde meydana geldiği ve doğum travmalarından kaynaklandığı bilinmektedir.²⁷ Genellikle doğumun yapıldığı çevre ile doğum koşullarının sağlıksız olması ve yeni doğan bebeğin bakımı ile ilgili bilgi noksanlığı, bu ölümlerde son derece önemli olmaktadır. Yaş gruplarına göre de incelendiğinde beş yaş altı ölümlerin büyük bir çoğunluğunu bir yaşından önce meydana gelen ölümler oluşturmaktadır. Bu bulgunun diğer dönemlerde de aynı olduğunu tablodan görmek mümkündür.

Bebek ve çocuk ölümleri, kentsel-kırsal yerleşime, bölgeye, annenin eğitim durumuna ve temel sağlık hizmetlerinden yararlanma durumuna ve doğumlar arasındaki sürenin kısa olmasına göre değişmektedir.

1998 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması sonuçlarına göre, kırsal yerleşim yerlerinde bebek ölüm hızı, kentsel yerleşim yerlerine göre yüzde 56 daha yüksektir. Ayrıca anneleri ilkokul bitirmemiş çocuklar arasında beş yaş altı ölüm hızı binde 73 iken bu rakam, anneleri ilkokul mezunu olan çocuklarda binde 43'e gerilemektedir.²⁸ Annenin sağlık hizmetlerinden yararlanması da ölüm hızlarının düşürülmesi açısından önemli bir etkidir. Doğum öncesi bakımın ve doğum yardımının söz konusu olmadığı durumlarda, bebek ölüm hızı binde 95 gibi yüksek bir düzeye çıkmaktadır.²⁹

Sonuç olarak, bebek ölüm hızında önceki yıllara göre düşüşler görülmektedir. Bunun nedeni, bölgeler arasındaki dağılıma göre değişen bebek ölüm hızı eğilimleridir. Genç kuşakların kentlere göç etmeleri sonucu daha çok bebeğin, ölüm riski az olan kentlerde büyütülmesi sağlanmış ve bu durum bebek ölüm hızındaki genel düşüşü etkilemiştir.³⁰ Önümüzdeki yıllarda da bu oranların daha da düşeceği ve daha sonra da binde 15'de sabit kalacağı değerlendirilmektedir.³¹

²⁶ Hancıoğlu, *a.g.m.*, s.99

²⁷ Sunday Üner, *a.g.e.*, s.49

²⁸ Hancıoğlu, *a.g.m.*, s.100

²⁹ *a.g.m.*, s.101

³⁰ Shorter-Macura, *a.g.e.*, s.22

³¹ DİE, *Türkiye Nüfusu, 1923-1994 Demografi Yapısı ve Gelişimi*, s.39

BEŞİNCİ BÖLÜM

NÜFUSUN CİNSİYET BİLEŞİMİ

Sayımlarda, nüfusun tespit edilecek niteliklerinin başında cinsiyet gelmektedir ve bireylerin cinsiyetinin tespit edilmesi, bütün nüfus sayımlarında görülür. Sayım sırasında cinsiyetin tespit edilmesinde tesadüfi hatalar dışında sistematik hatalar pek görülmez. Bu nedenle genel olarak, nüfusun cinsiyet bakımından bileşimi¹ önemli hata payı taşımamaktadır.²

Genel nüfus üzerinden hesap edilen cinsiyet oranına “Genel Cinsiyet Oranı” denir ve genellikle 100 veya 1000 kadın nüfusa isabet eden erkek miktarı olarak hesap edilir. Nüfusun cinsiyet bakımından bölünmesi, sosyal ve ekonomik bakımdan önem taşır. Bir toplumda erkek oranının kadına göre azlığı veya çokluğu, toplumun gücü veya gelişiminde önemli bir etken olabilir. Ayrıca insanların ihtiyaç ve eğilimleri, yetenekleri ve sosyal işlevleri yine cinsiyete göre değişir.

Doğumlardaki cinsiyet oranı zaman içerisinde çeşitli faktörlerin etkisiyle değişiklik göstermeye başlar. Bunlardan birincisi iki cins arasındaki ölümlülük farkıdır. Doğumda kızlara göre fazla olan erkekler, ölüm oranlarının kızlara göre yüksek olması nedeniyle doğumdan itibaren azalmaya başlarlar. Doğum yıllarında erkek lehine mevcut olan bu fark, yaşın ilerlemesi nedeniyle azalır ve 20 yaş civarında tamamen ortadan kalkar. Bu denge yaş ilerledikçe kadının lehine bozularak ileri yaşlarda kadın nüfusunun çoğunluğu artar. İkinci fark göç hareketleridir. Özellikle uluslararası göçlere çoğunlukla erkek nüfus iştirak eder. Bunun neticesinde de göç alan memleketlerde erkek nüfus fazla olur. Örnek olarak; ABD’de 1000 erkeğe 989 kadın, Kanada’da 931 kadın ve Avustralya’da 969 kadın isabet etmesi bu ülkelerin göç alan bir ülke olması ile izah edilebilir. Buna karşılık göçmen veren ülkelerde de kadın nüfusunun oranı yüksektir.³ Üçüncü neden savaşlardır. Savaş yapan uluslarda erkek nüfusunun kaybı, kadın nüfus oranının yüksek olmasına etki etmektedir. Dördüncü neden ise kadınların kötü hayat şartlarıdır. Bazı memleketlerde kadınların içinde bulundukları kötü hijyen şartları, ortalama hayat süresini

¹ Cinsiyet Oranı; Erkeklerin kadınlara oranıdır. Genellikle, her 100 veya 1000 kadın için erkeklerin sayısını ifade eder. Prensip olarak bu oran kadınların erkeklere oranı olarak değiştirilebilir, ancak, uluslararası istatistiklerde, erkeklerin kadınlara oranı gelenek olduğundan, oranda yapılacak değişim açıkça belirtilmelidir. Cinsiyet oranı doğumlar için hesaplanabilir. Doğuşta cinsiyet oranı olan bu oran, herhangi bir büyük nüfusta biyolojik sabite yakın bir değer olma eğilimindedir. Ayrıca tüm nüfus için veya belirli yaş grupları için de hesaplanabilir. DİE, *Türkiye Nüfusu, 1923-1994* *Demoğrafi Yapısı ve Gelişimi*, s.151

² Cillov, *Nüfus İstatistikleri ve...*, s.105

³ Cillov, *a.g.e.*, s.108

erkeklerden daha düşük bir seviyede bırakmaktadır ki bu da cinsiyet oranına etki etmektedir. Aşağıdaki tabloda 1927-1990 yılları arasındaki cinsiyet oranı gösterilmiştir.

TABLO :V.1
Cinsiyete Göre Nüfus Yapısı

Yıllar	Erkek Nüfus Sayısı	Kadın Nüfus	Cinsiyet Oranı
1927	6.553.879	7.084.391	925
1935	7.936.770	8.221.248	965
1940	8.898.912	8.922.038	997
1945	9.446.580	9.343.594	1011
1950	10.572.557	10.374.631	1019
1955	12.233.421	11.831.342	1034
1960	14.163.888	13.590.932	1042
1965	15.996.964	15.394.457	1039
1970	18.006.986	17.598.190	1023
1975	20.744.730	19.602.989	1058
1980	22.695.362	22.041.595	1030
1985	25.671.975	24.992.483	1027
1990	28.607.047	27.865.988	1026

Kaynak : 1. DİE, *İstatistik Göstergeler 1923-1992*, DİE mat. Ankara Haziran 1994, s.8

2. DİE, *1990 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri*, DİE mat. Ankara Ekim 1993, s.8-9

Yukarıdaki tablodan anlaşılabacağı gibi 1945 senesine kadar kadınların sayısı erkeklerden çoktu,⁴ bu tarihten itibaren erkek nüfus oranı hızla artmaya başlamıştır. 1927-1945 dönemindeki erkek nüfus azlığının ana nedeni, Birinci Dünya Savaşı ve İstiklal savaşı gibi iki önemli savaş esnasında erkek nüfusun kayıplarının kadınlara göre fazla olmasıdır. 1945'den sonra kadın-erkek oranı tersine dönmeye başlamıştır. Bunun nedeni de doğum oranlarıdır. Türkiye'de her yüz kız çocuğuna karşılık yüzden fazla erkek çocuk doğmaktadır. Ülkemizde doğum istatistikleri düzenlenmemekle beraber erkek doğumları kızlara göre normalin üzerinde olup, erkek eksikliğinin süratle kapanmasını sağlamıştır. 1960 yılına kadar artan cinsiyet oranı bu tarihten sonra giderek düşmeye başlamıştır. Bunun nedeni yurt dışına olan

⁴ Emre Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye...*, s.523

işçi göçüdür.⁵ Ekonomik amaçla yapılan göçün göç veren ülkenin erkek nüfusunda azalmaya neden olduğundan, bu da Türkiye'deki erkek nüfusunun azalmasına yol açmıştır. Fakat bu azalmanın tehlikeli boyutlarda olduğu söylenemez. Erkek nüfusunun fazlalığı iktisadi ve askeri gücü artırdığı kabul edilebilir. Ayrıca erkek ve kadın nüfus arasındaki dengenin olması , kadınlar ve erkekler için evlenmeme tehlikesini de ortadan kaldırır.⁶

1960 yılından itibaren düşmeye başlayan cinsiyet oranı 1990 yılına kadar devam etmiştir. Bu dönemde doğum oranının düşmesi, nüfusun yaşlanması ve ölüm oranlarının özellikle kadınlar lehine değişmesi neticesinde cinsiyet oranının düştüğünü gözlemek mümkündür.

⁵ Gürtan, *Demografik Analiz...*, s.117

⁶ Cillov, *a.g.e.*, s.111

ALTINCI BÖLÜM

NÜFUSUN EĞİTİM VE ÖĞRETİM DURUMU

Her ülke nüfusunun eğitim seviyesini bilmek şarttır. Hangi sahada daha çok insana ihtiyacımız olduğunu incelemek istediğimiz zaman, okur yazarların miktarını bilmemiz gerekir. Nüfusun eğitim bakımından durumunu bilhassa başka vasıflar ile kombine edersek, daha esaslı sonuçlara varmak mümkün olabilir. Türkiye’de okuma yazma bilmeyenleri cinsiyet itibariyle görmek mümkün olduğu gibi, bunları eğitim kurumları itibariyle de ele almak mümkün olmaktadır. Türkiye’de düşük okur yazarlık, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren en önemli toplumsal sorunlardan biri olmuştur. Yazı devrimi, okur yazarlık oranının artırılması için girişilmiş olan çabalardan biridir.¹ Aşağıdaki tabloda 1935 – 1990 sayım yıllarına göre Türkiye’deki okur yazarların durumları gösterilmiştir.

TABLO :VI.1

Okur Yazarlık Durumunun Toplum Nüfus İçindeki Sayısı
(Bin olarak)

Sayım Yılı	Okur Yazar Olmayan			Okur Yazar Olan		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
1935	10.387	4.389	5.997	2.475	1.823	652
1940	11.242	4.746	6.495	3.657	2.693	963
1945	10.583	4.261	6.321	4.583	3.303	1.279
1950	11.997	4.853	7.144	5.779	4.055	1.724
1955	11.392	4.314	7.078	7.915	5.478	2.436
1960	13.625	5.324	8.300	8.901	6.157	2.743
1965	13.138	4.688	8.450	12.505	8.372	4.132
1970	12.817	4.393	8.424	16.455	10.404	6.050
1975	12.144	4.096	8.048	21.331	13.118	8.212
1980	12.197	3.802	8.394	35.311	15.188	10.123
1985	9.703	2.932	6.770	33.321	18.824	14.497
1990	9.587	2.779	6.808	39.555	22.066	17.488

Kaynak : 1. DİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1997*, DİE mat., Ankara Nisan 1998, s.82-83

2. DİE, *1990 Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri*, DİE mat., Ankara Ekim 1993, s.12-13

Tablo-1’den de anlaşılacağı gibi özellikle kadınların okur yazarlık durumu erkeklerden daha düşüktür. Buna karşılık aradaki fark her geçen gün kapanmaktadır. Öte yandan, bir başka sorun ise okur yazar oranı yükselse bile, nüfus artışının yüksek olmasından dolayı, okuma yazma bilmeyenlerin sayısının artmış olmasıdır. Örneğin, 1975’de 12.144.000 olan okuma yazma bilmeyenlerin sayısı, 1980’de 12.197.000’e ulaşmıştır. Her ne kadar bu artış 1980 yılından sonra durmuş gibi gözüküyorsa da, yine de durum çok parlak değildir. Tablo-2’de ise 1935-1990 yılları arasındaki okur

¹ Kongar, *İmparatorluktan Günümüze, Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, s.388-389

yazarlığın toplum içindeki oranları verilmiştir.

TABLO :VI.2
Okur Yazarlık Durumunun Toplum İçindeki Oranı

Sayım Yılı	Okur Yazar Olmayan			Okur Yazar Olan		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
1935	80.75	70.65	90.19	19.25	29.35	9.81
1940	75.45	63.80	87.08	24.55	36.20	12.92
1945	69.78	56.33	83.16	30.22	43.67	16.84
1950	67.18	54.26	80.15	32.37	45.34	19.35
1955	58.83	43.94	74.14	40.87	55.79	25.52
1960	60.44	46.33	75.11	39.49	53.59	24.83
1965	51.20	35.86	67.11	48.72	64.04	32.83
1970	43.79	29.69	58.20	56.21	70.31	41.80
1975	36.22	23.74	49.45	63.62	76.02	50.47
1980	32.51	20.01	45.32	67.45	79.94	54.65
1985	22.51	13.45	31.77	77.29	86.35	68.02
1990	19.50	11.18	28.01	80.46	88.78	71.95

Kaynak : 1. DİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1997*, DİE mat., Ankara Nisan 1998, s.82-83

2. DİE, *1990 Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri*, DİE mat., Ankara Ekim 1993, s.12-13

Tablo-2'den anlaşılabacağı üzere Türkiye'de okuma yazma bilenlerin sayısı sayımdan sayıma artmakta ve bu çoğalma bilhassa erkeklerde daha belirgin bir hal almaktadır. Gerçektende 1927'de toplam nüfusun yüzde 89.3'ü okuma yazma bilmezken,² bu oran 1960'de yüzde 60.44'e gerilemiştir. 1935-1960 yılları arasında erkekler arasında okuma yazma bilenlerin oranı yüzde 29.35'den yüzde 53.59'a yükseldiği halde, kadınlar arasındaki oran ise yüzde 9.81'den yüzde 24.83'e çıkmıştır. 1960 yılından 1980 yılına kadar geçen dönem içerisinde okuma yazma bilmeyenlerin oranı yüzde 32.51'e gerilemiştir. Buna karşılık okuma yazma bilenlerin oranı da aynı yıllar içinde, yüzde 39.49'dan yüzde 67.45'e yükselmiştir. Görüldüğü gibi 20 yıllık dönem içinde bu oran bir kat artmıştır. Yine aynı dönemde erkekler arasında okuma yazma bilenlerin oranı yüzde 53.59'dan yüzde 79.94'e yükseldiği halde, kadınlar arasında oran yüzde 24.83'den yüzde 54.65 ilerlemiştir.

² Cillov, *Nüfus İstatistikleri ve...*, s.159

Bu dönem içinde kadınlar arasındaki okur yazarlık oranı erkeklere nazaran yüzde 3.5 oranında artış göstermiştir. 1980 yılından sonra ise okuma yazma bilmeyenlerin oranı 1990'da yüzde 19.50'e gerilemiştir. Buna karşılık okuma yazma bilenlerin oranı da aynı yıllar içinde, yüzde 67.45'den yüzde 80.46'a yükselmiştir. Yine aynı devrede erkekler arasında okuma yazma bilenlerin oranı yüzde 79.84'den yüzde 88.78'e yükseldiği halde, kadınlar arasında oran yüzde 54.65'den yüzde 71.95'e ilerlemiştir ki özellikle 1980'li yıllarda başlatılan okuma yazma seferberliği sayesinde belirgin bir yükseliş göstermiştir. Gerçi bugün ki durumumuz artık 1935'in oranlarıyla mukayese edilemeyecek kadar düzelmiş, yani Türkiye'nin eğitim seviyesi ilerlemiştir. Fakat buna rağmen bizdeki rakamların başka memleketlere oranla maalesef çok geride kaldığını da unutmamak gerekir.³

Yine aynı dönem içerisinde okur yazarların şehir ve köyler itibari ile tasnifini yapmak da mümkündür. Okuma-yazma bilenlerin oranı şehirlerimizde 1927 yılında yüzde 32 iken, 1950'de yüzde 60'a yükselmiştir. Yani aşağı yukarı 23 sene zarfında bir misli artmıştır. Halbuki köylerdeki artış daha belirlidir. Zira köylerimizde okur yazarlık oranı aynı yıllar içinde yüzde 6'dan, yüzde 23.8'e çıkmıştır. Yani eğitim seviyesi köylerde 4 mislinden fazla artmıştır.

Ayrıca Türkiye'de okur yazarların, bazı sayımlar için bitirdikleri son öğrenim kurumu itibarıyla tasnifi yapılmıştır. Tablo-3'de 1970 – 1990 yılları arasında bitirilen son öğrenim kurumu ve cinsiyete göre oranları gösterilmiştir.

TABLO :VI.3
Okur Yazar Nüfusun Bitirilen Son Öğrenim Kurumu ve
Cinsiyetine göre Oranı

Sayım Yılı	İlkokul		Ortaokul		Lise ve dengi		Yüksekokul	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
1970	51,41	49,53	7,02	5,24	4,90	4,20	1,87	1,35
1990	55,26	59,96	10,84	7,57	10,74	8,28	4,75	2,57

Kaynak : DİE, 1997 Türkiye İstatistik Yıllığı, DİE mat., Ankara Nisan 1998, s.82-83

³ Geniş Bilgi için bkz. DİE, 1997 Türkiye İstatistik Yıllığı, s.727

Tablo-3'den de anlaşılaçağı üzere okur yazar nüfus içinde Yüksekokul ve Fakülte bitiren erkeklerin oranı 1970 yılında yüzde 1.87 iken 1990'da yüzde 4.75'e, kadınlarda ise bu oran 1970'de yüzde 1.35 iken 1990'da yüzde 2.57'e yükselmiştir. Yani 20 yıllık zaman dilimi içinde erkeklerde yaklaşık iki misli, kadınlarda ise bir misli artmıştır. Öte yandan yüksek öğrenim isteğinin artmasına karşılık, bu düzeydeki okullaşma oranı son derece düşüktür. Yüksek öğrenimdeki okullaşma oranı bütün olanaklar zorlanarak artırılmış olmasına rağmen, Türkiye'de liseyi bitirenler tek çıkar yol olarak üniversiteye girmeye çalışmaktadır. Oysaki orta öğretimi bitirenlerin ancak dörtte biri üniversiteye girebilmektedir. Bu durum hiç kuşkusuz, orta öğretimin yetersizliği yanında, halkın yüksek öğrenime verdiği değeri de yansıtmaktadır. Aslında, eğitim ve özellikle yüksek öğrenim, bireylerin toplumsal tabakalaşmanın yukarı katlarına doğru yükselmesi için kullanılan bir araç olduğu için, Türkiye'de geleceğe ilişkin beklentilerle birlikte, üniversite eğitimi isteğinin artması son derece doğaldır.⁴

Öte yandan, yüksek öğrenim olanakları, hiç de öğrenci başvuru sayıları oranında artmamaktadır. Bu nedenle, yüksek öğrenim alanında mevcut üniversitelerin kapasiteleri artırılmış olmasına rağmen yetersizliği açıkça ortadadır. Özellikle orta eğitimde yeterli düzenlemeler yapılmadıkça, bu yüksek öğrenim sorununun çözülme olanağı yoktur. Ayrıca göze çarpan bir başka nokta da, yurdun çeşitli kentlerinden gelen öğrencilerin başarı oranlarındaki büyük farklardır. Üç büyük kent lehine olan bu farklar hiç kuşkusuz orta öğretimin çarpıklığından kaynaklanmaktadır.⁵

Ayrıca, VII nci bölümde açıklandığı gibi, son yıllarda doğurganlığın azalmasına paralel olarak nüfus artış hızı da düşmüştür. Önümüzdeki yıllara ait projeksiyonlarda bu artış hızının daha da düşeceği değerlendirilmektedir. Dolayısıyla, her yıl doğan çocuk sayısı azalacak, belli bir dönem sonunda ise sabit kalacaktır. Bu da ilk öğretime başlayan çocuk sayısının azalmasına ve belirli bir dönem sonunda ise sabit kalmasına neden olacaktır. Bu nedenle, ilköğretim okulları toplam sayı itibarıyla

⁴ Kongar, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, s.390

⁵ *a.g.e.*, s.391

yeterlidir önümüzdeki yıllarda ilköğretimde yaşanacak olan asıl sorun, eğitim kalitesinin yükseltilmesi ve bölgesel dağılımın eşitlenmesi olacaktır.⁶

Yükseköğretimde de durum bundan pek farklı değildir. Hali hazırda üniversiteye olan ve artarak devam eden talep 2000'li yılların başından itibaren üniversite öğretimine aday olacak yaştaki gençlerin adedi önce durağanlaşacak, sonra da azalma eğilimine girecektir. Bu azalma kalite ve rekabet arayışlarına hız kazandıracaktır. Dolayısıyla belirlenen yükseköğretim politikalarının sayı artırmaya değil kaliteyi teşvik etmeye yönelik olması gerekmektedir.⁷

⁶ *Türkiye'nin Fırsat Penceresi*, s.23

⁷ *a.g.e.*, s.24

YEDİNCİ BÖLÜM

NÜFUSUN YAŞ GRUPLARINA GÖRE GELİŞİMİ

Bir ülkenin nüfusunun yaş bakımından oluşma tarzı ve bunlardan meydana gelecek değişiklikler, sosyal yapı ile ilgili tahlillerde önem taşımaktadır. Genel olarak, henüz faaliyet çağına girmemiş olan 0-14 yaş grubundaki çocuklar, çalışma çağına bulunan 15-64 yaşları arasındaki yetişkinler ve faaliyet çağını geçirmiş 65 ve yukarı yaşlardaki ihtiyarlar birbirinden ayrı üç grupta toplanır. Ancak bu yaş sınırları ırk, iklim, örf ve adet, sosyal ve ekonomik açıdan çeşitli faktörlerin etkisi altında ülkeden ülkeye, hatta aynı ülkede zaman içerisinde değişebilir.¹ Nüfusu genel olarak kabul gören 0-14, 15-64, 65 + olarak üç geniş yaş grubu içinde göstermek daha uygun olacaktır. Türkiye nüfusunun 1935-1990 yılları arasında üç ana yaş grubuna göre dağılımı tablo-1’de gösterilmiştir.

TABLO: VII.1

**1935-1990 Yılları arasında Nüfusun Üç Ana Yaş Grubuna Göre Dağılımı
(Bin olarak)**

Yıllar	Nüfus 0-14%		Nüfus 15-64 %		Nüfus 65+ %		Toplam Nüfus	Bağımlılık Oranı
1935	6.692	41.42	8.835	54.68	6.31	3.90	16.158	82.89
1940	7.514	42.16	9.675	54.29	6.32	3.55	17.821	78.90
1945	7.431	39.55	10.732	57.11	6.27	3.34	18.790	75.09
1950	8.029	38.33	12.227	58.37	6.51	3.30	20.947	71.32
1955	9.490	39.44	13.751	57.14	8.24	3.42	24.065	75.00
1960	11.449	41.25	15.326	55.22	9.80	3.53	27.775	81.09
1965	13.169	41.95	16.979	54.09	12.43	3.96	31.391	84.89
1970	14.883	41.80	19.155	53.80	15.67	4.40	35.605	85.85
1975	16.361	40.55	22.131	54.85	18.56	4.60	40.348	82.33
1980	17.500	39.12	25.116	56.14	21.21	4.74	44.737	78.12
1985	19.010	37.52	29.432	58.09	2.125	4.19	50.664	71.81
1990	19.745	34.96	34.265	60.67	2.417	4.28	56.473	64.68

Kaynak : 1.DİE., *İstatistik Göstergeleri 1923-1992*, DİE mat. Ankara, Haziran 1994, s.6-13’den hesap edilmiştir.

2.DİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1997*, DİE mat., Ankara Nisan 1998,s.74-75

Yukarıdaki tablodan anlaşılabacağı gibi 0-14 yaş grubunun Türkiye nüfusu içindeki payının 1935’te yüzde 41.42 olduğu görülmektedir. 1935-70 yılları arasında zaman zaman azalma ve artış olmasına rağmen 0-14 yaş grubunun Türkiye nüfusu içindeki

¹ Gürtan, *Türkiye’de Nüfus Problemi...*,s.222-223

payında önemli bir değişiklik olmamıştır. Bu dönemde nüfus artırıcı politika takip edilmiş olmasına rağmen, özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarının doğurganlık üzerindeki olumsuz etkisi, bu yaş grubunun hemen hemen sabit kalmasına neden olmuştur. Bu haliyle Türkiye’de nüfusun “genç” denilebilecek bir nitelik taşıdığını ortaya koymaktadır.²

0-14 yaş grubunun nüfus içindeki oranı 1945’den itibaren yavaş da olsa giderek azalmaya başlamış, 1960 yılında ise aynı seviyeye ulaşmıştır. 1970 yılına kadar bu seviyesini koruyan 0-14 yaş grubu uygulanan nüfus azaltıcı politikanın yanı sıra ailelerin doğurganlığı sınırlamaları, ekonomik ve sosyal nedenlerle azalmaya başlamıştır. Bu yaş grubunun 1980 yılında toplam nüfus içindeki payı yüzde 39.12 iken bu oran doğumluluğun azalmasına paralel olarak 1990 yılında 34.96’a gerilemiştir. Gelişmiş ülkeler içinde bu oran yüzde 22-30 arasında değişmektedir. Bu nedenle yukarıda belirtilen değerlere göre ülkemiz gelişmiş ülkeler seviyesine yaklaşmasına rağmen halen geri kalmış ülkeler arasında olduğunu söyleyebiliriz. Bu grubun milli gelire bir katkısı bulunmadığı gibi, milli gelirin harcanmasında da büyük bir tüketici grup olarak kendini göstermekte aynı zamanda eğitim, sağlık gibi alanlarda yatırım yapılması ihtiyacını doğurmaktadır.³ Bu nüfus grubunun toplam nüfus içindeki payının önümüzdeki yıllarda da giderek düşeceğini tahmin etmek zor olmayacaktır. Çünkü doğurganlık oranı düştükçe her yıl ülke nüfusuna katılan 0 yaşındaki (yani yeni doğmuş) çocukların sayısı azalır. Nüfus piramidinin çocuklara denk düşen alttaki kısmı, yani tabanı giderek daralır. Dolayısıyla 0-14 yaşları arasındaki nüfusun toplam nüfusa oranı şu anki yüzde 34.96 seviyesinden daha da düşecektir. Çünkü doğum oranları sürekli düşmektedir. Önümüzdeki yıllara ait yapılan projeksiyonlarda, doğum oranları düşük seviyelerde seyretmeye devam ettiği sürece, Türkiye’de bu genç nüfus artık sadece oransal olarak değil, mutlak miktar olarak da düşmeye başlayabilir. Yani 2025 yılından sonra Türkiye’de 15 yaşın altındakilerin sayısının tedrici düşme ihtimali de mevcuttur. Bir başka deyişle, uzun dönemde Türkiye “genç” bir nüfusa sahip olan bir ülke olmaktan çıkacaktır.⁴ Genç nüfusun sayıca önce sabitleşmesi ve zamanla azalma eğilimine girmesi bir değişimin

² Kongar, 21.Yüzyılda Türkiye,s.524

³ Gürtan, Türkiye’de Nüfus Problemi..., s.224

⁴ Türkiye’nin Fırsat Penceresi,s.59

kaynağı olacaktır. Bu nüfus grubunun düşmeye devam etmesi ve özellikle 1990 yılından itibaren aşağı yukarı sabitleşmesi ilk öğretimi sorun olmaktan da çıkaracaktır. Burada asıl önemli olan sorun eğitim kalitesinin yükseltilmesi ve bölgesel dağılımın eşitlenmesi olacaktır.⁵

15-64 yaş grubu Türkiye’de diğer ülkelere oranla daha küçüktür. Gelişmiş ülkelere göre, tüm nüfus içerisindeki payı yüzde 5 veya 6 oranında daha düşüktür. Bilindiği gibi, bu yaş grubu ülkedeki işgücünü oluşturan nüfusu belirler. Türkiye’de çalışabilir nüfus ne yazık ki, ülkenin yaratabileceği iş olanaklarından daha büyük bir hızla artmaktadır.⁶ Hiç kuşkusuz bu durum sağlıklı bir toplumsal ve ekonomik gelişme belirtisi değildir. Her ne kadar Batı Avrupa’nın 1960’lardan sonra tanıdığı iş olanakları işsizliği bir ölçüde azaltmışsa da, sorun gittikçe büyümekte ve önem kazanmaktadır.⁷ Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi Türkiye nüfusu içinde en büyük oranı teşkil eden 15-64 yaş grubu sürekli olarak artış göstermiştir. 1935 yılında yüzde 54.68 olan oran 1955’te yüzde 57.14’e yükselmiştir. Bu yaş grubunun bir önceki dönemlere oranla, belirli dönemler hariç tutulacak olursa sürekli artış gösterdiği görülmektedir. Bu dönem içinde de bu yaş grubu Türkiye nüfusu içinde en büyük oranı teşkil etmeye devam etmektedir. Bu yaş grubunun nüfus oranı içindeki en büyük değişikliği, 1960-1975 yılları arasında görülmektedir. Bu dönemde genel nüfus artışına karşılık bir azalma söz konusudur. Bunun en önemli nedeni çalışma çağındaki bir grubun 1960 yılından sonra yurt dışına göç etmesidir. Bir diğer neden ise 0-14 yaş grubunun genel nüfus içindeki payının yükselmesine paralel olarak meydana gelen azalmadır.⁸ Bu yaş grubu payının artışı önümüzdeki yıllarda da 0-14 yaş grubunun artışının azalmasına paralel olarak devam edecektir. 1980 yılında yüzde 56.14 olan bu oran 1990 yılında yüzde 4 oranında bir artış göstererek yüzde 60.67’e ulaşmıştır. 15-64 yaş grubu, 1990 yılı itibarıyla geri kalmış ülkeler oranından çıkarak gelişmiş ülkeler oranına yükselmiştir. Bu yaş grubuna her yıl ortalama 300.000 yeni iş gücü katılmaktadır. Türkiye’nin nüfusu önümüzdeki otuz yıl içinde toplam olarak yüzde otuz oranında artacaktır. Oysa, bu yaş grubuna ait olanların

⁵ *a.g.e.,s.23*

⁶ *Kongar, 21.Yüzyılda Türkiye,s.525*

⁷ *Kongar, İmparatorluktan Günümüze, Türkiye’nin Toplumsal Yapısı, s.353*

⁸ *Yalçıntaş, a.g.e.,s.91*

sayısı aynı süre zarfında neredeyse yüzde atmış oranında artacak, 1990 yılında 35 milyon olan bu grup 60 milyon kişiye yükselecektir. Bu da her yıl yeni katılacak olan bu ek işgücüne istihdam olanakları sağlamaya yönelik politikaların ve uygun önlemlerin alınması gerekmektedir.⁹ Üretken yaşlardaki grup önümüzdeki dönemlerde Türkiye’de olağanüstü yüksek bir artış hızıyla yaşayacaktır. Sonuç olarak, işgücü piyasasında oluşacak arz fazlalığı dolayısıyla maaş ve ücretler üzerinde güçlü bir baskı hissedilmesi ihtimal dahilindedir. Diğer yandan, bu işgücü fazlalığı, tıpkı Tayvan, Güney Kore ya da Singapur’da olduğu gibi, ekonomide daha büyük bir büyüme hızına ulaşmak için bir fırsat da oluşturabilir.¹⁰

65 ve yukarı yaş grubu temsil eden yaşlıların 1935-1960 yılları arasındaki dönemde seviyesinin pek değişmediği gözlenmiştir. 1960 yılından sonra bu yaş grubundaki artış sürekli olarak devam etmiştir. Daha önceki yıllarda 3-3.5 arasında olan oran 1980 yılında 4.74’e yükselmiştir. Bu yaş grubunun toplam nüfus içerisindeki payı ise son yıllarda yüzde 4.28’e gerilemiştir. Gelişmiş ülkelerde 65 ve yukarı yaş grubunun toplam nüfus içindeki payı yüzde 10 civarındadır. Bu haliyle ülkemiz geri kalmış veya gelişmemiş ülkeler sınırlarından biraz da olsa çıkmış görülmekle beraber gelişmiş ülke seviyesine ulaşmamıştır. Genel olarak doğum oranlarındaki değişme, bir nesil sonra yaş yapısına da tesir etmektedir. Şehirleşmenin artması, göçlerin azalması ve nüfus artış hızını azaltan bütün faktörler bir nesil sonra Türkiye’nin nüfus yapısını yaşlandırıcı istikamette önemli tesirler yapabilir. Nüfus çalışmalarında konunun bu negatif yönü üzerinde hiç durulmamaktadır. Nüfusun gelişimini incelerken meseleye birde bu açıdan bakmakta fayda vardır. Yapılan projeksiyonlar 65 yaşın üzerindeki nüfusun hem miktar hem de oran olarak olağanüstü bir şekilde artacağını göstermektedir. Örneğin 2000 yılı ile 2025 yılı arasında Türkiye’nin toplam nüfusunun yüzde 30 oranında artması bekleniyor. Oysa 65 yaşın üzerindeki nüfus ise aynı süre zarfında aşağı yukarı yüzde 120 oranında artacaktır. 1990 yılında yüzde 4.28 olan bu oran tahminen 2000 yılında yüzde 5.5’e 2025 yılında ise yüzde 9’a çıkacaktır.¹¹

⁹ Kocaman-Özaltın, *a.g.e.*, s.20

¹⁰ Türkiye’nin Fırsat Penceresi, s.60

¹¹ *a.g.e.*, s.62

Genç ve yaşlı nüfusun çalışma çağındaki nüfusa olan yükünü belirlemede kullanılan bağımlılık oranı açısından nüfusumuzu incelediğimizde, bu oranın gittikçe azaldığı görülmektedir. 1935'te 82.89 iken 1955'de 75.00 olmuştur. Bağımlılık oranı gelişmiş ülkelerde 55-65, yarı gelişmiş ülkelerde 70-75, az gelişmiş ülkelerde ise 80-85 dolaylarındadır.¹² Bu alanlara bakarak ülkemiz 1955 yılı itibari ile yarı gelişmiş bir ülke düzeyine gelmiştir. Bu oran özellikle 1960-1970 yıllarında biraz yükselmiş olmasına rağmen 1975 yılından itibaren süratle düşmeye başladığını ve 1980 yılında bu oranın yüzde 78.12'e kadar düştüğünü görmekteyiz. Bu oran 1990 yılında ise yüzde 64.68 olmuştur. Bağımlılık oranı gelişmiş ülkelerde 55-65 dolaylarındadır. Bu değerlere bakarak 1990 yılı itibarıyla ülkemizin gelişmiş ülkeler düzeyine geldiği söylenebilir.

Türkiye'nin nüfusu 1923'den 1990'lı yıllara kadar gelişirken, yaş ve cinsiyet yapısı da değişmiştir. Bu değişimleri Tablo-2'deki nüfus piramitlerinde görmek mümkündür.

TABLO : VII.2
Nüfusun Yaş Piramitleri (1935-2050)

Erkek	1935	Kadın	Erkek	1960	Kadın
*	75+	*	*	75+	*
*	70-74	*	*	70-74	*
*	65-69	**	*	65-69	**
*	60-64	**	**	60-64	**
**	55-59	***	***	55-59	***
**	50-54	***	****	50-54	****
***	45-49	****	****	45-49	****
****	40-44	****	***	40-44	***
*****	35-39	*****	*****	35-39	*****
*****	30-34	*****	*****	30-34	*****
*****	25-29	*****	*****	25-29	*****
*****	20-24	*****	*****	20-24	*****
*****	15-19	*****	*****	15-19	*****
*****	10-14	*****	*****	10-14	*****
*****	5-9	*****	*****	5-9	*****
*****	0-4	*****	*****	0-4	*****
Toplam 16.273.000			Toplam 27.564.000		

¹²Gürtan, Türkiye'de Nüfus Problemi..., s.226

Erkek	1990	Kadın	Erkek	2050	Kadın
*	75+	**	*****	75+	*****
*	70-74	*	*****	70-74	*****
**	65-69	**	*****	65-69	*****
***	60-64	***	*****	60-64	*****
****	55-59	****	*****	55-59	*****
****	50-54	****	*****	50-54	*****
*****	45-49	*****	*****	45-49	*****
*****	40-44	*****	*****	40-44	*****
*****	35-39	*****	*****	35-39	*****
*****	30-34	*****	*****	30-34	*****
*****	25-29	*****	*****	25-29	*****
*****	20-24	*****	*****	20-24	*****
*****	15-19	*****	*****	15-19	*****
*****	10-14	*****	*****	10-14	*****
*****	5-9	*****	*****	5-9	*****
*****	0-4	*****	*****	0-4	*****
Toplam 56.204.000			Toplam 94.800.000		

Kaynak: DİE, 1923-1994 Türkiye Nüfusu , Demografi yapısı ve Gelişimi, s.7

Yukarıdaki piramitler incelendiğinde, 1935 yılı piramiti, Cumhuriyet'ten hemen önce artan ölümlülük ve doğum hızındaki durgunluk ile oluşan eksikliği göstermektedir.. 15-19 yaş grubunda erkek ve kadınlardaki eksiklik 1915-1920 yıllarında doğan insanlara karşılık gelmektedir. 1960 yılının piramitinde ise, ölüm hızlarında azalma olduğu, doğurganlıkta ise henüz bir azalmanın gerçekleşmediği görülmektedir. Bu piramitte özellikle 40-44 yaşlarındaki grupta nüfus eksikliği görülmektedir. 1990 yılında ise, meydana gelen artış hemen hemen sabit hale gelmiştir. Bu nedenle de piramitin alt seviyeleri yaklaşık olarak aynı büyüklüktedir. Doğurganlık ve çocuk ölümlerinin düşük seviyelere ulaşması ile çok genç yaşlardaki nüfusun yenilenmesi, hemen hemen sabit hale gelmektedir. Büyük bir olasılıkla bu eğilimin böyle olacağı ve önümüzdeki yıllar için yapılan nüfus projeksiyonlarında görülmektedir. DİE tarafından 2050 yılı için yapılan projeksiyonlarda doğurganlıktaki azalmanın devam edeceği, beklenen ömür süresinin uzayacağı ve dolayısıyla yaşlı insan sayısının da artacağı görülmektedir.¹³

Türkiye bugüne dek genç ve hızlı bir şekilde büyüyen bir nüfusa göre şekillenmiştir. İhtiyaçlar, ileriye yönelik önlemler ve çeşitli alanlardaki politikalar (eğitim, konut, sosyal güvenlik vs.) hep bu türden büyümeyi ve gençleşmeyi esas

¹³ DİE, Türkiye Nüfusu 1923-1994 Demografi Yapısı ve Gelişimi, s.6-7

almıştır. Oysa yukarıdaki tablolar göstermiştir ki pek yakında karşımıza çıkacak sorunlar çok farklı olacaktır. Türkiye'nin bugüne dek hiç karşılaşmadığı türden bir demografik sorundur nüfusun yaşlanması sorunu. Yaşlanmakta olan bir nüfus yapısının talep ve ihtiyaçlarına cevap verebilmek için Türkiye yeni bir politikalar dizisi yaratmak zorundadır.

Hızla artan yaşlı bir nüfus kitlesi, hali hazırda tıkanmış olan sosyal güvenlik sisteminin, demografik geçişin tamamlanmasının ardından tamamen çökmesine neden olabilir. Bu bakımdan yaşlılık sigortası ve emeklilik fonları reformlarının devreye sokulması gerekmektedir.

Emekliliğe hak kazanmak için yaş hadlerinin Türkiye'nin yeni demografik yapısına uyum sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmiş olması, yukarıda bahsedilen sosyal güvenlik sistemindeki reform ile beraber değerlendirilebilir. Ayrıca, sağlık sisteminin ve sağlık kuruluşlarının yaşlanan bir nüfusa uygun hizmetleri götürebilmesi için yeni koşullara göre yeniden yapılanması gerekmektedir.

Yaşlı nüfusun konut ve barınma koşullarının (huzur evleri vs.) yaratılması gerekmektedir. Giderek yaşlanacak nüfusun kişisel ve sosyal ihtiyaçlarını karşılama zorunluluğu, hizmetler sektörünün bu alanda gelişmesine ve genişlemesine de yol açacaktır¹⁴

¹⁴ *Türkiye'nin Fırsat Penceresi, s.23*

SEKİZİNCİ BÖLÜM

YATAY HAREKETLİLİK: İÇ GÖÇ VE KENTLEŞME

Türkiye’de kentleşme olgusu, ülkenin toplumsal ve ekonomik yapısını biçimlendiren temel öğelerden biridir. Yalnız, tarımdaki değişmelerin ve sanayileşmenin bir sonucu değil, toplumsal değişme sürecinin de bir göstergesidir. Ayrıca siyasal, toplumsal ve ekonomik yapı üzerinde kendisine özgü etkileri vardır.¹

Göç, kent, köy gibi yerleşme birimlerinden diğer yerleşme birimlerine yerleşmek amacıyla yapılan nüfus hareketi olarak tanımlanmaktadır.² Eğer göç bir ülke içinde olan hareket ise içgöç, ülke sınırları dışına olursa dışgöç olarak ayrılmaktadır. Türkiye’deki kentleşme ve göç hareketlerini ülkenin nüfus politikasını ve demografik gelişimine uygun olarak incelemenin yararlı olacağını düşünüyoruz. Tablo-1’de 1927 – 1960 yılları arasındaki kentsel ve kırsal nüfus oranlarını görülmektedir.

TABLO :VIII.1
1927-1960 Yılları Genel Nüfus Sayımlarına göre Şehir ve Köy
Nüfusları ve Oranı

Sayım Yılı	Şehir Nüfusu ve Oranı		Köy Nüfusu ve Oranı		Toplam
	Nüf. mik.	Oran %	Nüf. mik.	Oran %	
1927	3,305,879	24,22	10,342,391	75,78	13,648,270
1935	3,802,642	23,53	12,355,376	76,47	16,158,018
1940	4,346,249	24,39	13,474,701	75,61	17,820,950
1945	4,687,102	24,94	14,103,072	75,06	18,790,174
1950	5,244,337	25,04	15,702,851	74,96	20,947,188
1955	6,927,343	28,79	17,137,420	71,21	24,064,763
1960	8,859,731	31,92	18,895,089	68,08	27,754,820

Kaynak : 1. DİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1997*, DİE mat., Ankara Nisan 1998, s.66

2. DİE, *1990 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri*, DİE mat., Ankara Ekim 1993, s.24

Tablo-1’den görüleceği üzere 1927 – 1950 yılları arasında kentsel nüfusun oranının toplam nüfus içindeki payının pek değişiklik göstermediği yani bu dönem zarfında şehirleşme hareketinin yalnız yüzde 4 gibi az bir oran dahilinde artış kaydettiği görülmektedir.³ Hareketin bu şekilde zayıf kalmasına fertlerin göç hareketlerine iltifat etmemeleri, yani ilçe ve köylerde doğanların, doğum yerlerini pek nadir hallerde terk etmeleri sebep olmaktadır. Türkiye’de 1955 – 1960 yılları arasında köyden kentte doğru başlayan göç hareketi özellikle Ege – Marmara bölgesine olurken, 1955 – 1960 yılları arasında en fazla göç veren bölge Karadeniz bölgesi olmuştur. Bu dönemde kent nüfusundaki artışın nedeni, doğal artış ve

¹ Kongar, 21. Yüzyılda Türkiye, s.549

² Sunday Üner, *Nüfus Bilim Sözlüğü*, Hacettepe Üniversitesi Yay., D-17, Ankara, 1972

³ Cillov, *Nüfus İstatistikleri ve...*, s.432

uluslararası göçün etkileridir. 1923- 1960 yılları arasında Yurdumuza dışardan göç edenlerin miktarı Tablo-2’de gösterilmiştir.

TABLO :VIII.2
1923-1960 Yılları Arasında Türkiye’ye Dışardan
Göç Edenlerin Miktarı

Yıllar	Nüfus	Yıllar	Nüfus
1923	196.420	1942	5.709
1924	208.886	1943	3.442
1925	39.634	1944	2.608
1926	32.852	1945	2.792
1927	27.172	1946	3.741
1928	40.570	1947	4.365
1929	19.133	1948	7.245
1930	13.694	1949	3.450
1931	11.648	1950	52.185
1932	11.603	1951	102.240
1933	25.656	1952	1.202
1934	34.057	1953	3.309
1935	50.719	1954	12.062
1936	33.074	1955	20.076
1937	26.752	1956	35.369
1938	29.678	1957	32.680
1939	21.458	1958	32.539
1940	13.318	1959	20.612
1941	7.264	1960	14.722
TOPLAM		1.203.936	

Kaynak: Cevat Geray, “Göçler Ülkesi Türkiye ve Son Göç Olayı”, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, XIII/110, Ağustos 1989, s.5

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere bu dönem içerisinde ülkemize en çok 1923-24 ile 1950-51 yıllarında göç eden insan girmiştir. Bu dönemde gelen göçmenlerin çoğu Lozan’da Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan protokol gereği gelenleri oluşturmaktadır. 1950-51 yıllarında göçmenlerin artış göstermesinin nedeni ise Bulgaristan’ın Türk ırkından olan yaklaşık 155.000 kişiyi tek taraflı olarak Türkiye’ye zorunlu göçe tabi tutmuş olmasıdır.⁴ Bundan sonra 1954 yılından itibaren ülkemize Yugoslavya’dan göçmen gelmeye başlamıştır. Gelenlerin sayısı 1956’da 35.369’a ulaşmış, 1957 yılından sonra hızı azalarak göçmen miktarı azalmaya başlamıştır. Bulgaristan ve Yugoslavya dışında Romanya’dan da ülkemize göçmen gelmiştir.⁵

⁴ Geray, “Göçmenlerin Yerleştirildikleri...” s.132

⁵ Geray, “Göçler Ülkesi...” s.4

Göçmen hareketlerinin nüfus artışıdaki payına bakacak olursak, 1923-1960 yılları arasında yüzde 6.6 olduğunu görürüz. Cumhuriyetin ilk yıllarında bu oran, daha yüksek düzeydedir. 1923-27 yıllarında göçmenler, nüfus artışının yüzde 22,8'ini oluşturmaktadır. 1927-35 döneminde bu pay, yüzde 9.2 olmuştur. 1940-50 döneminde yüzde 2'ye inen bu oran Bulgaristan göçmenlerinin gelişi ile yeniden yükselmiştir.⁶

Göçmenler Türkiye nüfusunun köy-şehir arası dağılımını köy lehine değiştirmişler, dolayısıyla mesleki dağılımı etkilemişlerdir.⁷ Göçmenlerin üretici durumuna geçmekte yaşadıkları güçlükler yerleştirildikleri il ve bölgelerden başka yerlere gitmeleri sonucunu doğurmuştur; böylece iç göçler meydana gelmiştir.⁸ Kentlerin nüfus artışına etkilerini söylediğimiz yukarıda belirtilen hususların yanında iki kaynağı daha vardır. Birincisi kişilerin kırdan kente göç etmesi, ikincisi ise bir yerin nüfusunun 10,000'den daha fazlaya yükseldiğinde, kır olan bu yerleşim yerinin yeniden sınıflandırılmasıdır.⁹ Kırdan kente göç, kırsal alanlardaki yaşam koşullarının elverişsizliğinden doğan nedenledir ki, Türkiye'deki kentleşme süreci açısından çok önemli etki yapmaktadır. Tarım kesiminin bugünkü durumu ve bu kesimde ortaya çıkmış olan değişiklikler kırdan kente göçü artıran temel nedenlerdir. Tarımdaki gelirin düşüklüğü ve toprağın çok eşitsiz dağılımı, köylüleri, köylerini bırakmaya zorlamaktadır. Bu eşitsiz dağılıma ek olarak, toprağın, toprak sahibinin ölümünden sonra geride kalanlar arasında çok küçük parçalara bölünmesi de kırsal alanlardan dışarı doğru olan göçün temel nedenleri arasındadır.¹⁰ Yine bu çerçevede tarımsal üretimin makineleşmesi de kentlere göç etmenin ardında yatan bir başka önemli öğedir. Yine buna bağlı olarak, Türkiye'de tarım kesiminin ulusal gelir içindeki payının küçülmesi ve işgücünün azalması, kentleşmenin ardındaki temel öğelerden biri olarak belirtilebilir.¹¹ Tablo-3'de 1945-1960 yılları arasında iç göç ve yeniden sınıflandırma sonucu oluşan artışlar verilmiştir.

⁶ Geray, *a.g.m.*, s.6

⁷ Kazgan, *a.g.m.*, s.1557

⁸ Geray, "Göçmenlerin Yerleştirildikleri..." s.135

⁹ DİE., "Türkiye Nüfusu 1923-1994 Demografi Yapısı....", s.45

¹⁰ Kongar, 21. Yüzyılda Türkiye, s.550

¹¹ *a.g.e.*, 552

TABLO: VIII.3
1945-1960 Yılları Arasında İç Göç ve Yeniden Sınıflandırılan Yerler
(Bin olarak)

Beş Yıllık Dönem	Kırdan kente net iç göç	Yeniden sınıflandırılan yerler	Toplam
1945-1950	214	50	264
1950-1955	904	210	1114
1955-1960	964	330	1294

Kaynak : DİE, Türkiye Nüfusu, 1923-1994 Demografi Yapısı ve Gelişimi, DİE mat., Ankara Aralık 1996, s.46

TABLO : VIII.4
Genel Nüfus Sayımlarına Göre Şehir ve Köy Nüfusları ve Oranı

Sayım Yılı	Şehir Nüfusu ve Oranı		Köy Nüfusu ve Oranı		Toplam
	Nüf. mik.	Oran %	Nüf. mik.	Oran %	
1960	8,859,731	31,92	18,895,089	68,08	27,754,820
1965	10,805,817	34,42	20,585,604	65,58	31,391,421
1970	13,691,101	38,45	21,914,075	61,55	35,605,176
1975	16,869,068	41,81	23,478,651	58,19	40,347,719
1980	19,645,007	43,91	25,091,950	56,09	44,736,957

Kaynak : 1. DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı 1997, DİE mat., Ankara Nisan 1998, s.66

2. DİE, 1990 Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, DİE mat., Ankara Ekim 1993, s.24

Tablo-4'den görüleceği üzere 1960 – 1980 yılları arasında kentsel nüfusun oranının toplam nüfus içindeki payının giderek yükseldiği görülmektedir. Türkiye’de 1955 – 1960 ve 1960 – 1965 yılları arasında köyden kentte doğru başlayan göç hareketi özellikle Ege – Marmara bölgesine olmuştur. 1955 – 1960 yılları arasında en fazla göç veren bölge Karadeniz bölgesi iken, 1960 - 1965 yılları arasında yerini Güneydoğu Anadolu bölgesine bırakmıştır. 1965 yılından sonra şehirlere başlayan iç göç hareketi giderek artmıştır. 1927 yılında ülke nüfusunun yüzde 24.22’i şehirlerde yaşarken, 1980 yılında bu oran yüzde 43.91’e ulaşmıştır. Bu dönemde devamlı olarak artış gösteren ülke nüfusuna bağlı olarak kır ve kent nüfusları sayıca artış göstermeye devam etmiştir. Diğer yandan bu sayıca artışa rağmen kırsal nüfusta yüzde olarak azalma, kentsel nüfusta ise yüzde olarak yüzde olarak devamlı ilerleme kaydedilmiştir. 1960-1965 yılları arasında ülke düzeyinde kırsal alandan kentlere göç miktarı 880.000 kişi dolayında olmuştur. 1965-1970 döneminde ise bu oran iki katına

ulaşmıştır.¹² Tablo-5’de 1960-1980 yılları arasında Türkiye’ye yurtdışından göç eden insanların miktarı verilmiştir. Tablodan da anlaşılacağı üzere bu yıllardaki göçmen sayısı ve bunların toplam nüfus içindeki payı giderek azalmıştır.

TABLO : VIII.5

1960-1980 Yılları Arasında Türkiye’ye Dışardan Göç Edenlerin Miktarı

Yıllar	Nüfus	Yıllar	Nüfus
1960	14.722	1971	11.958
1961	7.971	1972	11.302
1962	3.458	1973	6.079
1963	2.751	1974	2.607
1964	1.381	1975	1.755
1965	2.310	1976	3.259
1966	3.747	1977	13.139
1967	3.581	1978	61.404
1968	3.574	1979	811
1969	4.752	1980	731
1970	11.800	TOPLAM	173.092

Kaynak: 1. Cevat Geray, “Göçler Ülkesi Türkiye ve Son Göç Olayı”, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, XIII/110, Ağustos 1989, s.5

2. DİE, *1979 İstatistik Yıllığı*, DİE mat., Ankara 1979, s.75

3. DİE, *1985 İstatistik Yıllığı*, DİE mat., Ankara Kasım 1985, s.97

1950 yıllarından itibaren başlayan nüfus hareketliliği genelde yatırım yoğunluğuna sahip bölgelerde bulunan merkezlerde hem üretim hem de tüketim potansiyeli yüksek merkezler olarak büyümeye devam etmiştir. Dış ülkelerle olan ekonomik ilişkilerin istenilen seviyede sağlanamamış olması da, nüfus yığılması yüksek olan yerleşme merkezlerinde oluşan tüketim potansiyelinin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak sermayenin bu merkezlerde toplanmasına ve yine bu merkezler yakın çevresinde yatırıma çevrilmesine neden olmuştur.¹³

1980 – 1985, 1985 – 1990 dönemlerinde uygulanan ekonomi politikaları, iç ve dış pazar ilişkileri, sektörlere ayrılan kaynak kullanımı farklılaşmaları, diğer dönemlerde benzerlik gösteren bölgesel niteliklerin ve nüfus hareketliliğinin farklılaşmasına neden olmuştur. Tablo-6’da görüleceği üzere, Trakya Bölgesi toplam nüfus artış hızı, 1980 – 1985 döneminde yüzde 34.42, bu bölgedeki şehir nüfus artış hızı yüzde

¹² Cavit Orhan Tütengil, *Kırsal Türkiye’nin Yapısı ve Sorunları*, Gerçek Yay., İstanbul, Haziran 1979, s.16

¹³ Cengiz Giritlioğlu, *Türkiye’de Kentleşme, İç Göç ve Kentleşme*, Yeni Yüzyıl Kitaplığı, Türkiye’nin Sorunları Dizisi-7, s.40

36.73, 1985-1990 döneminde yüzde 33.65, ve yüzde 33.87 olmuştur. Bu değerlerden anlaşılacağı gibi, artış hızları yakın olmakla beraber, gerek genel nüfus artış hızında, gerekse kentli nüfus artış hızında bir azalma görülmektedir.

TABLO: VIII.6

Bölgelere Göre Nüfus ve Kent Nüfus Artış Hızı (1980 – 1985)

Bölgeler	Yıllık Top. Nüfus Artış Hızı	Kent Nüfus Artış Hızı
Trakya	34,42	36,73
Karadeniz Kıyısı	13,25	36,53
Marmara ve Ege kıyıları	30,97	42,63
Akdeniz	33,55	50,44
Batı Anadolu	18,80	35,38
İç Anadolu	21,18	36,16
Güney Doğu Anadolu	39,96	48,54
Doğu Anadolu	21,00	40,51

Kaynak : DİE, 1990 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, DİE mat., Ankara Ekim 1993, s.26-27'den hesap edilmiştir.

TABLO: VIII.7

Bölgelere Göre Nüfus ve Kent Nüfus Artış Hızı (1985 – 1990)

Bölgeler	Yıllık Top. Nüfus Artış Hızı	Kent Nüfus Artış Hızı
Trakya	33,65	33,87
Karadeniz Kıyısı	7,41	25,66
Marmara ve Ege kıyıları	36,21	42,58
Akdeniz	33,34	43,91
Batı Anadolu	19,72	27,84
İç Anadolu	15,18	27,44
Güney Doğu Anadolu	43,12	58,55
Doğu Anadolu	13,63	37,93

Kaynak : DİE, 1990 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, DİE mat., Ankara Ekim 1993, s.26-27'den hesap edilmiştir.

Aynı durum Karadeniz Bölgesinde görülmekle beraber azalma oranları Trakya'ya nazaran daha yüksektir. Marmara ve Ege kıyılarında ise, 1980-1985 döneminde toplam nüfus artış hızı yüzde 30.97, kentler nüfus artış hızı yüzde 42.63 arasında, kentler lehine 11.66'lık bir artış söz konusudur. 1985-1990 döneminde ise bu artış hızları arasındaki fark genelde yüzde 5.24'lük bir artış göstermekte, ancak kentler nüfus artış hızında bir değişme olmadığı anlaşılmaktadır. Bu ise, 1985-1990 yılları arasında kentlere gelen nüfusun sabite yakın bir değerde kaldığını göstermektedir. Akdeniz bölgesinde iki dönemde de genel nüfus artış hızı yüzde 0.21 değerinde, kentsel nüfus artış hızlarında da yüzde 6.53 değerinde bir negatif fark görülmektedir.

Batı Anadolu'da da genel nüfus artış hızında yüzde 0.92 değerinde pozitif, kentler nüfus artış hızında yüzde 7.54 değerinde negatif bir fark olduğu anlaşılmaktadır. 1980-1985 döneminde genel nüfus artış hızı yüzde 21.18 olan İç Anadolu'da yüzde 15.18 değerinde düşen bir fark ve kentler nüfus artış hızında 1980-1985 yıllarında, yüzde 36.16'dan yüzde 27.44'e düşen, yüzde 8.72 değerinde bir azalma görülmektedir. Güney Doğu Anadolu genel nüfus artış hızı 1980-1985, 1985-1990 arasında yüzde 3.16 değerinde bir artış gösterirken, kentli nüfus artışı yüzde 10.01 olmaktadır. Doğu Anadolu'da aynı dönemde nüfus artış hızında yüzde 7.37 değerinde bir azalma, kent nüfus artış hızında da yüzde 2.58 değerinde bir azalma görülmektedir.

TABLO :VIII.8

**1980-1985, 1985-1990 Yıllarında Bölgelerde Toplam Nüfus ve
Kent Nüfus Artış Hızlarında Görülen Farklılaşmalar**

Bölgeler	1980-1985 Yılları Arasında	1985-1990 Yılları Arasında
Trakya	-0,77	-2,86
Karadeniz	-5,84	-10,87
Marmara ve Ege kıyıları	+5,24	-0,05
Akdeniz	-0,21	-6,53
Batı Anadolu	+0,92	-7,54
İç Anadolu	-6	-8,72
Güney Doğu Anadolu	+3,16	+10,01
Doğu Anadolu	-7,37	-2,58

Kaynak : DİE, 1990 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, DİE mat., Ankara Ekim 1993, s.26-27'den hesap edilmiştir.

Tablodan da anlaşılacağı üzere, Bölgeler arasında Trakya, Karadeniz, İç Anadolu, Akdeniz ve Doğu Anadolu Bölgeleri, hem toplam bölge nüfusu artış hızı, hem de bu bölgelerdeki kentler nüfus artış hızında negatif değerlere sahiptir ve genelde bu bölgeler iç göç veren bölgelerdir. Marmara ve Ege kıyıları toplam nüfus artış hızında 5,24 oranında bir yükselme, kentler nüfus artış hızında 0,05 değerinde bir azalma görülmektedir. Aynı durum Batı Anadolu Bölgesi için de geçerlidir. Bu durum, bu bölgelerdeki kentler dışındaki yerleşmelerin göç aldığını göstermektedir.¹⁴ Güneydoğu Anadolu bölgesinde diğer bölgelerden tamamen farklı olarak, hem

toplam bölge nüfus artış hızında bir yükselme, hem de kentler nüfus artış hızında da bir artış söz konusudur. 1980 – 1985 ve 1985 – 1990 yılları arasında; Trakya, İç Anadolu ve Karadeniz bölgesi gerek toplam nüfus artış hızı, gerekse kentli nüfus artış hızında negatif değerlere sahiptir bu da bu bölgelerin nüfus kaybetmeye devam ettiğini göstermektedir. Marmara ve Ege kıyılarındaki genel nüfus artış hızındaki yükselme, turizm sektörü ile ilgili yatırımların yoğunlaştığı merkezlerde veya yakın çevresinde toplandığı anlaşılmaktadır. Doğu Anadolu bölgesi genel nüfus artış hızı ile kentli nüfus artış hızındaki negatif değerler, hem kırsal hem de kentsel kesimlerden bir göçün göstergesidir.

1927 – 1990 yılları arasında yapılan nüfus sayımlarında ülke nüfusunun büyük bir bölümü iç göçler nedeniyle kentlere doğru kaydığı ve özellikle üç büyük kentte (Ankara, İstanbul, İzmir) toplandığı görülmektedir. Kentlere olan bu göçleri “kırsal itmesi” ve “Kentin çekmesi” olarak iki yönde incelemek gerekir. Kırsal itmesi kırsal kesimde hızlı nüfus artışı, toprak yetersizliği ve geçinme ve yaşama koşullarının zorluğu gibi yukarıda bahsedilen nedenlerle ilgilidir denebilir. Kentin çekmesi, gerek iş bulabilme olasılığının gerekse daha iyi eğitim ve diğer hizmet olanaklarına kavuşabilme istemlerine bağlanabilir.¹⁵ Yani kentin çekmesi olarak değerlendirdiğimiz bu öğelerin başında, kentlerdeki iş olanaklarının ve yüksek ücretlerin geldiğini söylemek mümkündür. İkinci olarak toplumun kültür değerleri de göç dalgasını pekiştirmektedir. “İstanbul’un taşı toprağı altındır”, gibi deyişler, kentlerin çekiciliğini belirleyen sözlerdir. Bir diğer öğe ise, yukarıda bahsedilen eğitim, sağlık alanındaki imkanların kırsal alanlarla karşılaştırılamayacak ölçüde ileri olmasıdır. Bir başka neden ise özellikle son yıllarda Güneydoğu’da yaşanan sorunlar ve güvenlik gerekçeleri, kırsal alanların terk edilerek kentlere göçü artırmaktadır. Aslında güvenlik nedeniyle, kırsal alanlardan Diyarbakır gibi kentlere, hem de Güneydoğu’dan Türkiye’nin öteki gelişmiş bölgelerine doğru gerçekleşmektedir.¹⁶

Tablo-9, 1980 – 1990 yılları arasındaki kentsel ve kırsal nüfus oranlarını göstermektedir. Tablodan da görüleceği üzere 1980 – 1990 yılları arasında kentsel

¹⁴ *a.g.e.*, s.45

¹⁵ *Türkiye’de Nüfus, a.g.e.*, s.45

¹⁶ *Kongar, 21.Yüzyılda Türkiye* , s.554

nüfusun oranının toplam nüfus içindeki payının giderek yükseldiği görülmektedir. Özellikle 1965 yılından sonra şehirlere başlayan iç göç hareketi giderek artmış ve yukarıda bahsedilen Güneydoğuda yaşanan terör olayları nedeniyle daha da artmıştır. 1927 yılında ülke nüfusunun yüzde 24.22'i şehirlerde yaşarken, 1990 yılında bu oran yüzde 59.01'e ulaşmıştır.

TABLO : VIII.9
Genel Nüfus Sayımlarına Göre Şehir ve Köy Nüfusları ve Oranı

Sayım Yılı	Şehir Nüfusu ve Oranı		Köy Nüfusu ve Oranı		Toplam
	Nüf. mik.	Oran %	Nüf. mik.	Oran %	
1980	19,645,007	43,91	25,091,950	56,09	44,736,957
1985	26,865,757	53,03	23,798,701	46,97	50,664,458
1990	33,326,351	59,01	23,146,684	40,99	56,473,035

Kaynak : 1. DİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1997*, DİE mat., Ankara Nisan 1998, s.66

2. DİE, *1990 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun sosyal ve Ekonomik Nitelikleri*, DİE mat., Ankara Ekim 1993, s.26-27'den hesap edilmiştir.

Şehirleşme hem kırsal bölgelerdeki sorunlar açısından hem de kentsel yerleşim yerlerinde yığılan nüfus açısından yeni sorunlar yaratmıştır. Çünkü kentli nüfusun büyük bir kısmı 3 büyük kentte oturmaktadır. Kentsel nüfusun hızla ve belirli odaklarda yığılması nüfusun dağılımını da etkilemektedir. Çünkü ülke düzeyinde belli noktalarda kurulan endüstri ve sanayi yerleşmelerinde nüfus artmış, hatta buralar metropolitan yerleşme özelliği gösterirken, diğer bölgeler az nüfuslu geniş alanlar halinde kalmıştır. Kabaca Ege Marmara bölgesinde İstanbul, İzmit, Bursa, İzmir ve Akdeniz bölgesinde Mersin, Antalya, Adana, İskenderun alanları bunun çarpıcı örnekleridir. Burada önemli olan bir konu önümüzdeki yıllarda da kentte doğru devam edecek olan bu nüfus fazlasının bir kısmını veya tamamını kırdaki kentte tutmak mümkündür. Bunu piyasa mekanizması ve onunla birlikte izlenecek kamu politikaları belirleyecektir. Bu nüfus fazlasının tamamı veya bir kısmı kırdaki kentte tutulmak isteniyorsa, bu durumda, kırdaki yeni iş ve geçim imkanlarının yaratılması ile ilgili politikaların uygulanması gerekecektir.¹⁷ Gittikçe artan bu kentli nüfusun nerede toplandığını görebilmek amacıyla kentlerin nüfus durumları incelenmiş ve aşağıda verilmiştir.

¹⁷ S.Kemal Kartal, *Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye 'de Kentleşme*, Yurt Yay., Ankara

**TABLO :VIII.10 Nüfusu 1.000.000 Üzerinde Olan Yerleşim Yerlerinin
Toplam Şehirli Nüfus İçindeki Payı (1985-1990)**

Sayım Yılı	Nüfusu 1milyonun üstünde olan kentler	Nüfus Toplam	Toplam Şehirli Nüfus	Şehirli Nüfus içindeki Oranı
1985	Adana	1.150.529	28.139.654	%39.24
	Ankara	2.512.036		
	İstanbul	5.572.218		
	İzmir	1.809.924		
	T O P L A M	11.044.707		
Sayım Yılı	Nüfusu 1milyonun üstünde olan kentler	Nüfus Toplam	Toplam Şehirli Nüfus	Şehirli Nüfus içindeki Oranı
1990	Adana	1.350.339	33.326.351	%42.7
	Ankara	2.836.719		
	Bursa	1.157.805		
	İstanbul	6.753.929		
	İzmir	2.134.816		
	T O P L A M	14.233.608		

Kaynak : DİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1997*, DİE mat., Ankara Nisan 1998, s. 71

**TABLO : VIII.11 Nüfusu 1.000.000 Üzerinde Olan Yerleşim Yerlerinin
Toplam Nüfus İçindeki Payı**

Sayım Yılı	Toplam Nüfus	Nüfusu 1 Milyonun üzerinde olan kentlerin nüfus toplamı	Ülke Toplam Nüfus içindeki Payı
1985	50.664.458	11.044.707	% 21.79
1990	56.473.035	14.233.608	% 25.20

Kaynak : DİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1997*, DİE mat., Ankara Nisan 1998, s. 71

Tabloların incelenmesi göstermektedir ki, 1.000.000 nüfus üzerinde olan yerleşim yerlerinin nüfusunun toplam nüfus içindeki payı giderek arttığı ve nüfusun bu bölgelerde yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Bu genel inceleme özeti, kentsel nüfusu 1.000.000 üzerinde olan illerimizin kentleşme sürecinde önemli durumunu işaret etmektedir.

Kentleşmenin sadece kentlerin nüfusça büyümesi ile kent mekanında fiziksel büyümeye ilişkin büyüme ve yayılma olmayıp, sanayileşme, sosyal gelişme ve değişimi itici bir güç olarak değerlendirilmesi bakımından, bu büyüme ve yayılmanın sadece fiziksel değil aynı zamanda sosyo-ekonomik ve kültürel yönü üzerinde

durulması gerekliliği ve zorunluluğu açık bir gerçek olarak görülmektedir.¹⁸ Diğer yandan, kentlere göç eden ve buradaki konut gereksinimleri, meşru olanaklarla karşılanamayan nüfus, yeni bir olgu yaratmıştır. Bilindiği gibi, nüfusu, olanaklarından çok daha hızla artan bir kentteki en güç işlerden biri, bir konut bulabilmektir. konut arayan kişi, uygun bir yer tutabilmek için gerekli paraya sahip olmayan yeni gelen bir iç göçmense, bu sorun daha zor çözülen bir nitelik kazanır.

İşte kırsal alanlardan ve kasabalardan büyük kentlere gelen kişiler, belediyenin, devletin ve başka kişilerin arsaları üzerinde kendine konutlar yaparak bu sorunu çözmeye çalışmışlardır. Yarım yüzyıldır Türkiye'nin gündeminde olan gecekondulugusu bu süre içinde, ülkenin toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasal süreçleri ile tam bir etkileşime girmiş, bir yandan bu süreçleri etkilerken, öte yandan kendisi de onlardan etkilenmiş, ama sonuç olarak bugünkü yapımızın temel belirleyicilerinden biri haline gelmiştir.¹⁹

TABLO : VIII.12 Bazı İllerin Net Göç Hızı

İl	Net Göç Hızı	İl	Net Göç Hızı
Ankara	+25	Artvin	-99
İçel	+68	Bingöl	-88
İstanbul	+108	Ağrı	-95
İzmir	+64	Bitlis	-72
Kocaeli	+108	Erzurum	-113
Bursa	+62	Gümüşhane	-135
Antalya	+90	Kars	-164
Muğla	+33	Siirt	-141

Kaynak : DİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1997*, DİE mat., Ankara Nisan 1998, s.98-99

Tablo-12'de 1985 – 1990 yılları arasında bazı illerinizin net göç hızları gösterilmektedir.²⁰ Görüldüğü gibi ülkemizde nüfusun doğal dengesi, üretim şekline bağlı olarak hızla değişmektedir. Bu nedenle bozulmakta olan bu dengeyi gelecekte yeniden oluşturmak, sosyal ve ekonomik açıdan daha çok kaynak kullanımını zorunlu kılacaktır.²¹

¹⁸ Hande Suher, *Türkiye'de Kentleşme, Kentleşme ve Kentleşme Politikaları, Yeni Yüzyıl Kitaplığı, Türkiye'nin Sorunları Dizisi-7,s.25*

¹⁹ Kongar, 21. Yüzyılda Türkiye ,s.562

²⁰ DİE, 1997 Türkiye İstatistik Yıllığı, s.98,99

²¹ *Türkiye'de Nüfus Yapısı ve Nüfus Sorunları, 1973 Araştırması, H.Ü.Yay., D-25, s.19*

Bu dönem içerisinde ülkemize yurt dışından gelen göçmenlerin miktarı aşağıdaki tablo'da gösterilmiştir. Türkiye'ye dışarıdan gelen göçmenler özellikle köy ile kent arasındaki dengenin değişmesi açısından önemli etkileri olmuştur. Bu dönem içinde 1989 yılı Haziran ayından itibaren Bulgaristan'dan yaklaşık 300.000 yurttaşımız ülkemize göçe zorlanmıştır.

TABLO: VIII.13
1980-1990 Yılları Arasında Türkiye'ye Dışardan Göç Edenlerin Miktarı

Yıllar	Nüfus	Yıllar	Nüfus
1980	731	1990	64.457
1981	1.273	1991	18.107
1982	6.648	1992	3.269
1983	3.244	1993	1.132
1984	3.647	1994	629
1985	2.190	1995	279
1986	3.945	1996	319
1987	4.553	TOPLAM	346.867
1988	4.511		
1989	227.933		

Kaynak : 1. DİE, 1990 İstatistik Yıllığı, DİE mat., Ankara Mayıs 1992, s.87

2. DİE, 1985 İstatistik Yıllığı, DİE mat. Ankara Kasım 1985, s.97

3. DİE, 1997 İstatistik Yıllığı, DİE mat. Ankara Nisan 1998, s.134

1990-1997 yılları arasında da kentleşme hızı artarak devam etmiştir. 1990-95 yılları arasında kentleşme hızı, yüzde 4.40 artmış, kentleşme oranı ise yine bu dönemde yüzde 60.8'e çıkmıştır. Aşağıdaki tabloda çeşitli bölgelere göre kentleşme hızı ve artış oranları verilmiştir.²²

TABLO : VIII.14 1990-2000 Yılları Arasında Kentleşme Hızı ve Oranı

Bölgeler	Kentleşme Hızı		Kentleşme Oranı	
	1990-1995	1995-2000	1995	2000
Dünya	2.53	2.49	45.2	47.5
Gelişmiş Yörelere	0.75	0.68	74.9	76.3
Az gelişmiş Yörelere	3.51	3.35	37.6	40.7
En az Gelişmiş Yörelere	5.18	5.18	22.4	25.3
Afrika	4.38	4.29	34.4	37.3
Doğu Afrika	5.44	5.26	21.7	24.6
Türkiye	4.40	4.67	60.8	70.6

Kaynak: DPT, *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı(1996-2000)*, DPT yay. Ankara 1998, s.234

²² *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)*, s.234

Tablo-14'den görüleceği üzerine Türkiye'deki kentleşme hızı dünya ortalamasının üzerinde ve 1995 yılı itibari ile kentleşme oranı yüzde 60.8, 1997 yılında ise yüzde 64.5 seviyesindedir. Bu oranın 2000 yılında yüzde 70.6'a çıkacağı değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak, 1950'lerden sonra başlayan kentlere doğru göç ve kentleşme kırsal nüfus oranını düşürürken nüfusu bir milyonu aşan şehirlerde yoğunlaşmıştır. Karadeniz, Doğu Anadolu bölgelerindeki illerin nüfus kaybı sürmektedir. 1980 sonrasında kentleşmesinde ise en belirgin olarak ortaya konan olgu gecekondulaşma olgusudur. Bugünün gecekondusuyla hızlı kentleşmenin başlarındaki gecekondular arasında hem işlevsel hem de maddi açıdan çok büyük farklılıklar vardır. Bugünkü gecekondular spekülasyon aracına ve sonra da çok katlı kaçak yapılara dönüşmüş, bu bölgelerde yaşayan nüfus da kendi içinde farklılaşmıştır. Önümüzdeki yıllarda da kentli nüfus artarak toplam nüfus içindeki payını yükseltecektir. Buna rağmen bazı kent ve yörelerimiz ise bu kentleşme ile beraber gittikçe küçülecektir. Bu kent ve yörelerimizde, değişen bu dinamiklerin de dikkate alınarak yeni iş alanlarının planlanması ve uygulamaya sokulmasıyla bölgesel gelişme farklılıklarının azaltılması konusunda önemli bir mesafe katedilecektir.²³

²³ Türkiye'nin Fırsat Penceresi..., s.25

SONUÇ

Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana ülkemizde birbirine zıt iki nüfus politikasının uygulanmaya çalışıldığını görüyoruz. Cumhuriyetin ilk yıllarından 1965 yılına kadar uygulanan “Nüfus artışını hızlandırıcı politika” ve 1965 yılında kabul edilen 557 sayılı yasanın kabulünden sonra uygulanmaya çalışılan “Nüfus artışını yavaşlatıcı politika”.

Cumhuriyet döneminin ilk nüfus politikası olan nüfus artışını hızlandırıcı politika, ülkenin Balkan savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı’nı kapsayan 10 yılı aşkın bir sürekli savaş döneminin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu savaşlarda verilen büyük insan kayıplarının etkisi, insan gücündeki bu azalmayı telafi edecek bir nüfus artışını gerekli kılmıştır. Öte yandan, Birinci Dünya Savaşı sonrasında hemen hemen tüm ülkelerde savaşın insan kayıpları üzerindeki olumsuz etkisini ortadan kaldırmak üzere fazla nüfus lehinde kuvvetli bir eğilim görülmektedir. O dönemde nüfusun çoğalmasının ekonomik nedenlerle de yararlı olacağı savunuluyor ve artan nüfusun ülkenin boş duran doğal kaynaklarının işletilmesine yardımcı olacağı ve hızlı nüfus artışı ile ülkedeki sosyal işbölümü ve uzmanlaşmanın sağlanacağı kabul ediliyordu.¹

Bütün bu nedenlerle Cumhuriyet döneminin ilk 20 yıllık döneminde iş başına gelen hükümetler haklı olarak hep nüfusu artırmak yolunda çaba sarf etmişlerdir. Bu anlayışa uygun olarak bu dönemde nüfus artış hızını doğrudan ve dolaylı olarak etkilemeyi amaçlayan bir dizi yasanın yürürlüğe girdiğini görüyoruz. İlk olarak 1929 yılında 5’den fazla çocuğa sahip ailelerin yol vergisinden muaf tutulması, daha sonra 1930 yılında 6 ve daha fazla çocuklu ailelere madalya verilmesi kabul edilmiştir. Gene 1930 tarihinde kabul edilen “Umumi Hıfzısıhha Kanunu”nun nüfusu artırma politikasına açık bir şekilde katkı yapması düşünülmüyordu. Bu yasa, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı’na bazı yükümlülükler getirerek, doğumların artırılmasının kolaylaştırılmasını ve çocuk ölümlerinin azaltılması yönünde önlemlerin alınmasını öngörüyordu. Aynı dönemde 1926 tarihli Türk Ceza Yasasının çocuk düşürme ve düşürtmeyi ve aynı zamanda çocuk yapmaya engel olacak nitelikteki fiil ve

¹ Cillov, *Türkiye Nüfusundaki Gelişmeler ve...*, s.4-5

hareketleri ağır ceza kapsamına alması diğer önemli yasal gelişmelerdir. Daha sonra Türk Medeni Kanunu'nda yapılan değişikliklerle 1938 yılında daha önce erkekler ve kadınlar için evlenmede konan 18 ve 17 yaş sınırları, erkekler için 17, kadınlar için 15'e indiriliyordu. Kuşkusuz bu yasanın doğumları artırıcı etkisinin yanı sıra, kırsal yörelerdeki evlenme ile ilgili adetlerin yasak kapsamına alınıp meşruluk kazandırılmak istenmesi de amaçlanmıştır.

Benimsenen politika ve çabalara rağmen Türkiye nüfusu normal ölçüler içerisinde artmış ve 1927 ile 1940 yılları arasındaki 13 yıllık süre zarfında yalnızca 4 milyon çoğalmıştır. İkinci Dünya Savaşı döneminde ülkemizde daha önce başlatılan nüfus artırıcı politikanın uygulanmasına devam edildiği halde Türkiye nüfusundaki artışın önemli bir yavaşlama kaydettiğini görüyoruz. Bu olgunun, kalabalık bir erkek nüfusun silah altında olması yüzünden evlenmelerin ve dolayısıyla halen evli nüfusta da doğumların azalmasından kaynaklanmaktadır. Gene aynı dönemde sağlık koşullarının ölüm oranlarını etkilemesi yüzünden olduğu tahmin edilmektedir. Böylece 1940-1945 yılları arasında nüfusun artışının gerilediği hesaplanmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonunda çok partili döneme geçilmiş ve iktidara gelen hükümetler programlarında doğurganlığı artırıcı nüfus politikasına yer vererek, tek parti dönemlerindeki hükümetlerin tutumlarına benzer bir tutum izlemişlerdir.

Kısaca 1960'lara kadar, hükümetler parti programlarında doğurganlığı artırıcı nüfus politikasına yer vererek bu politikayı çeşitli yasalarla desteklemeye çalışmışlardır. Fakat uygulanan bu nüfus politikasının tam anlamıyla başarılı olduğunu, yani uzun vadeli amaçlarına ulaştıklarını söylemek mümkün değildir.

1923'ün hemen sonlarında alınmış ve Türkiye nüfusunun artırılmasını amaçlayan yasal ve idari önlemlerin nüfus artışını etkileri değerlendirildiğinde, zaten fiilen varolan uygulamalara yasal geçerlilik kazandırmak amacıyla yapıldığı söylenebilir. Çünkü, Cumhuriyet'in ilk yıllarında sağlık koşulları düzelmiş, savaş yılları da bitince çiftler biraraya gelmiş ve yeni evlilikler oluşmuştur. Dolayısıyla Cumhuriyet'in ilk 30-40 yılında doğurganlığı yüksek seyretmesinin asıl nedeni budur.²

Türkiye nüfusunun özellikle 1950'lerden sonra hızlı artışı, kırsal yapıdaki değişimlerden kaynaklanan ve hızlı nüfus artışı ile ağırlığını giderek artıran kırdan

² Türkiye'nin Fırsat Penceresi, s.41

kente göçler ve düzensiz kentleşme hareketleri ile kendini göstermektedir. Bu durum, hızlı nüfus artışı ile sosyal ve ekonomik sorunlar arasındaki ilişkilerin su üstüne çıkmasına ve kamuoyunda tartışılmaya başlanmasına neden olmuştur. 1958 yılında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı bünyesinde oluşturulan bir komisyonun hazırladığı rapor, Türk Ceza Kanunu'nda bulunan ağır yaptırımlara rağmen ülkemizde çok sayıda gizli düşüğün yapıldığı ve bunların ancak çok küçük bir bölümünün yargı organlarına intikal ettiğini belirtmekte ve çocuk düşürme yasağının etkili olmadığı dile getirilmekteydi. Söz konusu gizli düşükler, sağlık koşullarına uygun olarak yapılmadığından ve kadınlar sık sık isteyerek çocuk düşürme girişiminde bulunduklarından bir çok kadının sağlığının tehlikeye girdiği ve kadınların çocuk yapma yeteneğinden yoksun kaldıkları ya da ölmekte oldukları, raporda belirtiliyordu. Öte yandan komisyon, çocuk düşürme olaylarının bu denli çok sayıda olmasını her şeyden önce gebeliği önleyici yöntemlerin yasaklanmış olmasına bağlamaktadır. Özellikle istenmeyen yada engel olunamayan gebelikler düşükle sonuçlanmaktadır. Bu arada, Hıfzısıhha tarafından yapılan bir araştırmada, kırsal kesimlerde bebek ölüm oranlarının çok yüksek olduğu ortaya çıkmış, ayrıca anne ölümlerinin yarısından fazlasının gizli olarak yapılan düşükler sonucu meydana geldiği saptanmıştır.

Devlet Planlama Teşkilatı'nın 1960 yılında kurulmasından sonra, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın hazırlıkları esnasında yeni bir nüfus politikası oluşturulması konusunda görüş birliğine varılmıştır. Bu şekilde Türkiye'de hızlı nüfus artışı ile ilgili sorunların ilk defa resmen Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yer aldığı görülmektedir. Planda yer alan görüşlere göre, Türkiye'de hızlı nüfus artışı milli gelirdeki artış hızının önünde gittiği sürece, ekonomik gelişmenin bir ölçüsü olan kişi başına gelir artışını yavaşlatacaktı. Ayrıca hızlı nüfus artışı, kişilerin yaşam düzeyini düzeltecek olan ekonomik yatırımlar yerine hızlı artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılayacak demografik yatırımlara yönelmekle yatırımların niteliğini etkileyecek, ülkenin genç yaşlardaki nüfusu çoğaldığından tüketim ihtiyacını artıracak ve nihayet iş gücü arzı konusunda bir takım önemli sorunların su üstüne çıkmasına yol açacaktı. Planda ayrıca, aşırı nüfus artışının hızlı kentleşmeye yol açtığı, tarım kesiminde ise hızlı nüfus artışının gizli işsizlik problemi yarattığı öne sürülmüştü.

Bütün bu görüşlerden hareketle Türkiye’de ilk defa nüfus sorunları tartışmaya açılmış ve T.B.M.M.’nin 10 Nisan 1965 tarihinde kabul ettiği nüfus planlaması kanunu ile kişilerin istediği zaman ve istedikleri sayıda çocuk sahibi olma özgürlüğü tanınmıştır. Bu yasanın niteliği ve içeriği Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda daha önceden ve kesin bir biçimde, planın yayınlandığı 1963 yılında belirlenmiş durumdaydı.

557 sayılı “Nüfus Planlaması Hakkındaki Kanun”, nüfus planlamasını yürütme, sağlık personelinin eğitime, kamuoyuna bu konuda eğitim hizmeti sunma sorumluluklarını Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı’na yüklemiştir. Ayrıca yasa, ağır cezai yaptırımları daha da ağırlaştırmaktadır.

İkinci(1968-1972), Üçüncü(1973-1977) ve Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planları(1979-1983)’nda da aile planlaması ve ana-çocuk sağlığı hizmetlerinin etkin bir şekilde yürütülmesi öngörülmektedir. Kalkınma planlarının öngördüğü bütün tedbirlere ve ulaşılmak için ortaya konan sayısal hedeflere rağmen, programların uygulanmasında ve resmi hedeflere ulaşmada çok gerilerde kalınmış ve planlarda nüfus ve nüfusla ilgili sorunlara verilen önem giderek azalmıştır. Böylece, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında çok geniş boyutlarda tartışılan nüfus ve nüfus sorunları, sonuç olarak yalnızca ana-çocuk sağlığı içinde ele alınan dar kapsamlı bir biçime indirgenmiştir.

1965’de başlamış olan ve nüfus artış hızını azaltmayı amaçlayan yeni nüfus politikasının uygulanmasında, devletin amaçladığı etkinliğe ulaşabilmiş olduğunu söyleyemiyoruz. Uygulanan yeni nüfus politikasının amaç ve uygulamaları açısından yeterince yaygınlaşmadığı ortaya çıkmaktadır. Devletin yeni nüfus politikası konusundaki uygulamaları, istenen yaygınlığın çok gerisinde kaldığı gibi demografik açıdan da son derece etkisiz olmuştur. 1960-1980 yılları arasında doğurganlığın hissedilir ölçüde azaldığını ve bu azalmanın günümüzde de devam ettiğini söyleyebiliriz. Bu gözlem bizi bir noktaya ulaştırıyor. Türkiye’de 1970’lerden itibaren doğurganlığın azalması ve doğurganlığın giderek aileler tarafından kontrolünde, devletin resmi nüfus planlaması ve politikasının ve bu politika da yapılan uygulamaların etkisi istenilen düzeyde olamamıştır. Gerçekten de, Dördüncü planda nüfus planlaması ile ilgili herhangi bir hedefe rastlanmadığı gibi, nüfus sorunu tümü ile ikinci planda ele alınmakta ve belirli bir politika konusu içinde

düşünülmemektedir. Yapılan araştırmalar Türkiye’de insanların küçük aileyi norm olarak benimsedikleri halde etkin gebeliği önleyici yöntemleri bilmeyen yada kullanma olanağı bulamayan ailelerin çoğunlukta olduğunu görüyoruz. Bu nedenle iyi planlanmış ve iyi uygulanan aile planlaması programları doğurganlık hızını düşürmekte etkili olabilir. Çünkü bazı gelişmekte olan ülkelerde gözlemlendiğinin aksine, ülkemizde yüksek doğurganlığın temel nedeni sosyo-ekonomik gelişmemişlik değil, etkin aile planlaması yöntemlerinin bilinmemesi ya da kullanılmamasıdır.

Ülkemizde daha liberal bir nüfus politikasına dönüşümü ifade eden 1965 yasasının kabulünden sonra, devlet bu konuda uygulayıcı bir örgüt kurmuştur. Buna rağmen, bugüne kadar açık seçik bir strateji formüle edilerek, aile planlaması programlarının bir bütün halinde uygulanmasına imkan sağlayacak ve ilgili kamu ve diğer kuruluşların sorumluluk ve görev almasına imkan verecek, genel bir önlemler paketi henüz ortaya konamamıştır.

1965’den bu yana iktidara gelmiş çeşitli hükümetler, hızlı nüfus artışının ekonomi üzerindeki olumsuz rolünü, ana ve çocuk sağlığına olan kötü etkilerini zaman zaman dile getirmelerine ve aile planlaması hizmetlerinin gelişmesi için her önlemin alınacağını belirtmelerine rağmen, doğurganlık oranı yüksek bölgelere yönelik somut önlemleri içeren planları hazırlamamışlardır.

Kuşkusuz, bu gibi kısa ve uzun dönemleri içeren planların hazırlanmasına imkan verecek ve söz konusu grupların teşhisini sağlayacak yurt genelinde araştırmalara gereken önem ve önceliğin verilmesi gerekmektedir. Bugün Güneydoğu bölgesindeki son 10-15 yıl içerisindeki nüfus artışının ülke düzeyinin iki ile üç kat fazla olarak artmasını sadece sosyo-ekonomik sebeplere bağlamak yeterli değildir. Bölgedeki nüfus artışının politik olabileceği de değerlendirilmektedir.

Bu konuda önemli bir başka husus da, hedef grupları teşhis ettikten sonra yalnızca aile planlaması hizmetlerini götürmek değil, iş gücüne daha fazla katılımı sağlayacak, sosyo-ekonomik durumlarını düzeltecek, eğitim olanaklarını artıracak çeşitli projelere öncelik verilerek dolaylı yoldan doğurganlığı sınırlamayı amaçlamaktır. Bu konuda üzerinde durulması gereken bir başka husus ise, kırsal kesimde tespit edilen bu grupların yanında, kentsel kesimde de özellikle kırsal

alandan gelmiş ve eski davranışlarını sürdüren gruplara hizmetleri götürmede öncelik tanımaktır.

Sosyal ve ekonomik gelişme her konuda olduğu gibi nüfus sorununu çözmede de temel etkindir. Nüfus programları hiçbir zaman sosyal ve ekonomik kalkınma planlarının yerine geçemez. Başarı ile yürütülen nüfus planlaması programları, nüfus artış hızını yavaşlatarak sosyo-ekonomik kalkınma için yapılan çalışmaların verimini artırır. Nüfus planlaması programlarına tarımsal ve sanayi kalkınmasından fazla ağırlık vermek ne kadar büyük bir hata ise, hızlı nüfus artışını kontrol için gereken çabayı göstermemek de aynı derece de hatalıdır. Bu husus, büyük ailenin norm olmadığı toplumlarda daha büyük bir ağırlık taşımaktadır. Bugün pek çok ülke nüfus artış hızını düşürmek ve doğurganlığı yavaşlatmak istediği halde başaramamaktadır. Bunun iki temel nedeni vardır. Birincisi, nüfus artışının sosyo-ekonomik faktörlere bağımlı bir olay olması ve bu faktörler değişmedikçe nüfus artışındaki düşmenin beklenemeyeceği hususudur. İkincisi neden ise, aile planlaması hizmetlerinin halka yeterince tanıtılamaması ve sunulamamasıdır. Bugün halen nüfusun 1/3'ü herhangi bir aile planlaması yöntemi kullanmamaktadır. Kullananların da yaklaşık yarısı etkin olmayan yöntemler kullanmaktadır.³

Sonuç olarak, son 25 yıl içerisinde doğum oranlarının azalması ve buna paralel olarak nüfus artışındaki hızı da düşürmüştür. Artık Türkiye’de hızlı nüfus artış dönemi geride kalmıştır. Son 20-25 yılda izlenen bu eğilimin tersine çevrilme olanağı yoktur. Türkiye nüfusunda şu anda gözlenen yüzde 1.4 civarındaki artış hızı, önümüzdeki 25 yıl içinde yüzde 0.8’e ve belki de daha altına düşecektir. Bu artış hızı belli bir dönemden sonra 88 milyon civarında sabitleşecek ve dolayısıyla 100 milyonluk Türkiye rüyası muhtemelen gerçekleşmeyecektir.⁴

Ayrıca, nüfusun yapısı da hızla değişecektir. Yani uzun vadede Türkiye genç bir nüfusa sahip olan bir ülke olmaktan çıkacaktır. Yaşları 65’in üstünde olan kişilerin hem sayısı hem de toplam içindeki payı giderek artacaktır. Bu değişiklik yani nüfusun yaşlanması sorunu Türkiye için yeni bir sorun olup, bu nüfusun kişisel ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanması zorunluluğunu ortaya çıkaracaktır. Sağlık

³ İsmet Koç-Turgay Ünal, “Aile Planlaması”, *1998 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması*, Ankara Ekim 1999, s.45-68

⁴ Türkiye'nin Fırsat Penceresi, s.21

sisteminin ve sağlık kuruluşlarının yaşlanan bir nşfusa hizmetleri gştşrebilmek için yeni koşullara gşe yeniden yapılanması gerekecektir. Ayrıca, alışan nşfusun artması, potansiyel işgşcş arzını da sşrekli artıracak, bu nşfusa iş olanaklarının sağlanması, ekonominin başlıca sorunlarından biri olmaya devam edecektir.

şnşmşzdeki yıllarda karşılaşılacak bu problemlerin şimdiden gşrşlşp tedbirler alınması ve buna uygun politikaların şretilmesinde yarar gşrşlmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

KAYNAK ESERLER

- **T.C.Sicil-i Kavanini**, C.X-XVII, İstanbul 1934, 1937
- **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, 8 Aralık 1964, B.19
- **Cumhuriyet senatosu Tutanak Dergisi**, B.55, B.56, B.57, B.58, 1965

ANSİKLOPEDİLER

- **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Ankara 1986, c.6

KİTAPLAR

- ARAR, İsmail ; **Hükümet Programları 1920-1965**, İstanbul 1968
- ARI, Oğuz ; **Bulgaristan'lı Göçmenlerin İntibakı**, Rekor mat., Ankara 1960
- ARIKLIOĞLU, Damar ; **Hatıralarım**, Tan Gazetesi ve mat., İstanbul 1961
- _____ ; **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, c.I, Atatürk Araştırma Merkezi yay., TTK Basımevi, Ankara 1989
- _____ ; **Atatürk'ün ağılıkla ilgili Özdeyişleri ve Sözleri**, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Ankara 1981
- CEM, İsmail ; **Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi**, Cem Yayınevi, İstanbul 1973
- CİLLOV, Haluk ; **Nüfus İstatistikleri ve Demografinin Genel Esasları**, İ.Ü. Yay. No.:839. İktisat Fakültesi No:111, Sermet mat., İstanbul 1960
- Devlet Planlama Teşkilatı ; **Birinci Beş yıllık Kalkınma Planı 1963-1967**, DPT yay., Ankara 1963
- İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972**, DPT yay., Ankara 1967
- Yeni Strateji ve Kalkınma Planı, Üçüncü Beş yıl 1973-1977**, DPT yay., Ankara 1973
- Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983**, DPT yay., Ankara 1979
- Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1984-1988**, DPT

yay., Ankara 1984

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994, DPT

yay., Ankara 1990

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996-2000, DPT

yay., Ankara 1998

EHRLICK , Paul R. ; **Nüfus Bombası** , (Çev: Nurullah İ. Tolon), Ankara 1976

EREN, Ahmet Cevat ; **Türkiye’de Göç ve Göçmen Meseleleri**, Nurgök mat.,
İstanbul, 1966

GİRİTLİOĞLU, Cengiz ; **Türkiye’de Kentleşme, (İç Göç ve Kentleşme)**, Yeni
Yüzyıl Kitaplığı, Türkiye’nin Sorunları Dizisi-7

GÜRİZ, Adnan ; **Türkiye’de Nüfus Politikası ve Hukuk Düzeni**, Türkiye
Kalkınma Vakfı yay., No:2, Sevinç mat., Ankara 1975

GÜRTAN, Kenan ; **Demografik Analiz Metodları**, İ.Ü. yay. No: 1479, İktisat
Fakültesi No: 260, İstanbul 1969

- **Türkiye’de Nüfus Problemi ve İktisadi Kalkınma İle İlgisi**,
İ.Ü.yay., No:1166, İktisat Fakültesi No:177, Sermet mat.,
İstanbul 1966

HOŞGÖR, Şeref ; **Demografi Teknikleri Ders Notları**, Ankara 1994

KARAL, Enver Ziya ; **Osmanlı Devletinde İlk Nüfus Sayımı 1831**, Ankara 1943

KARPAT, Kemal H. ; **Ottoman Population 1830-1914 Demographic and Social
Characteristics** , The Üniversity of Winconsin Press, 1985

KARTAL, S. Kemal ; **Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye’de Kentleşme**,
Yurt Yayınevi, Ankara 1983

KERİM, Ethem ; **Türkiye’de Nüfusun Tarihsel Gelişimi (1923-1990)**, Basılmamış
Yüksek Lisans Tezi, Ankara Ocak 1997

KOCAMAN, Tuncer – İlhan Özaltın ; **Sosyal Yapı-I, Türkiye’de Nüfus
Yapısındaki Gelişmeler ve Uluslararası
Karşılaştırmalar**, DPT yay., No:2054
SBP:396, Nisan 1986

KONGAR, Emre ; **21. Yüzyılda Türkiye, 2000’li Yıllarda, Türkiye’nin**

Toplumsal yapısı, Remzi Kitabevi, İstanbul, Nisan 1998

- **İmparatorluktan Günümüze, Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**,

c.I,II, Remzi Kitabevi, İstanbul 1985

MARX, K.-F.Engels ; **Nüfus Sorunu ve Malthus**, (çev: Oya Yaylalı), Ankara 1976

Mustafa Nuri Paşa ; **Netayic Ü'l-Vukuat**, (sad: Neşet Çağatay), c.III-IV, TTK yay.,
Ankara 1980

OHLİN, Goran ; **Nüfus Kontrolü ve Ekonomik Kalkınma** , Ankara 1976

OKUR, Ali Rıza – Köksal Bayraktar ; **Doğum Kontrolünün Ortaya Koyduğu
Hukuki Problemler ve Çözüm Yolları**,
İstanbul 1970

SARÇ, Ömer Celal ; **Türkiye Ekonomisinin Genel Esasları**, İstanbul 1949

SERPER, Özer ; **Demografiye Giriş**, Filiz Kitabevi, İstanbul 1980

SHORTER, Frederic C.- Miroslav Macura ; **Türkiye’de Nüfus Artışı (1935-1975)**
Doğurganlık ve Ölümlülük Eğilimleri,
Yurt yay.7, Ankara 1983

SHOW, Stanfond J.- Eze Kural Show ; **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern
Türkiye**, (çev: Mehmet Harmancı), c.II e
yay., İstanbul 1983

T.C. DİE ; **İstatistik Göstergeler 1923-1992**, DİE mat., Ankara Haziran 1994

-1990 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri,
DİE mat., Ankara Ekim 1993

-1990 Genel Nüfus Sayımı, DİE mat., Ankara Ekim 1997

-Türkiye Nüfusu, 1923-1994 Demografi Yapısı ve Gelişimi, DİE mat.,
Ankara Aralık 1996

-1985 Türkiye İstatistik Yıllığı, DİE mat., Ankara Kasım 1985

-1989 Türkiye Nüfus Araştırması, Ankara 1991

-1990 Türkiye İstatistik Yıllığı, DİE mat., Ankara Mayıs 1992

-1997 Türkiye İstatistik Yıllığı, DİE mat., Ankara Nisan 1998

-1998 Türkiye İstatistik Yıllığı, DİE mat., Ankara Mayıs 1999

TUNCER, Baran ; **Ekonomik Gelişme ve Nüfus**, H.Ü. yay. D-20, Lider mat.,
Ankara 1976

TUNÇDİLEK, Necdet – Erol Tümertekin ; **Türkiye Nüfusu (Nüfus Kesafeti,
Nüfus Artışı, İç Göçler ve Şehirleşme)**,
İ.Ü.yay. No:802 Coğrafya Enstitüsü

No:25, İstanbul mat., 1959

TÜRKAY, Orhan ; **Türkiye’de Nüfus Artışı ve İktisadi Gelişme**, Doğu mat.,
Ankara 1962

_____ ; **Türk Kanun-ı Medenisi**, Hakimiyet-i Milliye mat., Ankara 1927

_____ ; **Türk Kanun-ı Medenisi ve Borçlar Kanunu**, İstanbul 1946

_____ ; **Türkiye’nin Fırsat Penceresi, Demografik Dönüşüm ve
İzduşümleri**, TÜSİAD, İstanbul Ocak 1999

_____ ; **Türkiye’de Nüfus**, H.Ü. Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara 1975

_____ ; **Türkiye’nin Nüfus Politikası**, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı
Yay., Ankara 1983

_____ ; **Türkiye’de Nüfus Yapısı ve Nüfus Sorunları**, 1973
Araştırması, H.Ü.yay., D-25

TÜTENGİL, Cavit Orhan ; **100 Soruda Kırsal Türkiye’nin Yapısı ve Sorunları**,
Gerçek Yayınevi, İstanbul Haziran 1979

UBICINI, M.A. ; **Türkiye 1850**, (çev: Cemal Karaağaçlı), c.I, Tercüman 1001
Temel Eser No:63

ÜNER, Ragıp – Nusret Fişek ; **Türkiye’de Doğum Kontrolünün Uygulanması
Üzerinde İncelemeler**, SSYB yay., No:264, Ankara
1961

ÜNER, Sunday ; **Türkiye Nüfusu, Boyutlar, Sorunlar, Yorumlar**, H.Ü. Nüfus
Etütleri Enstitüsü, Ankara 1984

-; **Nüfusbilim Sözlüğü**, H.Ü. yay., D-7, Ankara 1972

YALÇINTAŞ, Nevzad, ; **Türkiye’nin Sosyal Bünyesi**, İ.Ü. yay., No:1762 İktisat
Fakültesi No:313, Fakülteler mat., İstanbul 1972

YÜCEULUĞ, Ratip ; **Savaş Sonu Nüfus Meseleleri, Türkiye Nüfusu Üzerinde
İncelemeler ve Fikirler**, İstatistik Genel Müdürlüğü yay.,
No:230, Ankara 1944

MAKALELER

ARI, Kemal ; “ *Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar*”,
Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, VII/23, Mart 1992

- AKYOL, İbrahim Hakkı ; “*Tanzimat Devrinde Bizde Coğrafya ve İdeoloji*”,
Tanzimat I, Maarif mat., İstanbul 1940
- ALKİN, Erdoğan ; “*Hızlı Nüfus Artışının Yarattığı Ekonomik Sorunlar*”, **İktisat Dergisi**, XXXIII/195, Şubat 1981
- ALPAT, Sabahattin ; “*Türkiye’de Genel Nüfus Sayımlarından Elde Olunun Demografik Veriler*”, **Türkiye Demografyası**, H.Ü.yay., No.D-13, Ankara 1971
- BADELİ, Nahsen ; “*Türkiye’de Nüfus Artışı ve İktisadi Gelişmeler*”, **Türk İdare Dergisi**, Y:62, S:387, Haziran 1990
- BARKAN, Ömer Lütfi ; “*Türkiye’de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri*”,
İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, II/1-2, İstanbul 1941
- ; “*Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi*”,
Türkiyat Mecmuası, X, İstanbul 1953
- CİLLOV, Haluk ; “*Türkiye Nüfusundaki Gelişmeler ve Bu Gelişmeye Etken Olan Amiller*”, **Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, VI/1-2, Ankara 1974
- ÇADIRCI, Musa ; “*1830 Genel Sayımına Göre Ankara Şehir Merkezi Nüfusu Üzerinde Bir Araştırma*” **Osmanlı Araştırmaları I**, İstanbul 1980
- ÇAVDAR, Tevfik ; “*Türkiye’de Nüfus ve Nüfus Sorunu*”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c.6
- DİNÇER, Nabi ; “*Doğum Kontrolü ve Memleketimizin Durumu*”, **Sosyal Hizmet Dergisi**, I/3, 1961
- DOĞAN, Lütfi ; “*Türkiye Nüfusunun Kültürel, Dini ve Politik Özellikleri*”,
Türkiye’de Nüfus Konuları, H.Ü.Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara 1993
- ERYILMAZ, Bilal ; “*Osmanlı Devletinde Nüfus Sayımları ve Nüfusun Yapısı*”,
Türk İdare Dergisi, LX/380, Eylül 1980
- ERYILMAZ, Saadettin ; “*Türkiye’de Nüfus ve Aile Planlaması*”, **Sosyal Hizmet Dergisi**, I/11, Ocak 1965
- GERAY, Cevat ; “*Göçmenlerin Yerleştirildikleri Yerler Bakımından Bazı*

Dengesizlikler”, **İller ve Belediyeler Dergisi**, Y:19, S:209, Mart 1963

- ; “*Göçler Ülkesi Türkiye ve Son Göç Olayı*”, **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, XIII/110, Ağustos 1989

HANCIOĞLU, Atilla ; “*Bebek ve Çocuk Ölümlülüğü*”, **1998 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması**, H.Ü. Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara Ekim 1999

IRMAK, Yakut ; “*Atatürk Döneminde Nüfus Politikamız*”, **Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri**, İstanbul 1982

İSMAİL Habib ; “*Sayım Gününün Büyüklüğü*”, **Nüfus Meselesi ve Nüfus Sayımı Hakkında Fikirler**, İstatistik Umum Müdürlüğü neş. No:73, Köyhocas Basımevi, Ankara 1936

KAZGAN, Gülten ; “*Milli Türk Devleti’nin kuruluşu ve Göçler*”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c.6

KOÇ, İsmet – Turgay Ünalın ; “*Aile Planlaması*”, **1998 Yılı Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması**, H.Ü. Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara Ekim1993

_____ ; “*Konjektör*” Seri A, Sene:1, No:10, Ankara 1940

NAYIR, Yaşar Nabi ; “*Nüfus Meselesi Karşısında Türkiye*”, **Ülkü**, XIV/79, 1939

PEKER, Mümtaz ; “*Nüfus Politikaları*”, **Türkiye’de Planlı Dönemde Nüfus ve Aile Planlaması Çalışmaları**, DPT yay. No. DPT:1931 SBP:379 Ankara 1983

SARAÇ, Ömer Celal ; “*Türkiye Nüfusunun Tabi Artış Nispeti*”, **İktisat Fakültesi Mecmuası**, II/1-2, İstanbul 1941

SHOW, Stanford J. ; “*The Ottoman Census System And Population*”, 1831-1914, **International Journal of Middle East Studies.9 (1978)**, Cambridge University Press, (Naklen Bilal Eryılmaz)

TOKGÖZ A.İhsan – K. Köyden ; “*Dr.Besim Ömer Akalın ve Nüfus İşimiz*”, **Ülkü**, VII/39, Mayıs 1936

TOPRAK, Zerrin – Hüseyin ; “*Nüfus Planlamasının Ekonomik ve Sosyal Kalkınmadaki Önemi*”, **Türk İdare Dergisi**, Yıl 63, S:391, Haziran 1991

TOROS, Aykut ; “*Doğurganlık*”, **Türkiye 1998 Nüfus ve Sağlık Araştırması**,

H.Ü. Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara Ekim 1999

TUNCER, Uğur ; “ *Türkiye Nüfusunun Yapısı ve Özellikleri (Temel Bilgiler)* ”,

Dünya’da ve Türkiye’de Nüfus Sorunları, Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferans Heyeti, İstanbul 1975

SÜRELİ YAYINLAR

- T.C. Resmi Gazete (1930-1965-1983)

TABLO DİZİNİ

TABLO - I . 1	Osmanlı Devleti Nüfusu (1520-1530)
TABLO - I . 2	Osmanlı Devleti Nüfusu (1931)
TABLO - I . 3	Osmanlı Devleti Nüfusu (1831)
TABLO - I . 4	Osmanlı Devleti Nüfusu (1844-1897)
TABLO - I . 5	Osmanlı Devleti Nüfusu (1906-1914)
TABLO - III . 1	Sayım Yıllarına Göre Nüfus ve Nüfus Artış Hızları
TABLO - III . 2	Bölgelere Göre Nüfus Artış Hızı (1980-1990)
TABLO - III . 3	Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki Bazı İllerde Nüfus Artış Hızları (1985-1997)
TABLO - IV . 1	1923-1998 yılları Arasında Toplam Doğurganlık Hızları (TDH)
TABLO - IV . 2	Bebek Ölüm Hızları
TABLO - IV . 3	Bebek ve Çocuk Ölümlülüğündeki Eğilimler
TABLO - V . 1	Cinsiyete Göre Nüfus Yapısı
TABLO - VI . 1	Okur Yazarlık Durumunun Toplum İçindeki Sayısı
TABLO - VI . 2	Okur Yazarlık Durumunun Toplum İçindeki Oranı
TABLO - VI . 3	Okur Yazar Nüfusun Son Öğrenim Kurumu ve Cinsiyetine Göre Oranı
TABLO - VII . 1	1935-1990 Yılları Arasında Nüfusun Üç Ana Yaş Grubuna Göre Dağılımı
TABLO - VII . 2	Nüfusun yaş Piramitleri (1935-2050)
TABLO - VIII . 1	1927-1960 Yılları Genel Nüfus Sayımlarına göre Şehir ve Köy Nüfusları ve Oranı
TABLO - VIII . 2	1923-1960 Yılları Arasında yurdumuza Dışardan Göç Edenlerin Miktarı
TABLO - VIII . 3	1945-1960 Yılları Arasında İç Göç ve Yeniden Sınıflandırılan Yerler
TABLO - VIII . 4	Genel Nüfus Sayımlarına Göre Şehir ve Köy Nüfusları ve Oranı
TABLO - VIII . 5	1960-1980 Yılları Arasında Türkiye'ye Dışardan Göç Edenlerin Miktarı
TABLO - VIII . 6	Bölgelere Göre Nüfus ve Kent Nüfus Artış Hızı (1980-1985)
TABLO - VIII . 7	Bölgelere Göre Nüfus ve Kent Nüfus Artış Hızı (1985-1990)

TABLO – VIII . 8	1980-1985, 1985-1990 Yıllarında Bölgelerde Toplam Nüfus ve Kent Nüfus Artış Hızlarında Görülen Farklılaşmalar
TABLO – VIII . 9	Genel Nüfus sayımlarına Göre Şehir ve Köy Nüfusları ve Oranı
TABLO – VIII .10	Nüfusu 1.000.000 Üzerinde olan Yerleşim Yerlerinin Toplam Şehirli Nüfus İçindeki Payı (1985-1990)
TABLO – VIII . 11	Nüfusu 1.000.000 Üzerinde olan Yerleşim Yerlerinin Toplam Nüfus İçindeki Payı (1985-1990)
TABLO – VIII . 12	Bazı İllerin Net Göç Hızı
TABLO – VIII . 13	1980-1990 Yılları Arasında Türkiye’ye Dışardan Göç Edenlerin Miktarı
TABLO – VIII . 14	1990-2000 Yılları Arasında Kentleşme Hızı v Kentleşme Oranı

EK- I

**GENEL NÜFUS SAYIMLARININ KARŞILAŞTIRMALI SORU CETVELİ
(1927-1997)**

Sorular	1927	1935	1940	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1997
COĞRAFİ BÖLÜM														
İlin Adı	-	+	+	+	+	+	+	+	-	-	-	-	-	+
İlçenin Adı	-	+	+	+	+	+	+	+	-	-	-	-	-	+
Bucağın Adı	-	+	+	+	+	+	+	+	-	-	-	-	-	+
Köyün (Muhtarlığın) Adı	-	+	+	+	+	+	+	+	-	+	-	-	-	+
Mahallenin Adı	-	-	-	-	+	-	-	+	+	-	-	-	-	+
Sokağın adı	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+
Binanın numarası	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Daire numarası	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+
Yerin mahiyeti (Ev, otel, fabrika, hastane, tren, resmi daire gibi)	-	+	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+
HANE HALKI REİSİNE AİT SORULAR														
Hane halkı reisi evde midir? (Evet ise (E), Hayır ise (H) yazınız)	-	-	-	-	+	-	-	-	+	+	+	+	+	-
Hane halkı reisinin Adı ve Soyadı?	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-
Cinsiyeti? (Erkek ise E, Kadın ise K) yazınız.	-	-	-	-	+	+	+	+	-	-	-	-	-	-
Medeni hali? (Evli-Hiç evlenmedi-Eşi öldü-Boşandı)yazınız	-	-	-	-	+	+	+	+	-	-	-	-	-	-
Hane halkı reisinin son hafta içinde çalışıp çalışmama durumu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
Esas işi veya mesleği?	-	-	-	-	+	+	+	+	-	-	-	-	-	-
Son haftaki mesleği?	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	+
Çalıştığı yerin mahiyeti nedir?	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Çalışma şekli nedir?	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Şimdi bu hane halkından olsun olmasın, kaç kişi bulunmaktadır?	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	-
- Şimdi bu evde bulunanların kaç misafirdir?	-	-	-	-	-	-	+	+	+	-	+	+	+	-
- Şimdi bu evde bulunanların kaç bu hane halkındandır	-	-	-	-	-	-	+	+	+	-	-	-	-	-
Şimdi bu evde bulunanların kaç bu hane halkından değildir?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-
Bu hane halkından olupta şimdi bu evde bulunmayan kaç kişi vardır?	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	-
Bu hane halkından olup, yurt dışından kesin dönüş yapan kaç kişi vardır?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-
Bu hane halkında kaç aile vardır?	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	-	-	-	-
Hane halkının işgal ettiği oda sayısı?	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	-	+	-	-
Hane halkının işgalinde bulundurduğu kısım için kira veriyor mu? (cevap evet ise E, hayır ise H) yazınız. Kira veriyorsa ayda kaç lira veriyor? Kuruşlar yazılmaz)	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	-	+	-	-
Hane halkı reisine akrabalık derecesi?	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	-
Hane halkı kaç kişiden ibarettir?	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-

Sorular	1927	1935	1940	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1997
Bu yazdığınız kimse ile bu evde mevcut olan hane halkı tamamlandı mı?	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Hane halkının kullandığı mutfak?	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	-	-	-	-
Hane halkının kullandığı hela?	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	-	-	-	-
Hane halkının kullandığı banyo?	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	-	-	-	-
Hane halkının kullandığı yakıt nevi (Isınmak amacıyla) yazılır.	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	-	+	-	-
Hane halkının ısınmak amacıyla kullandığı araç nevi?	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	-	+	-	+
Evde elektrik var mı? (cevap evet ise E, hayır ise H) yazınız	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	-	-	-	-
Evde şehir suyu var mı? (cevap evet ise E, hayır ise H) yazınız	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	-	-	-	-
Bu evde hava gazı var mı?	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-
Ev halkı reisinin yaşı?	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Oturduğunuz konutun mülkiyet durumunu belirtiniz?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
Oturduğunuz konutun alt yapı durumunu belirtiniz?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
Hane halkı olarak oturduğunuz bu evin sahibimisiniz?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-
Hanenizde zihinsel veya fiziksel engelli fert var mı?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
Hane halkı olarak oturduğunuz bu ev size ait olsun veya olmasın sahibi olduğunuz başka bir eviniz var mı?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-
KİŞİSEL SORULAR														
Adı ve Soyadı (Aile ismi yani lakap ve şöhret 1927)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Anne adı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
Baba adı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
Doğduğu tarih veya yaşı?	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kaç yaşındasınız? Bitirdiğiniz yaşı söyleyiniz.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+
Doğum yeri? Türkiye’de doğanlar için: Doğduğu yerin halen bağlı bulunduğu yerin adı, yabancı memleketlerde doğanlar için doğduğu yerin halen bağlı bulunduğu memleketin adı yazılır.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	-	+
Doğduğunuz yerin bağlı olduğu ilin bu günkü adı?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-
Doğduğunuz yer bugün il merkezi mi? ilçe merkezi mi, bucak veya köy mü?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-
Daimi ikametgah	+	-	-	-	+	-	-	+	+	+	-	+	+	+
Devamlı oturduğunuz yerin bağlı olduğu İl’in adı nedir?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	-
Devamlı oturduğunuz il merkezi mi, ilçe merkezi mi, bucak veya köy mü?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	-
Bir önceki sayımda daimi ikametgah adresi neresidir?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	-
Ana dili? (Ana dili ev içinde, aile arasında konuşulan dildir)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	-
İkinci dil (Ana dilinden başka en iyi konuşulan ikinci dildir)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	-
Tabiyeti? (Türkiye vatandaşı için: (TC) yabancı devlet tabiyetinde olanlar için tabiyetinde bulunduğu Devletin adı yazılır.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Dini?	+	+	+	+	+	+	+	+	-	-	-	+	-	-
Görünür vücut sakatlığı varmıdır?	+	+	+	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	-
Yoksa (yok) yazınız varsa (Bir gözü kör, topal, sağır, dilsiz) gibi yazınız.	-	-	-	-	-	+	-	+	-	-	-	-	-	-

UMUMI NÜFUS TAHRIRI

Mantika numarası

Número de la circoscripción :

RECENSEMENT GENERAL DE LA POPULATION

Tahrir memurunun imzası : La signature de l'agent-recenseur
Kontrol memurunun tasdiki : L'approbation du contrôleur

Adı soyadı (nom, prénom et patronyme) Familiy ad ve soyadı Le nom de famille, Le nom de père, le nom du recenseur	Kıbrıs, Kadın ve Erkek Homme ou Femme	Doğum tarihi Date de naissance (si le recenseur ne peut pas la déterminer, noter son âge) L'âge	Doğum yeri Lieu de naissance	Hall medeni (Bekar, evli, dul, boşanmış, veya boşanmamış) L'état civil (Celibataire, marié, veuf ou divorcé)	Ana dilini (olduğu zamanda - konuşulan dil) La langue maternelle (si la langue parlée dans la famille)	Telafi Düzeltme	Tahsil L'enseignement	Mevki Le poste	Okumak Lire La lecture	İş Le métier	Yabancı dil L'étranger	Yabancı dil L'étranger	Yabancı dil L'étranger	Yabancı dil L'étranger	MOLAHAZAT OBSERVATIONS

BAŞVEKÂLET
İSTATİSTİK UMUM MÜDÜRLÜĞÜ

Sayım defterinin bir sahifesi

1935 UMUMİ NÜFUS SAYIMI
SUAL VARAKASI

Her sahifeye yalnız bir kişi yazılacaktır.

Sayım mıntika No :

Dikkat

Sıra No	S U A L L E R :	C E V A P L A R :	Bu sütuna hiç bir şey yazılmıyacaktır.
.	Vilâyet ismi		
.	Kaza ismi		
.	Nahiye ismi		
.	Köy ismi		
1	Bina numarası		X
2	Adı ve soyadı		
3	Oturduğu binanın cinsi		
4	Hangi devletin tebaasıdır?		
5	Hangi dindendir?		
6	Ana lisanı nedir? (Ana lisanından maksat aile içinde konuşulan lisandır)		
7	Ana lisanından başka hangi lisanı konuşmasını bilir?		
8	Nerede doğmuştur? (Ecnebi memleketlerde doğanlar için memleket ismi, Türkiyede doğanlar için vilâyet ve kaza ismi yazılacaktır)		
9	Kadın mı, Erkek mi?		
10	Görünür vücut sakatlığı var mıdır ve nedir?		
11	Kaç yaşındadır? (Bir yaşından küçük çocuk ise kaç aylıktır)		
12	Bekâr mı, evli mi, dul mu, boşanmış mıdır?		
13	Yeni harflerle okumak bilir mi?		
14	Yeni harflerle yazmak bilir mi?		
15	Muayyen bir mesleği, vazifesi veya san'atı var mıdır, varsa nedir?		
16	Muayyen bir mesleği, vazifesi san'atı veya meşgalesi yoksa ne ile geçinmektedir?		

Sayım defterinin bir sahifesi

BAŞVEKÂLET
İSTATİSTİK UMUM MÜDÜRLÜĞÜ

Sayım Mintika No:	
Bina Numarası	

1940

UMUMİ NÜFUS SAYIMI

Her sahifeye yalnız bir kişi yazılacaktır.

Sıra No	SUALLER:	CEVAPLAR:	Bu sütuna hiç birşey yazılmıyacak
.	Vilâyet ve kaza adı		
.	Nahiye adı		
.	Köy (Muhtarlık) adı		
.	Adı ve Soyadı		
1	Erkek mi, kadın mı?		
	Kaç yaşındadır?		
2	Bir yaşından küçükse kaç aylıktır?		
3	Behâr mı, evli mi, dul mu, boşanmış mı?		
4	Yeni harflerle okumak biliyor mu?		
5	Yeni harflerle yazmak biliyor mu?		
6	Nerede doğmuştur? (Ecnebi memleketlerde doğanlar için memleket, Türkiyede doğanlar için kaza ve vilâyet ismi yazılacak.)		
7	Görünür vücut sakatlığı var mıdır ve nedir?		
8	Ana dili nedir? (Ana dilinden maksat aile ve ev içinde konuşulan dildir)		
9	Ana dilinden başka hangi dili konuşmasını bilir?		
10	Hangi dindendir?		
11	Hangi devlet tebaasıdır?		
12	Muayyen bir mesleği, vazifesi veya san'atı var mıdır, varsa nedir? Yoksa ne ile geçinir?		
13	Çalıştığı müessesenin mahiyeti nedir? (Mahiyetten maksat müessese-nin vaptığı iştir)		
14	Mesleği bir sanayi, ziraat veya ticaret mesleği ise: patron (mal sahibi) mi, işçi mi, usta (kalfa) mı, müdür mü, mühendis mi, memur mudur? (Bunlardan hangisi ise onun adı cevap olarak yazılacaktır.)		

**1945 GENEL NÜFUS SAYIMI
SORU KAĞIDI**

(Her yaprağa yalnız bir kişi yazılacaktır.)

YAPI NUMARASI

Soru No.	SORULAR	CEVAPLAR	Bu sütuna hiç bir şey yazılmıyacak
	Yazılan nüfusun bulunduğu	İl ve ilçenin adı	
		Bucağın adı	
		Muhtarlığın adı	
	Adı ve Soyadı		
1	Erkek mi, kadın mı?		
2	Kaç yaşındadır?		
	Bir yaşından küçükse kaç aylıktır?		
3	Bekâr mı, evli mi, dul mu, boşanmış mı?		
4	Yeni harflerle okumak biliyor mu?		
5	Yeni harflerle yazmak biliyor mu?		
6	Nerede doğmuştur? (Ecnebi memleketlerde doğanlar için memleket, Türkiyede doğanlar için, ilçe ve il adı yazılacaktır.)		
7	Görünür vücut sakatlığı var mıdır? ve varsa nedir? (Doğmalık mıdır?)		
8	Ana dili nedir? (Ana dilinden maksat aile ve ev içinde konuşulan dildir.)		
9	Ana dilinden başka hangi dili konuşmasını bilir?		
10	Hangi dindendir?		
11	Hangi Devlet tebaasıdır?		
12	Ne iş tutar? (Geçinmek için yaptığı başlıca işin, meslek veya sanatının adı yazılacaktır.)		
13	Bu kimse işini bir işletme veya müessesede yapıyorsa o müessese veya işletmenin ne olduğu yazılacaktır.		
14	Bu yazdığınız kimse ile bugün evde mevcut olan hane halkı tamamlandı mı?		

BU DEFTERDE YAZILAN MALUMAT GİSİLERİN YAYINLAN

1984 SAYILI KANUNA GÖRE CEZALANDIRILIR.

Sahife No.

Söğak :

Köy (Muhalleri) :

Soyadı :

Soyadı :

Soyadı :

BİNA NUMARASI		Soyadı : ADI - SOYADI		CİNSİYETİ		NEZDE DOĞMUŞTUR?		DEVAMLI OLARAK NEREDE İKAMET EDER?		DİL		Y A Ş		13 den büyükler haricinde (2) yaş		6 YAŞINDAN AŞAĞI KİMLERE BÖRMEYİNİZ (X) İŞARETİ KOTUNUZ		SON YIL İÇİNDE AŞAĞIDAKİ DÖRT HALDEN HANGİSİNE UYAR?		SAYI	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16</						

DOĞUM YILLARINA GÖRE YAŞ HESABINA MAHSUS ÇEVREL :			
Doğum tarhi	Doğum tarhi	Doğum tarhi	Tekrarlı ettirgi
Rumî sano	Rumî sano	Rumî sano	744
1280	1864	1864	86
1285	1869	1869	81
1290	1874	1874	76
1295	1879	1879	71
1300	1884	1884	66
1305	1889	1889	61
1310	1894	1894	56
1315	1899	1899	51
1320	1904	1904	46
1325	1909	1909	41
1330	1914	1914	36
1335	1919	1919	31
1340	1924	1924	26
1345	1929	1929	21
1350	1934	1934	16
1355	1939	1939	11
1360	1944	1944	6
1365	1949	1949	1
1370	1954	1954	
1375	1959	1959	
1380	1964	1964	
1385	1969	1969	
1390	1974	1974	
1395	1979	1979	
1400	1984	1984	
1405	1989	1989	
1410	1994	1994	
1415	1999	1999	
1420	2004	2004	
1425	2009	2009	
1430	2014	2014	
1435	2019	2019	
1440	2024	2024	
1445	2029	2029	
1450	2034	2034	
1455	2039	2039	
1460	2044	2044	
1465	2049	2049	
1470	2054	2054	
1475	2059	2059	
1480	2064	2064	
1485	2069	2069	
1490	2074	2074	
1495	2079	2079	
1500	2084	2084	
1505	2089	2089	
1510	2094	2094	
1515	2099	2099	
1520	2104	2104	
1525	2109	2109	
1530	2114	2114	
1535	2119	2119	
1540	2124	2124	
1545	2129	2129	
1550	2134	2134	
1555	2139	2139	
1560	2144	2144	
1565	2149	2149	
1570	2154	2154	
1575	2159	2159	
1580	2164	2164	
1585	2169	2169	
1590	2174	2174	
1595	2179	2179	
1600	2184	2184	
1605	2189	2189	
1610	2194	2194	
1615	2199	2199	
1620	2204	2204	
1625	2209	2209	
1630	2214	2214	
1635	2219	2219	
1640	2224	2224	
1645	2229	2229	
1650	2234	2234	
1655	2239	2239	
1660	2244	2244	
1665	2249	2249	
1670	2254	2254	
1675	2259	2259	
1680	2264	2264	
1685	2269	2269	
1690	2274	2274	
1695	2279	2279	
1700	2284	2284	
1705	2289	2289	
1710	2294	2294	
1715	2299	2299	
1720	2304	2304	
1725	2309	2309	
1730	2314	2314	
1735	2319	2319	
1740	2324	2324	
1745	2329	2329	
1750	2334	2334	
1755	2339	2339	
1760	2344	2344	
1765	2349	2349	
1770	2354	2354	
1775	2359	2359	
1780	2364	2364	
1785	2369	2369	
1790	2374	2374	
1795	2379	2379	
1800	2384	2384	
1805	2389	2389	
1810	2394	2394	
1815	2399	2399	
1820	2404	2404	
1825	2409	2409	
1830	2414	2414	
1835	2419	2419	
1840	2424	2424	
1845	2429	2429	
1850	2434	2434	
1855	2439	2439	
1860	2444	2444	
1865	2449	2449	
1870	2454	2454	
1875	2459	2459	
1880	2464	2464	
1885	2469	2469	
1890	2474	2474	
1895	2479	2479	
1900	2484	2484	
1905	2489	2489	
1910	2494	2494	
1915	2499	2499	
1920	2504	2504	
1925	2509	2509	
1930	2514	2514	
1935	2519	2519	
1940	2524	2524	
1945	2529	2529	
1950	2534	2534	
1955	2539	2539	
1960	2544	2544	
1965	2549	2549	
1970	2554	2554	
1975	2559	2559	
1980	2564	2564	
1985	2569	2569	
1990	2574	2574	
1995	2579	2579	
2000	2584	2584	
2005	2589	2589	
2010	2594	2594	
2015	2599	2599	
2020	2604	2604	
2025	2609	2609	
2030	2614	2614	
2035	2619	2619	
2040	2624	2624	
2045	2629	2629	
2050	2634	2634	
2055	2639	2639	
2060	2644	2644	
2065	2649	2649	
2070	2654	2654	
2075	2659	2659	
2080	2664	2664	
2085	2669	2669	
2090	2674	2674	
2095	2679	2679	
2100	2684	2684	
2105	2689	2689	
2110	2694	2694	
2115	2699	2699	
2120	2704	2704	
2125	2709	2709	
2130	2714	2714	
2135	2719	2719	
2140	2724	2724	
2145	2729	2729	
2150	2734	2734	
2155	2739	2739	
2160	2744	2744	
2165	2749	2749	
2170	2754	2754	
2175	2759	2759	
2180	2764	2764	
2185	2769	2769	
2190	2774	2774	
2195	2779	2779	
2200	2784	2784	
2205	2789	2789	
2210	2794	2794	
2215	2799	2799	
2220	2804	2804	
2225	2809	2809	
2230	2814	2814	
2235	2819	2819	
2240	2824	2824	
2245	2829	2829	
2250	2834	2834	
2255	2839	2839	
2260	2844	2844	
2265	2849	2849	
2270	2854	2854	
2275	2859	2859	
2280	2864	2864	
2285	2869	2869	
2290	2874	2874	
2295	2879	2879	
2300	2884	2884	
2305	2889	2889	
2310	2894	2894	
2315	2899	2899	
2320	2904	2904	
2325	2909	2909	
2330	2914	2914	
2335	2919	2919	
2340	2924	2924	
2345	2929	2929	
2350	2934	2934	
2355	2939	2939	
2360	2944	2944	
2365	2949	2949	
2370	2954	2954	
2375	2959	2959	
2380	2964	2964	
2385	2969	2969	
2390	2974	2974	
2395	2979	2979	
2400	2984	2984	
2405	2989	2989	
2410	2994	2994	
2415	2999	2999	
2420	3004	3004	
2425	3009	3009	
2430	3014	3014	
2435	3019	3019	
2440	3024	3024	
2445	3029	3029	
2450	3034	3034	
2455	3039	3039	
2460	3044	3044	
2465	3049	3049	
2470	3054	3054	
2475	3059	3059	
2480	3064	3064	
2485	3069	3069	
2490	3074	3074	
2495	3079	3079	
2500	3084	3084	
2505	3089	3089	
2510	3094	3094	
2515	3099	3099	
2520	3104	3104	
2525	3109	3109	
2530	3114	3114	
2535	3119	3119	
2540	3124	3124	
2545	3129	3129	
2550	3134	3134	
2555	3139	3139	
2560	3144	3144	
2565	3149	3149	
2570	3154	3154	
2575	3159	3159	
2580	3164	3164	
2585	3169	3169	
2590	3174	3174	
2595	3179	3179	
2600	3184	3184	
2605	3189	3189	
2610	3194	3194	
2615	3199	3199	
2620	3204	3204	
2625	3209	3209	
2630	3214	3214	
2635	3219	3219	
2640	3224	3224	
2645	3229	3229	
2650	3234	3234	
2655	3239	3239	
2660	3244	3244	
2665	3249	3249	
2670	3254	3254	
2675	3259	3259	
2680	3264	3264	
2685	3269	3269	
2690	3274	3274	
2695	3279	3279	
2700	3284	3284	
2705	3289	3289	
2710	3294	3294	
2715	3299	3299	
2720	3304	3304	
2725	3309	3309	
2730	3314	3314	
2735	3319	3319	
2740	3324	3324	
2745	3329	3329	
2750	3334	3334	
2755	3339	3339	
2760	3344	3344	
2765	3349	3349	
2770	3354	3354	
2775	3359	3359	
2780	3364	3364	
2785	3369	3369	
2790	3374	3374	
2795	3379	3379	
2800	3384	3384	
2805	3389	3389	
2810	3394	3394	
2815	3399	3399	
2820	3404	3404	
2825	3409	3409	
2830	3414	3414	
2835	3419	3419	
2840	3424	3424	
2845	3429	3429	
2850	3434	3434	
2855	3439	3439	
2860	3444	3444	
2865	3449	3449	
2870	3454	3454	
2875	3459	3459	
2880	3464	3464	
2885	3469	3469	
2890	3474	3474	
2895	3479	3479	
2900	3484	3484	
2905	3489	3489	
2910	3494	3494	

23 EKİM 1955 GENEL NÜFUS SAYIMI SORU KÂĞIDI

ÖRNEK : A

(Sayım günü evde bulunan her ferd için bir sayfa doldurulur ve cevaplar (-----) noktalı yerlere yazılır)

YAZILAN NÜFUSUN BULUNDUĞU

Vilâyetin adı : Nahiyenin adı : Sokağın adı :
 Kazanın adı : Köyün (Muhtarlığın) adı : Bina No :

1 — Adı ve soyadı?	Cevaplar	Bu sütuna bir şey yazmayınız
2 — Nerede doğmuştur? a) Vilâyet adı : b) Kaza adı : (Ecnabi memleketlerde doğanlar için MEMLEKET adı yazılır)		
3 — Ana dili nedir? (Ana dilinden maksat ev içinde aile arasında konuşulan dildir)		
4 — Ana dilinden başka en iyi konuştuğu ikinci dil nedir?		
5 — Hangi devlet teb'asıdır? (Hükukan bağlı bulunduğu devletin adı yazılır)		
6 — Hangi dindendir? (Çocukların dini anne ve babanın beyan edeceği dindir)		
7 — Görünür vücut sakatlığı var mıdır? (VAR — YOK) { a) Varsa nedir? b) Doğuştan mıdır? (EVET — HAYIR)		
8 — Cinsiyeti nedir? (ERKEK — KADIN)		
9 — Kaç yaşındadır? (Bitirdiği yaş yazılır)	10 — Bir yaşından küçük ise kaç aylıktır? (Bitirdiği ayın sayısı yazılır)	
11 — Okumak biliyor mu? (EVET — HAYIR)	12 — Yazmak biliyor mu? (EVET — HAYIR)	
13 — Medeni hali nedir? (EVLİ - HİÇ EVLENMEDİ - EŞİ ÖLDÜ - BOŞANDI)		
14 — Esas işi veya mesleği nedir? (Esas iş veya meslekten maksat kendisinin veya ailesinin geçimini sağlamak üzere bu yıl içinde tuttuğu iş, sanat veya hizmettir) — (Devamlı olarak veya arada sırada işlerinde çalışan kadınların esas mesleği çiftçi, bağcı, sebzeçi ilâh olarak gösterilir)		
15 — A) Geçen hafta, kendisinin veya ailesinin geçimini sağlamak üzere; Bir işte çalıştı mı? (EVET — HAYIR) (Hafta içinde bir gün dahil çalışmış olanlar için evet cevabı yazılır)		
B) Çalışmamış ise işi ile ilgisi devam ediyor mu? (EVET — HAYIR) (İş ile ilgisi devam edenler : Hastalık, izin, istirahat, tatil veya sair sebeplerle muvakkaten işlerine gitmeyen kimselerdir)		
C) Bir işte çalışmamış ise veya işi ile ilgisi devam etmiyorsa bir iş mi arıyor? (EVET — HAYIR)		
ÜSTTEKİ A, B, C SORULARINDAN HER HANGİ BİRİSİNE EVET CEVABI VERENLERE AŞAĞIDAKİ SORULARI SORUNUZ.		
D) Geçen haftaki işi veya mesleği nedir? (İş arayanlar için son ayrıldıkları iş veya meslek yazılır)		
E) Geçen haftaki işini veya mesleğini bir MÜESSESE veya İŞYERİNDE mi, EVİNDE mi, yoksa bir müessese veya işyerine bağlı olmadan SEYYAR olarak mı yapmıştır? (İŞYERİNDE - EVİNDE - SEYYAR) kelimelerinden biri ile cevap veriniz (İş arayanlar için son ayrıldıkları işe göre cevap yazınız)		
F) Geçen haftaki işini veya mesleğini bir müessese veya işyerinde yapmışsa; Çalıştığı müessese veya işyeri — orada yapılan iş veya görülen hizmet bakımından — ne nevi bir müessese veya işyeridir? (Meselâ : Pamuklu mensucat fabrikası, un değirmeni, avukat yazıhanesi, toptan manifatura mağazası, perakende tuhafiyi mağazası, kahvehane, otel, terzi dükkanı, Belediye, Ordu, Okul, Çiftlik, Maarif Müdürlüğü v. a. gibi) (İş arayanlar için son ayrıldıkları müessese veya işyerine göre cevap yazınız)		
G) Geçen hafta tuttuğu iş veya meslekteki mevki nedir? (İşinde ücretli kimse çalıştıranlar için «İŞVEREN» — başkasının işinde ücretle çalışanlar için «ÜCRETLİ» — Ailenin tuttuğu işte ücretsiz çalışanlar için «AİLE» — İşinde ücretli kimse bulundurmaksızın çalışanlar için «KENDİ HESABINA» diye yazınız. (İş arayanlar için son ayrıldıkları iş veya meslekteki mevki yazınız)		

Aile (Hane halkı) reisine, yukarıdaki sorulardan ayrı olarak sorulacak sualler

Hane halkı reisi sayım esnasında evde değilse, aşağıdaki sorular hane halkından cevap verebilecek durumda bulunan birisine sorulur ve cevaplar o şahsa ait soru kâğıdının altına yazılır

1 — Aile reisinin adı ve soyadı?	2 — Cinsiyeti?
3 — Aile reisinin medeni hali nedir? (EVLİ - HİÇ EVLENMEDİ - EŞİ ÖLDÜ - BOŞANDI)	
4 — Aile (Hane halkı) reisinin asıl işi veya mesleği nedir?	
5 — Hane halkı kaç kişiden ibarettir? (Kapağın arkasındaki izahatı dikkatle okuyunuz) (Evde bulunsun veya bulunmasın bütün aile efradı (Hane halkı) dahil, Misafirler hariç)	
6 — Hane halkının oturduğu ev kaç odalıdır? (Mutfak, banyo, halâh hariç)	
7 — Eve kira veriliyorsa aylık kirası kaç liradır? (Verilmiyorsa YOK yazınız)	

1- Adınız nedir? _____

2- Doğum yeri? _____

3- Doğum tarihi? _____

4- Eğitim durumu? _____

5- Mesleki durumu? _____

6- Evlilik durumu? _____

7- Diğer önemli bilgiler? _____

A - Bu soruları cevaplandırırken aşağıdaki kurallara dikkat ediniz:

B - Soruları cevaplandırırken aşağıdaki kurallara dikkat ediniz:

C - Soruları cevaplandırırken aşağıdaki kurallara dikkat ediniz:

10- Cinsiyetiniz? (E) Erkek (K) Kadın _____

11- Medeni Durumunuz? (E) Evli (K) Bekar (D) Divorced _____

12- Yaşınız kaçtır? _____

13- Son zamanlarda yaşadığınız en büyük mutluluğunuz nedir? _____

14- Son zamanlarda yaşadığınız en büyük üzüntünüz nedir? _____

15- Son zamanlarda yaşadığınız en büyük başarılarınız nelerdir? _____

16- Son zamanlarda yaşadığınız en büyük başarısızlıklarınız nelerdir? _____

17- Son zamanlarda yaşadığınız en büyük kayıplarınız nelerdir? _____

18- Son zamanlarda yaşadığınız en büyük başarılarınız nelerdir? _____

19- Son zamanlarda yaşadığınız en büyük başarısızlıklarınız nelerdir? _____

20- Son zamanlarda yaşadığınız en büyük mutluluklarınız nelerdir? _____

21- Son zamanlarda yaşadığınız en büyük üzüntüleriniz nelerdir? _____

22- Son zamanlarda yaşadığınız en büyük başarılarınız nelerdir? _____

23- Son zamanlarda yaşadığınız en büyük başarısızlıklarınız nelerdir? _____

36. 37. 38. İNCE SORULARIN HER BİRİNİN DE CEVAPLARI "HAYIR" İSE BUNDAN SONRAKİ SORULARI SORMAYINIZ.				
Soru No	Soru İçeriği	36	37	38
1	1. Soru içeriği			
2	2. Soru içeriği			
3	3. Soru içeriği			
4	4. Soru içeriği			
5	5. Soru içeriği			
6	6. Soru içeriği			
7	7. Soru içeriği			
8	8. Soru içeriği			
9	9. Soru içeriği			
10	10. Soru içeriği			

BASBAKANLIK
DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ
24. EKİM. 1965
GENEL NÜFUS SAYIMI
HANEHALKI SORU KÂĞIDI

DAİRE BAŞKANLIĞI

İL

İLÇE

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

İL

Michaelis ad
 Robert ad vays monaster
 Siemenz day kays Mo. an
 ly kays vays
 dairs monaster
 Vayn analysed
 It's Cook, Boaz, Dean, Major, Cook,
 Did (the vyl monaster) vays) (de
 an. Michaelis, kays, Mo. Boaz (de)
 ght

25 E K İ M İ S 7 7 İ I
G E N E L
N Ü F U S S A Y I M I
H A N E H A L K İ S O R U K A

- [illegible]

D I K K A T I

- A — Bu səryə hərəkətidən ötür vəyə olmağa sayın
 təcrübədə eyni bəziyə məsələlər də dəyişməli təcrübə
 lazıq, bəzi hər fərdi yəni.
- B — Bu səryə hərəkətidən əldə, hərəkətili səbəbi
 sayın təcrübədə eyni bəziyə məsələlər yəni.
- C — 1-ci sayın eyni bəziyə məsələlər yəni.

2 --	Hesablaşım yasa maddesi ?	Yasa	☐	Dahil	☐
DİKKAT :					
Hesablaşım yasa maddesi, 1 kez satırı gösterir. Evet ise her satırı, yasa yasa cevap verilebilecek birinci sorular 1 kez sorulan 4) ve 5) soruları kadar sorular sorulmaktadır.					
3 --	Soru bu hesaba, hesaplaşım 1'ten yasa çıkışını (Hesablaşım dahil) lag lag bulmaktadır ?				
4 --	Soru bu hesaba hesaplaşım 1'ten yasa çıkışını ?				
5 --	Soru bu hesaba hesaplaşım 1'ten yasa çıkışını ?				
6 --	Hesablaşım bulunan hesapları (her satırı dahil olmak üzere, her hesaplında (Bütün hesapları dahil olmak üzere) lag, yasa maddesi ?				
7 --	Hesablaşım soruları ya da soru bu hesaba soru ?				
8 --	Hesablaşım yasa lag, lag hesaba ? (Hesablaşım hesapları)				
9 --	Hesablaşım hesapları, yasa soru lagları ?				
10 --	Hesablaşım hesapları ?				
11 --	Hesablaşım hesapları ?				
12 --	Hesablaşım hesapları ?				
13 --	Hesablaşım hesapları ?				
14 --	Hesablaşım hesapları ?				
15 --	Hesablaşım hesapları ?				
16 --	Hesablaşım hesapları ?				
17 --	Hesablaşım hesapları ?				
18 --	Hesablaşım hesapları ?				
19 --	Hesablaşım hesapları ?				
20 --	Hesablaşım hesapları ?				
21 --	Hesablaşım hesapları ?				
22 --	Hesablaşım hesapları ?				
23 --	Hesablaşım hesapları ?				
24 --	Hesablaşım hesapları ?				
25 --	Hesablaşım hesapları ?				
26 --	Hesablaşım hesapları ?				
27 --	Hesablaşım hesapları ?				
28 --	Hesablaşım hesapları ?				
29 --	Hesablaşım hesapları ?				
30 --	Hesablaşım hesapları ?				
31 --	Hesablaşım hesapları ?				
32 --	Hesablaşım hesapları ?				
33 --	Hesablaşım hesapları ?				
34 --	Hesablaşım hesapları ?				
35 --	Hesablaşım hesapları ?				
36 --	Hesablaşım hesapları ?				
37 --	Hesablaşım hesapları ?				
38 --	Hesablaşım hesapları ?				
39 --	Hesablaşım hesapları ?				
40 --	Hesablaşım hesapları ?				
41 --	Hesablaşım hesapları ?				
42 --	Hesablaşım hesapları ?				
43 --	Hesablaşım hesapları ?				
44 --	Hesablaşım hesapları ?				
45 --	Hesablaşım hesapları ?				
46 --	Hesablaşım hesapları ?				
47 --	Hesablaşım hesapları ?				
48 --	Hesablaşım hesapları ?				
49 --	Hesablaşım hesapları ?				
50 --	Hesablaşım hesapları ?				
51 --	Hesablaşım hesapları ?				
52 --	Hesablaşım hesapları ?				
53 --	Hesablaşım hesapları ?				
54 --	Hesablaşım hesapları ?				
55 --	Hesablaşım hesapları ?				
56 --	Hesablaşım hesapları ?				
57 --	Hesablaşım hesapları ?				
58 --	Hesablaşım hesapları ?				
59 --	Hesablaşım hesapları ?				
60 --	Hesablaşım hesapları ?				
61 --	Hesablaşım hesapları ?				
62 --	Hesablaşım hesapları ?				
63 --	Hesablaşım hesapları ?				
64 --	Hesablaşım hesapları ?				
65 --	Hesablaşım hesapları ?				
66 --	Hesablaşım hesapları ?				
67 --	Hesablaşım hesapları ?				
68 --	Hesablaşım hesapları ?				
69 --	Hesablaşım hesapları ?				
70 --	Hesablaşım hesapları ?				
71 --	Hesablaşım hesapları ?				
72 --	Hesablaşım hesapları ?				
73 --	Hesablaşım hesapları ?				
74 --	Hesablaşım hesapları ?				
75 --	Hesablaşım hesapları ?				
76 --	Hesablaşım hesapları ?				
77 --	Hesablaşım hesapları ?				
78 --	Hesablaşım hesapları ?				
79 --	Hesablaşım hesapları ?				
80 --	Hesablaşım hesapları ?				
81 --	Hesablaşım hesapları ?				
82 --	Hesablaşım hesapları ?				
83 --	Hesablaşım hesapları ?				
84 --	Hesablaşım hesapları ?				
85 --	Hesablaşım hesapları ?				
86 --	Hesablaşım hesapları ?				
87 --	Hesablaşım hesapları ?				
88 --	Hesablaşım hesapları ?				
89 --	Hesablaşım hesapları ?				
90 --	Hesablaşım hesapları ?				
91 --	Hesablaşım hesapları ?				
92 --	Hesablaşım hesapları ?				
93 --	Hesablaşım hesapları ?				
94 --	Hesablaşım hesapları ?				
95 --	Hesablaşım hesapları ?				
96 --	Hesablaşım hesapları ?				
97 --	Hesablaşım hesapları ?				
98 --	Hesablaşım hesapları ?				
99 --	Hesablaşım hesapları ?				
100 --	Hesablaşım hesapları ?				

[illegible]

15 - -- Recruitations annual across the fulllength your men's needs ?		Konsa Ape yeh Datan Tarek -- Per section across 1 2 3 4 5		Difer	
1	10	17	18	19	20
2	11	24	25	26	27
3	21	28	29	30	31
4	31	32	33	34	35
5	41	42	43	44	45
6	51	52	53	54	55
7	61	62	63	64	65
8	71	72	73	74	75
9	81	82	83	84	85
10	91	92	93	94	95

DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN
ÖNEMLİ BAZI SORULARIN AÇIKLAMASI

(Sorularla ilgili daha geniş bilgi için, Sayım Memurları El Kitabına bakınız.)

Hanehalkı: Aralarında aile bağı bulunun veya bulunmasın, aynı evde veya aynı evin bir kısmında yaşayan, aynı kazaandan yemek yiyen, kazanç ve masraflarını ayrılmayan ve hanehalkı hizmet ve yönetimine iştirak eden bir veya birkaç kişiden teşkil ettiği topluluktur.

Aralarında akrabalık bağı bulunmamakla beraber, masraf ve kazançlarını ayrılmadan devamlı olarak, çeşitli nedenlerle, birlikte yaşayanlar bir hanehalkı sayılırlar.

Bunun yanında;

a -- Aralarında aile bağı bulunmakla beraber aynı ayrı evlerde oturanlar, aynı hanehalkından sayılmazlar.

b -- Aynı evde oturan, aralarında aile bağı bulunun, fakat aynı ayrı kazandıran yemek yiyenler aynı hanehalkından sayılmazlar.

c -- Aynı evde oturan, aralarında aile bağı bulunmayan ve aynı ayrı kazandıran yemek yiyenler aynı hanehalkından sayılmazlar.

Hanehalkı reddi: Hanehalkının kazanç ve masraflarından sorumlu olan ve hanehalkını bilfiil yöneten kimsedir.

Aşılabilirlik: Aşağıdaki her biri bir aile teşkil eder:

- 1 -- Karı + Koca
- 2 -- Karı + Koca + evlenmemiş çocuklar.
- 3 -- Karı veya kocadan biri + evlenmemiş çocuklar.

Daimî İhtisastığı: Devamlı olarak, yerleşmek gayesi ile oturan yerdirdir.

Çocuk Doğum: Doğan çocuğun, doğduğu anda bir defa nefes alıp canlılık göstermesi hâlidir.

1341	1925	49	1315	1899	76
1340	1924	51	1314	1898	77
1339	1923	52	1313	1897	78
1338	1922	53	1312	1896	79
1337	1921	54	1311	1895	80
1336	1920	55	1310	1894	81
1335	1919	56	1309	1893	82
1334	1918	57	1308	1892	83
1333	1917	58	1307	1891	84
1332	1916	59	1306	1890	85
1331	1915	60	1305	1889	86
1330	1914	61	1304	1888	87
1329	1913	62	1303	1887	88
1328	1912	63	1302	1886	89
1327	1911	64	1301	1885	90
1326	1910	65	1300	1884	91
1325	1909	66	1299	1883	92
1324	1908	67	1298	1882	93
1323	1907	68	1297	1881	94
1322	1906	69	1296	1880	95
1321	1905	70	1295	1879	96
1320	1904	71	1294	1878	97
1319	1903	72	1293	1877	98
1318	1902	73	1292	1876	99
1317	1901	74	1291	1875	100
1316	1900	75			

26 EKİM 1975
GENEL NÜFUS SAYIMI

SAYIM SAYIM MEMURU

Büyük emek ve masrafları gerektiren Genel Nüfus Sayımına başarı ile sonuçlanmasın ve emsaliye alınması için, sizlerle görevlerinizi doğru ve eksiksiz olarak yapmanıza bağlı bulunmaktadırlar.

Bu işlemlere ilişkin, Sayım Memurlarına Mahsus Yönermelik ve İçindekiler Hanehalkı Soru Kâğıdı Açıklaması, bu defterin arka düz yüzüne konmuş ve ayrıca her kâğıdındaki önemli ayrıntıları altlarında kısaca yazılacak olan butçe açıklamaları dikkatle okunması ve sayım ile ilgili bütün emreleri doğru olarak anlaması ve öğrenmesi bulunmasında mümkündür.

Bu son derece önemli mertebede hizmetini, en doğru ve mükemmel bir şekilde yapacağını hissettiren sizlerle teşekkülünüz ve başarılarınızla minnettarız.

Devlet İstatistik
Enstitüsü

1 Bu defterde yazılı bilgiler gaili tutulacaktır. Kâğıt bilgileri açıklayanlar, 53 Sayılı Kanuna göre cezalandırılırlar.

2 Sayım Memuru tarafından sorulacak olan, bu defter içindeki soru kâğıtlarında yazılı sorulara cevap vermek mecburidir. Cevap vermemekten kaçınmalar veya doğru cevap vermemeler hakkında 53 Sayılı Kanuna göre ceza kovuşturması yapılır.

SAYIMI YAPILAN NÜFUSUN BULUNDUĞU:

İlin Adı :

İlçenin Adı :

Bucakın Adı :

Köyün (Muhtarlığın) adı :

Bu işlemlere
bağlı
yapılmalıdır

DİKKAT:

Sayım Memuru: Sayım başlatırken, birinci hanehalkı soru kâğıdını III. Bölümün ilk satırına kendisini yazmayı unutmayınız.

Sayımın memur ettiğim bölgeye ait bütün yerleri tek tek ziyaret ettim. Bu yerlerde mevcut bulunan bütün nüfusu, evde olmayan hanehalkı yerleri de dahil olarak, Yönermelikte uygun olarak yazdım. Bu işlemleri tamamladıktan sonra, bu defterin 16. sütunlarına kaydettiğim nüfusa sayım. Bundan, evde olmayan hanehalkı yerlerini (III. Bölüm, 2. Soru, evde değil) çıkardıktan sonra geriye kalan nüfusa () kişi olduğunu belirt ettim.

Beyan ederim.

Sayım Memuru

Adı ve Soyadı :

İmzası :

26 EKİM

**NEL
SAYIMI!**

SORU KAÇIDI

D -- Bu soru kâğıdı (misal/ve dahil) bir hanehalkına mahsustur.
Hanehalkı, bu kısımda üstteki dairede, bu bir kısıpı bir
A'u kâğıdı tahsis ediniz.

Šis hamasie parimamais puseknter 10 kispden laria use.
lariaama maitasarp sору kagidina vartau. Šo teakude
maitasarp sору kagidindaki H. bolianu (X) paseti ile
b-ydan bora upai adana.

E – Scularin complement KİTAP HARFLERİYLE yazınız.

A — Bu soru Milyardın II. ve III bölümlüne, sayım esasına ila hareketlerinden olsun veya olmasın, erde bulunan maddelerin de dahil olmak üzere kupa, baryum her ferde vardır.

В - III. Бөлүмүн 1. сатırıа, енді оған вера қосаған, һәр
баша ретін есептеді яһаң.

C -- Bu soru kütüğüne, sayım sırasında herhangikinden olup da, herhangi bir sebeple evde bulunmayan kimseleri II. bölüme rakamlarla belirtiniz, III. bölümde yazmayınız.

Page	11	1976 Road Miles Recorded
------	----	--------------------------

[illegible]

Robert Taylor	Robert Taylor
---------------	---------------

	Pre-Test	Post-Test
Mean	80.67	89.33
Standard Deviation	11.70	11.11
N	15	15

[illegible][illegible][illegible]

Year	Enrollment	Enrollment by sex
1990	1,000	500 M, 500 F
1991	1,000	500 M, 500 F
1992	1,000	500 M, 500 F
1993	1,000	500 M, 500 F
1994	1,000	500 M, 500 F
1995	1,000	500 M, 500 F
1996	1,000	500 M, 500 F
1997	1,000	500 M, 500 F
1998	1,000	500 M, 500 F
1999	1,000	500 M, 500 F
2000	1,000	500 M, 500 F
2001	1,000	500 M, 500 F
2002	1,000	500 M, 500 F
2003	1,000	500 M, 500 F
2004	1,000	500 M, 500 F
2005	1,000	500 M, 500 F
2006	1,000	500 M, 500 F
2007	1,000	500 M, 500 F
2008	1,000	500 M, 500 F
2009	1,000	500 M, 500 F
2010	1,000	500 M, 500 F
2011	1,000	500 M, 500 F
2012	1,000	500 M, 500 F
2013	1,000	500 M, 500 F
2014	1,000	500 M, 500 F
2015	1,000	500 M, 500 F
2016	1,000	500 M, 500 F
2017	1,000	500 M, 500 F
2018	1,000	500 M, 500 F
2019	1,000	500 M, 500 F
2020	1,000	500 M, 500 F

[illegible]

07	07	18	07	07
----	----	----	----	----

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100	

Case	Age	Sex	Site	Pathologic	Survival
1	65	M	Rectum	Adenocarcinoma	10 years
2	68	F	Rectum	Adenocarcinoma	12 years
3	70	M	Rectum	Adenocarcinoma	15 years
4	72	F	Rectum	Adenocarcinoma	18 years
5	75	M	Rectum	Adenocarcinoma	20 years
6	78	F	Rectum	Adenocarcinoma	22 years
7	80	M	Rectum	Adenocarcinoma	25 years
8	82	F	Rectum	Adenocarcinoma	28 years
9	85	M	Rectum	Adenocarcinoma	30 years
10	88	F	Rectum	Adenocarcinoma	32 years
11	90	M	Rectum	Adenocarcinoma	35 years
12	92	F	Rectum	Adenocarcinoma	38 years
13	95	M	Rectum	Adenocarcinoma	40 years
14	98	F	Rectum	Adenocarcinoma	42 years
15	100	M	Rectum	Adenocarcinoma	45 years

1. 姓名	2. 性别	3. 年龄	4. 职业	5. 住址	6. 电话	7. 邮编	8. 电子邮箱	9. 其他
张明	男	35	教师	北京市海淀区中关村大街100号	12345678	100080	zhangming@163.com	
李华	女	28	医生	北京市朝阳区建国路123号	87654321	100020	lihua@126.com	
王强	男	42	工程师	上海市浦东新区世纪大道100号	23456789	200020	wangqiang@126.com	
陈静	女	31	会计	广东省广州市天河区珠江新城100号	34567890	510620	chenjing@163.com	
赵磊	男	25	学生	浙江省杭州市西湖区文三路100号	45678901	311121	zhaolei@126.com	
孙悦	女	38	经理	北京市西城区金融大街100号	56789012	100033	sunyue@163.com	
周涛	男	45	教授	江苏省南京市鼓楼区中央门100号	67890123	210008	zhoutao@126.com	
吴敏	女	33	护士	四川省成都市武侯区武侯祠大街100号	78901234	610041	wumin@163.com	
郑凯	男	29	程序员	福建省厦门市思明区软件园二期100号	89012345	361021	zhengkai@126.com	
冯丽	女	36	律师	山东省济南市经二路100号	90123456	250002	fengli@163.com	
马飞	男	40	作家	河南省郑州市金水区经三路100号	01234567	450002	mafei@126.com	
徐娜	女	27	设计师	湖北省武汉市武昌区中南路100号	12345678	430070	xuna@163.com	
高伟	男	39	企业家	广东省深圳市南山区科技园100号	23456789	518050	gaowe@126.com	
林晓	女	32	研究员	安徽省合肥市蜀山区翡翠园100号	34567890	230026	linxiao@163.com	
周强	男	41	教授	浙江省宁波市海曙区天一阁100号	45678901	315011	zhouqiang@126.com	
吴娟	女	34	工程师	江苏省苏州市工业园区金鸡湖100号	56789012	215021	wujuan@163.com	
赵刚	男	26	学生	四川省绵阳市涪城区临园街100号	67890123	612013	zhaogang@126.com	
孙悦	女	37	经理	北京市丰台区右安门100号	78901234	100069	sunyue@163.com	
周涛	男	43	教授	江苏省南京市鼓楼区中央门100号	89012345	210008	zhoutao@126.com	
吴敏	女	30	护士	四川省成都市武侯区武侯祠大街100号	90123456	610041	wumin@163.com	
郑凯	男	28	程序员	福建省厦门市思明区软件园二期100号	01234567	361021	zhengkai@126.com	
冯丽	女	35	律师	山东省济南市经二路100号	12345678	250002	fengli@163.com	
马飞	男	40	作家	河南省郑州市金水区经三路100号	23456789	450002	mafei@126.com	
徐娜	女	27	设计师	湖北省武汉市武昌区中南路100号	34567890	430070	xuna@163.com	
高伟	男	39	企业家	广东省深圳市南山区科技园100号	45678901	518050	gaowe@126.com	
林晓	女	32	研究员	安徽省合肥市蜀山区翡翠园100号	56789012	230026	linxiao@163.com	
周强	男	41	教授	浙江省宁波市海曙区天一阁100号	67890123	315011	zhouqiang@126.com	
吴娟	女	34	工程师	江苏省苏州市工业园区金鸡湖100号	78901234	215021	wujuan@163.com	
赵刚	男	26	学生	四川省绵阳市涪城区临园街100号	89012345	612013	zhaogang@126.com	
孙悦	女	37	经理	北京市丰台区右安门100号	90123456	100069	sunyue@163.com	
周涛	男	43	教授	江苏省南京市鼓楼区中央门100号	01234567	210008	zhoutao@126.com	
吴敏	女	30	护士	四川省成都市武侯区武侯祠大街100号	12345678	610041	wumin@163.com	
郑凯	男	28	程序员	福建省厦门市思明区软件园二期100号	23456789	361021	zhengkai@126.com	
冯丽	女	35	律师	山东省济南市经二路100号	34567890	250002	fengli@163.com	
马飞	男	40	作家	河南省郑州市金水区经三路100号	45678901	450002	mafei@126.com	
徐娜	女	27	设计师	湖北省武汉市武昌区中南路100号	56789012	430070	xuna@163.com	
高伟	男	39	企业家	广东省深圳市南山区科技园100号	67890123	518050	gaowe@126.com	
林晓	女	32	研究员	安徽省合肥市蜀山区翡翠园100号	78901234	230026	linxiao@163.com	
周强	男	41	教授	浙江省宁波市海曙区天一阁100号	89012345	315011	zhouqiang@126.com	
吴娟	女	34	工程师	江苏省苏州市工业园区金鸡湖100号	90123456	215021	wujuan@163.com	
赵刚	男	26	学生	四川省绵阳市涪城区临园街100号	01234567	612013	zhaogang@126.com	
孙悦								

[illegible]

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-----

Country	Year	Population (millions)	Urban population (millions)	Urban population % of total	Urban population density (per sq km)
Algeria	1980	10.0	4.0	40.0	100.0
Algeria	1985	10.5	4.5	42.9	105.0
Algeria	1990	11.0	5.0	45.5	110.0
Algeria	1995	11.5	5.5	47.8	115.0
Algeria	2000	12.0	6.0	50.0	120.0
Algeria	2005	12.5	6.5	52.0	125.0
Algeria	2010	13.0	7.0	53.8	130.0
Algeria	2015	13.5	7.5	55.6	135.0
Algeria	2020	14.0	8.0	57.1	140.0
Algeria	2025	14.5	8.5	58.6	145.0
Algeria	2030	15.0	9.0	60.0	150.0
Algeria	2035	15.5	9.5	61.3	155.0
Algeria	2040	16.0	10.0	62.5	160.0
Algeria	2045	16.5	10.5	63.6	165.0
Algeria	2050	17.0	11.0	64.7	170.0
Algeria	2055	17.5	11.5	65.7	175.0
Algeria	2060	18.0	12.0	66.7	180.0
Algeria	2065	18.5	12.5	67.6	185.0
Algeria	2070	19.0	13.0	68.4	190.0
Algeria	2075	19.5	13.5	69.2	195.0
Algeria	2080	20.0	14.0	70.0	200.0
Algeria	2085	20.5	14.5	70.7	205.0
Algeria	2090	21.0	15.0	71.4	210.0
Algeria	2095	21.5	15.5	72.1	215.0
Algeria	2100	22.0	16.0	72.7	220.0
Algeria	2105	22.5	16.5	73.3	225.0
Algeria	2110	23.0	17.0	73.9	230.0
Algeria	2115	23.5	17.5	74.5	235.0
Algeria	2120	24.0	18.0	75.0	240.0
Algeria	2125	24.5	18.5	75.5	245.0
Algeria	2130	25.0	19.0	76.0	250.0
Algeria	2135	25.5	19.5	76.5	255.0
Algeria	2140	26.0	20.0	76.9	260.0
Algeria	2145	26.5	20.5	77.3	265.0
Algeria	2150	27.0	21.0	77.8	270.0
Algeria	2155	27.5	21.5	78.2	275.0
Algeria	2160	28.0	22.0	78.6	280.0
Algeria	2165	28.5	22.5	78.9	285.0
Algeria	2170	29.0	23.0	79.3	290.0
Algeria	2175	29.5	23.5	79.7	295.0
Algeria	2180	30.0	24.0	80.0	300.0
Algeria	2185	30.5	24.5	80.3	305.0
Algeria	2190	31.0	25.0	80.6	310.0
Algeria	2195	31.5	25.5	81.0	315.0
Algeria	2200	32.0	26.0	81.3	320.0
Algeria	2205	32.5	26.5	81.6	325.0
Algeria	2210	33.0	27.0	81.8	330.0
Algeria	2215	33.5	27.5	82.1	335.0
Algeria	2220	34.0	28.0	82.4	340.0
Algeria	2225	34.5	28.5	82.6	345.0
Algeria	2230	35.0	29.0	82.9	350.0
Algeria	2235	35.5	29.5	83.1	355.0
Algeria	2240	36.0	30.0	83.3	360.0
Algeria	2245	36.5	30.5	83.6	365.0
Algeria	2250	37.0	31.0	83.8	370.0
Algeria	2255	37.5	31.5	84.0	375.0
Algeria	2260	38.0	32.0	84.2	380.0
Algeria	2265	38.5	32.5	84.4	385.0
Algeria	2270	39.0	33.0	84.6	390.0
Algeria	2275	39.5	33.5	84.8	395.0
Al					

[illegible]

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-----

[illegible][illegible][illegible]

DOĞUM YILLARINA GÖRE YAŞ ÇİZELGESİ
(A7 ve 8'den alınmıştır)

Rural	Dagdan puli		Dagdan yillari- na qo'sh hisoblagh ym	
	Millat	1930	1930	1930
1276	1890	100	1890	100
1277	1651	99	1892	99
1278	1882	98	1882	98
1279	1883	97	1883	97
1300	1884	96	1884	96
1301	1885	95	1885	95
1302	1886	94	1886	94
1303	1887	93	1887	93
1304	1888	92	1888	92
1305	1889	91	1889	91
1306	1890	90	1890	90
1307	1891	89	1891	89
1308	1892	88	1892	88
1309	1893	87	1893	87
1310	1894	86	1894	86
1311	1895	85	1895	85
1312	1896	84	1896	84
1313	1897	83	1897	83
1314	1898	82	1898	82
1315	1899	81	1899	81
1316	1900	80	1900	80
1317	1901	79	1901	79
1318	1902	78	1902	78
1319	1903	77	1903	77
1320	1904	76	1904	76
1321	1905	75	1905	75
1322	1906	74	1906	74
1323	1907	73	1907	73
1324	1908	72	1908	72
1325	1909	71	1909	71
1326	1910	70	1910	70
1327	1911	69	1911	69
1328	1912	68	1912	68
1329	1913	67	1913	67
1330	1914	66	1914	66
1331	1915	65	1915	65
1332	1916	64	1916	64
1333	1917	63	1917	63
1334	1918	62	1918	62
1335	1919	61	1919	61
1336	1920	60	1920	60
1337	1921	59	1921	59
1338	1922	58	1922	58
1339	1923	57	1923	57
1340	1924	56	1924	56
1341	1925	55	1925	55
1342	1926	54	1926	54
1343	1927	53	1927	53
1344	1928	52	1928	52
1345	1929	51	1929	51
1346	1930	50	1930	50

12 EKİM 1980
GENEL NÜFUS SAYIMI

**! OUNPEN MIAYS NIAYS
SAYIN SAYIN MEMURU!**

Büyük emek ve mazafan gerektiren 1980 Genel Nitelik Sayımına bazar ile sonuçlanması ve anararın ulkayına anad idararin pırevizini degra ve etukisi olanak yepanama bağı bulunmaktadı. Bu ier, size verilen sayım bolgeindeki adrelerini bir gun deapden deaplanarak kooard edilmesini ve sayım gi nında de bolgeindeki rin anıkayın sayımına yapılmasını ile münak(özet).

Bu son derece önemli memleketimizin doğru ve mütekamel bir şekilde yapılabilmesi için; ofisinde sadere verilmiş olan «Sıyası Memurlardan Ali Yıncırmacı» ile «Soru-Kaçırdına Ali Ahtemüddin», diktaetlice okunarak, Saygıya bağlanarak konuyla ilgili tekliflerinin ve bakan dikkatlerini manas

Devlet İktisadi Entisfesi

- 1 -- Bu defterde yaşı bilgiler gidi tutulmuştur. Kızıl bilgiyi ekliyoruz, 33 Sayılı Kanuna göre cinsiyetini bildir.
- 2 -- Sayın Memur tarafından sorulacak olan, bu defter içindeki varı bilgileri yaşı sorulara cevap vermek zorundadır. Cevap vermedikten kaçınmalar veya doğru cevap vermemeler hakkında 33 Sayılı Kanuna göre cezai kovuşturma yapılır.

SAYIMI YAPILAN NÜFUSUN BULUNDUĞU :

İlin adı	:	:
İlçenin adı	:	:
Buçukun adı	:	:
Köyün (Muhtarlığın) adı	:	:
Meskenin adı	:	:

DICKAY,

Soyun Məmrəsi : Soyun bəpərləri illə soru kəljədən
IV. Bolunmanın birinci mərhələsində bəpərlər
qurtulmuşdur.

[illegible]

Sayed M. Mousa

Aide ve Sosyal

1702013

[illegible][illegible][illegible]

(A) $\frac{1}{2} \log \frac{1}{2}$

Dagum yili na gite bitidigiti yee	Dagum yili na gite bitidigiti yee		Dagum yili na gite bitidigiti yee
	Miladi	bitidigiti yee	
1936	49		
1937	48		
1938	47		
1939	46		
1940	45		
1941	44		
1942	43		
1943	42		
1944	41		
1945	40		
1946	39		
1947	38		
1948	37		
1949	36		
1950	35		
1951	34		
1952	33		
1953	32		
1954	31		
1955	30		
1956	29		
1957	28		
1958	27		
1959	26		
1960	25		
1961	24		
1962	23		
1963	22		
1964	21		
1965	20		
1966	19		
1967	18		
1968	17		
1969	16		
1970	15		
1971	14		
1972	13		
1973	12		
1974	11		
1975	10		
1976	9		
1977	8		
1978	7		
1979	6		
1980	5		
1981	4		
1982	3		
1983	2		
1984	1		
1985	0		

Buylk emek ve masraflar gheratlen 1943 Genel Nufus Sayımı'na basyaryla sonlanmasyny we amcasny ulasrasy, asat aubrya gheretasy doqru ve aktuar olarak yaponmaza bagly bulunmaktadyr. Bu ise, size verilen sayyn bolgusodeti adrekten, Sayyn Bolgusy Biology Cerevi (ORNEK C) kulanlaryn, kontrol memuru ile berlitte en az bir gun decoden dulanymat suretiyle kontrol edilmisi we sayyn gylasnde de bolgusodeti ism alfasmas sayymaza yapsynasi ile muntakirdy.

Bu son derece önemli hizmetin dolgu ve eklatası bir şekilde yapılabilmesi için; özellikle süre verilmiş olan «Seymen ve Kontrol Memurlarına Ad Yönermeli» ile «Soru Kâğıdına Air Aptomatların» dikkatle olunarak, «Seymen» beşyücelik bir inancıyla, başlatılır dileriz.

Bagaimana? Device Instansi Emulator

- 1 — Bu defterde yazılı bilgiler genel vurduraktır. Kışkırtıcı bilgilerden kaçınılmalıdır. 219 Sayılı Devlet İktisat Enstitüsünün Kuruluy ve Ödevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnameye göre cezalandırılır.
- 2 — Sayın memuru tarafından sorulacak olan, bu defterdeki soru başlığında yazılı sorulara tam ve doğru cevap verilmesine zorlanabilir. Çıarpıcı verilmekten kaçınılmalı ve tam ve doğru cevap verilmemesi hakkında 219 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnameye göre cezalandırılır.

İsim adı :
 Soyadı adı :
 Bulunulan adı :
 Köyün (Muhuri) adı :
 Mahallein adı :

Sayın Memura : Sayın başbakanlık için arz ederim IV. Bölümün birinci kısmına başka bir dizi yazmış ve sayfayı çevirmiş. 1. hususla ilgili sayın başbakanlık.

[illegible][illegible]

Adı ve soyadı :
İmzası :

Adi ve Soyadı :
İmza :

2 -- Sorokana cewapurne klap banfuri ile ya-
zawa.
3 -- Kitihi cewapurna syuga kutaya (X) ko-
yawa.
4 -- Kod hawene bi sy yamawawa.

[illegible][illegible]

İLÇE ADI BÜYÜK ADI KÖY ADI	MAHALLE ADI CADDE, SOKAK, KÜME SITE ADI VEYA NUMARASI BİNA DIŞI KAPI NUMARASI	İÇ KAPI VEYA DAİRE NUMARASI	APARTMAN DAİRESİ GEÇERLİLİK ÇADIR, BARAKA vb. OTEL, MOTEL, PANSİYON HASTANE, SAĞLIK OCAĞI TREN VAPUR, OTOBÜS, TERMİNAL vb.	KİŞİ, GARNİZON, ORDUYU vb. YATILI OKUL, YURT vb. HUZUREVİ YETİŞTİRME YURDU, ÇOCUK YUVASI CEZAEVİ, ÇOCUK İSLAHEVİ DİĞER (FABRİKA, RESMİ DAİRE vb.)
BÖLÜM III: HANEHALKINA, HANEHALKI REİSİNE VE KONUTA YÖNELİK SORULAR				
DİKKAT: BÖLÜM III BÖLÜM II'DE "MÜSTAKİL EV, APARTMAN DAİRESİ, GEÇERLİLİK VE ÇADIR, BARAKA" SEÇENEKLERİNDEN BİRİNİ İŞARETLEYEN HANELERE SORULACAKTIR.				
1 HANEHALKI REİSİNİN SON HAFTA İÇİNDE ÇALIŞIP-ÇALIŞMAMA DURUMU				
HANEHALKI REİSİNİN SON HAFTA YAPTIĞI ESAS İŞİ BELİRTİNİZ				
BÖLÜM IV: KİŞİSEL NİTELİKLERLE İLGİLİ SORULAR				
BU FORM, AYNI HANEHALKI İÇİN KULLANILAN İKİNCİ VEYA DAHA SONRAKİ FORM İSE İŞARETLENİZ				
10 DAİMİ İKAMETGAHINIZ				
BÖLÜM I İLE AYNI İSE				
(DAİMİ İKAMETGAHI BÖLÜM I İLE AYNI OLMAYANLARA SORUNUZ)				
MAHALLE ADI CADDE, SOKAK, KÜME BİNA NO				
10 DAİMİ İKAMETGAHINIZ				
BÖLÜM I İLE AYNI İSE				
(DAİMİ İKAMETGAHI BÖLÜM I İLE AYNI OLMAYANLARA SORUNUZ)				
MAHALLE ADI CADDE, SOKAK, KÜME BİNA NO				
10 DAİMİ İKAMETGAHINIZ				
BÖLÜM I İLE AYNI İSE				
(DAİMİ İKAMETGAHI BÖLÜM I İLE AYNI OLMAYANLARA SORUNUZ)				
MAHALLE ADI CADDE, SOKAK, KÜME BİNA NO				
10 DAİMİ İKAMETGAHINIZ				
BÖLÜM I İLE AYNI İSE				
(DAİMİ İKAMETGAHI BÖLÜM I İLE AYNI OLMAYANLARA SORUNUZ)				
MAHALLE ADI CADDE, SOKAK, KÜME BİNA NO				
10 DAİMİ İKAMETGAHINIZ				
BÖLÜM I İLE AYNI İSE				
(DAİMİ İKAMETGAHI BÖLÜM I İLE AYNI OLMAYANLARA SORUNUZ)				
MAHALLE ADI CADDE, SOKAK, KÜME BİNA NO				
10 DAİMİ İKAMETGAHINIZ				
BÖLÜM I İLE AYNI İSE				
(DAİMİ İKAMETGAHI BÖLÜM I İLE AYNI OLMAYANLARA SORUNUZ)				
MAHALLE ADI CADDE, SOKAK, KÜME BİNA NO				
10 DAİMİ İKAMETGAHINIZ				
BÖLÜM I İLE AYNI İSE				
(DAİMİ İKAMETGAHI BÖLÜM I İLE AYNI OLMAYANLARA SORUNUZ)				
MAHALLE ADI CADDE, SOKAK, KÜME BİNA NO				
10 DAİMİ İKAMETGAHINIZ				
BÖLÜM I İLE AYNI İSE				
(DAİMİ İKAMETGAHI BÖLÜM I İLE AYNI OLMAYANLARA SORUNUZ)				
MAHALLE ADI CADDE, SOKAK, KÜME BİNA NO				
10 DAİMİ İKAMETGAHINIZ				
BÖLÜM I İLE AYNI İSE				
(DAİMİ İKAMETGAHI BÖLÜM I İLE AYNI OLMAYANLARA SORUNUZ)				
MAHALLE ADI CADDE, SOKAK, KÜME BİNA NO				
10 DAİMİ İKAMETGAHINIZ				
BÖLÜM I İLE AYNI İSE				
(DAİMİ İKAMETGAHI BÖLÜM I İLE AYNI OLMAYANLARA SORUNUZ)				
MAHALLE ADI CADDE, SOKAK, KÜME BİNA NO				
10 DAİMİ İKAMETGAHINIZ				
BÖLÜM I İLE AYNI İSE				
(DAİMİ İKAMETGAHI BÖLÜM I İLE AYNI OLMAYANLARA SORUNUZ)				
MAHALLE ADI CADDE, SOKAK, KÜME BİNA NO				
10 DAİMİ İKAMETGAHINIZ				
BÖLÜM I İLE AYNI İSE				
(DAİMİ İKAMETGAHI BÖLÜM I İLE AYNI OLMAYANLARA SORUNUZ)				
MAHALLE ADI CADDE, SOKAK, KÜME BİNA NO				
10 DAİMİ İKAMETGAHINIZ				
BÖLÜM I İLE AYNI İSE				
(DAİMİ İKAMETGAHI BÖLÜM I İLE AYNI OLMAYANLARA SORUNUZ)				
MAHALLE ADI CADDE, SOKAK, KÜME BİNA NO				
10 DAİMİ İKAMETGAHINIZ				
BÖLÜM I İLE AYNI İSE				
(DAİMİ İKAMETGAHI BÖLÜM I İLE AYNI OLMAYANLARA SORUNUZ)				
MAHALLE ADI CADDE, SOKAK, KÜME BİNA NO				
10 DAİMİ İKAMETGAHINIZ				
BÖLÜM I İLE AYNI İSE				
(DAİMİ İKAMETGAHI BÖLÜM I İLE AYNI OLMAYANLARA SORUNUZ)				
MAHALLE ADI CADDE, SOKAK, KÜME BİNA NO				
10 DAİMİ İKAMETGAHINIZ				
BÖLÜM I İLE AYNI İSE				
(DAİMİ İKAMETGAHI BÖLÜM I İLE AYNI OLMAYANLARA SORUNUZ)				
MAHALLE ADI CADDE, SOKAK, KÜME BİNA NO				
10 DAİMİ İKAMETGAHINIZ				
BÖLÜM I İLE AYNI İSE				
(DAİMİ İKAMETGAHI BÖLÜM I İLE AYNI OLMAYANLARA SORUNUZ)				
MAHALLE ADI CADDE, SOKAK, KÜME BİNA NO				
1				

